Sekere Aenmerckingen

OVER DE

Vereenigde Nederlandtsche

PROVINTIEN.

In 't Engels beschreven door de HEER

WILLIAM TEMPEL,

Ridder Baronet.

Den Tweeden Druk, opnieuws gecorrigeert en verbetert, met Marginaes en Aenteekeningen op de kant.

TOT LONDEN,

Gedrukt by *A. Maxwel*, voor *Sa. Gellibrand*. 1673.

Na de Copye,

t'Amsterdam, voor de Weduwe van *Joseph Bruyning*, Boeckverkoopster op de Beurs-sluys.

1673

De curieuse voorsichtige Leser wordt gewaerschouwt, sich niet te laten abuseren in het koopen van de Copy, in plaetse van het origineel ofte principael Tractaetjen, genaemt Aenmerckingen *van den Heer Ridder* Tempel: *Dewelcke door de baetsuchtige Na-Drukker noodsakelijck confuselijck gedaen moet zijn, alsoo het geen bequame tijdt heeft gehad tot Revisie, ende tot voldoeninge van de op-merckende Lief-hebbers; en in betuyging dat ick mijn daer mede niet sal laten verblussen: soo hebbe ick de kosten en moeyten gedaen van een nieuwe Correctie te laten doen: en daer-beneven Marginaes of Aenteekeningen, tot merckelijcke verbeteringe van het Werck aen de kant gestelt, en op nieuws voor de tweede mael laten herdrucken, 't welck nu sich selven kroont.*

Register der Hooft-stukken in dit Tractaet begrepen

EERSTE HOOFTSTUCK.

De Voor-Reden des Autheurs.

HEbbende onlangs geſien dat de Staet der Vereenighde Provintien, na een ſchrickelijken aenwaſch in rijckdom, ſchoonheyt, wijdloopentheydt van commercie en getal van Inwoonderen, eyndelijck opgeklommen is tot ſulck een hooghte (door de macht van hun Zee-vaert, haer gefortificeerde Steden en Militie die ſy in dienſt houden, nevens een geſtadige inkomſte geproportioneert tot onderſteuninge van all' deſe grootheden) dat ſommige daer door haer hebben benijdt, andere ontſien, en alle hare Naburen ſich over haer hebben verwondert.

Soo hebben wy deſen voorleden Somer den ſelfden Staet in het midden van een grootſchijnende veyligheyt, order, ſterkte en kracht byna geruineert en vermorſelt geſien in weynige dagen, en door ſeer weynige ſlagen; en als wederom gebracht en vervallen tot hun eerſte beginſelen van ſwackheydt en benautheydt; vlack open leggende voor alle gevaer, onderdruckt en byna genootſaeckt op een anders genade te leven; haer inlandſche Provintien opgeſlockt door een invaſie ofte in-val, byna ſoo ſchielijck en onwederſtandelik als het inbreken van wateren, het welcke d'andere onderworpen zyn; en het overblijfſel van hun ſtaet in 't leven gehouden veel eer door verſuym ofte tweedracht hunner vyanden, dan door eenige ſterckte der nature ofte betrachtinge van haer eygen herſtellinge.

En om dat ſulck een grootheydt en ſulck een val van deſen Staet ſchijnen te zyn *revolutien*, of veranderingen welckers gelijcke men in geen Hiſtorien vindt, en naulijcks konnen bevat worden, ſelfs van de gene dieſe onlangs hebben geſien, heeft het my toegeſchenen voor een ledigh Menſch de pijne waert te zyn eenige reden te geven van den opgang en voortgang deſer Republijcke; d'oorſaken van hare grootheyt en de ſlappen tot hun val; alle het welcke geſchiede door bewegingen daar de gemeene Man ſlechtelijck weynigh acht op ſlaet, en niet wel onderſcheyden kan worden, dan van iemant die op 't avantagieuſt of voordeeligſt geplaetſt is en dien ſommige dingen aengaende, oock ſeer genegen is om de ſelve aen te mercken.

De gewoonlijcke plicht van bedieningen buyten 's Lands, niet alleen door gewoonte, maer door order van Staet opgeleydt, heeft my eenige bequame aenleydinge gegeven om eenige formeele reden van dit Landt en deſſelfs Regering te geven, na een twee-jarige Ambaſſade, in 't midden van ſoo groote conjuncturen en negotiatien onder

haer, en ſodanige revolutie als ſedert aldaer is voorgevallen, dewelke, hoewelſe lichtelijk deſe diſcoerſen van weynig belang voor ſijn Majeſteyt of ſijnen Raet mag gemackt hebben; niettemin ſalſe de oogen van de gemeene Man niet minder gevallen, dewelcke, als luyden aen ſtrandt levende, buyten op de ſteenrotſen loopen, om in een ſtorm daer op te ſter-oogen, hoewel ſy niet eens ten venſteren uyt ſouden willen ſien om in ſtil weer het oogh daer op te ſlaen. Daer benevens op een tijt wanneer de daden van deſe vertooninge de oogen en diſcoerſen van hare gebuuren in 't algemeen ſoo beſigh houden, en datter na hare Landt-kaerten nu ſoo veel gevraegt wort; dacht my dat een kaert van hun Staet en Regeringe de Werelt niet onaengenaem mocht zyn, nadien datſe immers al ſoo nootwendig is als d'ander, om te verſtaen de laetſte revolutien en veranderingen onder haer. En gelijck men niemandts hiſtorie beter kan beſchrijven dan na ſijn doot, ſoo konde men van deſe Staet ſoo wel geen reden geven dan na des ſelfs val: welcks tijt-ſtelling men met recht magh ontleenen van d'uytkomſten van voorleden Somer (hoedanigh oock d'avontuuren mogen zyn die haar vorder ſullen vergeſelſchappen) nademael dat wy daer in geſien hebben de ſchielijcke en geweldige diſſolutie ofte ontbinding van die meeſt populaire Regeringe, welcke meer als twintigh jaren lang in de Werelt geduurt, en ſulck een geraes had gemaeckt, ſonder oeffeninge noch influentie ofte invloeying van d'authoriteyt der Princen van Oranjen, zijnde ſoo een weſentlijck deel aen de eerſte conſtitutien van hun Staet; nochte kan ick hier in geheel verlooren arbeyt doen, daer ick gemackelijck op deſe wijſe teffens ſal konnen beantwoorden de veelvoudige vragen die my onlangs by deſe occaſie voorgekomen zyn: 't welck my eerſt deê opmercken en verwonderen, hoe onkondig dat wy doorgaens waren in d'affairen en conſtitutien van een Landt dat ſoo veel in onſ oogh is, ſoo wel de algemeene ſpoor-wegh van onſe reyſe, als het ſubjeƈt van onſ diſcours, en daer wy onlangs niet alleen nieuwsgierigh na geweeſt zyn, maer ons oock aenging.

Ick ben ſeer gevoeligh hoe weynigh dat men met ſchrijven kan opdoen daer veel gewaegt wort, en weynig kan gewonnen worden: nademael dat die 't qualijk doet, gewiſſelijck ſmaetheyt op ſijn hals haelt, en dat wel te recht, aengeſien dat niemant hem voort drijft om ſijn eygen dwaesheyt t'ontdekken, ofte de werelt laſtigh te vallen; ſchrijft hy wel, ſoo behaelt hy de nijdt van die verſtanden welcke met een groote roem ingenomen zijn, en jaloers op hun verhoogingе aldaer (als of het uyt liefde geſchiede) ofte in de Staet; en ondervonden hebben dat de naeſte wegh tot hun eygen reputatie recht ofte verkeert light, na de beſpottinge van andere menſchen; maer het zy hier mee ſoo als het wil, ick en heb geen ſorgh: want het is de roem-ſucht die voor verwijt is beducht; en ick beoogh wat anders met

mijn

mijn ſchrijven dan gantſch ledige luyden, en onder de ſelve my ſelven, op te houden; want ick moet bekennen dat ick het algemeene beſt gantſch on-dienſtig ſijnde en on-bedreven in de bekommeringen om ſchatten (welcke de Werelt beſigh houden) te vergaderen en op te hoopen: de geneuchten van jonger of friſſcher Mannen in my kout geworden zijnde; en het timmeren en planten (dewelck daer op plag te volgen) adieu geſegt hebbende; weynig ſmaeck vindende in d'algemeene ommegang; en ongemack in het veel leſen uyt het gebreck mijner oogen (ſedert een ongemack daer in bekomen door veel onnoodige neerſtigheden in mijne bedieningen buyten 's Lands aengewendt:) kan'er nauwlijck een lediger menſch als ick bevonden worden; en die gevolghlijck meer te verſchoonen is in ſoodanige ſtudien als deſe zijn, plaets te geven: hebbende niet anders te doen dan het genot te nemen van een gemacklijck eenſaem leven en fortuyn: het welcke gelijck ick weet dat my niemandt benijden kan, ſoo danck ick Godt dat my niemandt het ſelve kan verwijten.

Het is niet onbekent dat de toon van't leſen noyt lager liep dan in deſe eeuwe; en ſelden verder gaet dan met inſicht van een capitael te winnen, om ſeker beroep ofte hantering mee op te ſetten; de begeerte ofte luſt tot wetenſchap ſijnde of ten deuren uytgelacht door het ſchrander vernuft, daer de tegenwoordige werelt behagen in ſchept, ofte geſlagen door intereſt, daerſe ſoo mee ingenomen is: en het ſtudeeren in boecken inruymende de vryheden ofte raffineringen van vermaeck, welcke voor deſen minder bekent waren en minder toegeſtaen als nu: ſommige nochtans ſal men altoos vinden in de werelt die niet meer van hun ledige uren afeyſſchen dan dat ſy haer ſelven mogen vergeten; en of dat met drincken of ſpeelen, met vryagie ofte beſigheyt, ofte door ſommige divertiſſementen alſoo ydel als deſe te weegh gebracht werde, het is al een.

Daer-en-boven kan het d'eene tijt of d'ander lichtelijck gebeuren dat ſeker Prins ofte groote Miniſter geen quaet gevallen ſcheppe in deſe ſoorte van Memorialen (op ſulck een ſubject om te betreden de voetſtappen van Negotie en Rijckdom, van order en macht in een Staet; en ook die van ſwacke of geweldige raedſlagen, van verdorven ofte quaet beleydt, van factie ofte hertneckigheydt, welcke de vaſte en beſt en ligſte Regeeringen konnen doen vergaen en te niete brengen: op dat ſy alſoo door reflectien op uytheemſche uytkomſten haer te beter en te vroeger binnen 's Landts tegen de ſelve mogen voorſien, en hun eygen eere en geluck, door gelijcke trappen met de voorſpoet en behoudenis van die Natien, daer ſy over regeeren, verheffen.

Want onder faveur der gener die in onſe eeuwe voor ſchrandere herſſenen ſouden willen paſſeren met te ſeggen dingen welcke David ons ſeght, dat de Sot in ſijn eeuwe ſeyde; en komen te marckt met ſoodanige Waaren, welcke (God weet) altijt in de Werelt ſijn geweeſt, hoewel bewaert in hoecken, om dat ſy d'eygenaers daer van in vorige eeuwen plachten te brandtmercken met de namen van Boſſons, godlooſe ofte ſchaemteloſe Menſchen; dewelcke alle vorm en order ſoo wel als Godtvruchtigheyt en waerheyt beſpotten: en onder de benaminge van beuſelingen ſelfs de banden van alle Borgerlijcke ommegang ontbinden; al is het dat ſy ſelfs door gonſte en onder beſcherminge daer van ſoo veel grooter proportien van rijckdom en playſieren genieten, dan haer ten deel ſou vallen indien alles gemeen wiert, gelijck hun deſſeyn ſchijnt te zijn; want dan ſouden ſoodanige poſſeſſien Rechts-halven de ſterckſte en braefſte onder ons toebehooren.

Onder faveur van ſoodanige Mannen, geloof ick, ſullen d'eene tijdt of d'ander alle de gene die 't willen onderſoecken, gewaer worden, dat ſoo lang als de menſchelijcke natuur blijft dieſe is, de ſelfde ordre in Staet, de ſelfde diſcipline in legers, de ſelfde eerbiedigheyt tot Heylige ſaken, en reſpect tot Borgerlijcke inſtellingen, de ſelfde krachten en diſpoſitien van Princen en Magiſtraets-perſonen, door intereſt ofte navolging op de coſtuymen en humeuren van 't volck ghederiveert,

altijdt de ſelve werckingen ſullen hebben op ſterckte en grootheyt van alle Regeeringen, en op de eere en achtbaerheyt ſoo wel van de Regenten, als op het geluck en behoudenis der gener die gehoorſamen.

Wy en hebben oock niet te dencken dat de Princen ſelfs hier by ſchade komen te lijden ofte verkleynt worden, als men ſiet dat ſy hun tijdt en gedachten beſteden aen ſoo nuttelijcke ſpeculatien, en tot ſoo heerlijcke inſichten: maer dat ſy daer door veel eer hun rechte prerogatijf van ſoo wel gelukkiger als grooter te zijn, dan onderdanen konnen worden, bekomen; want alle playſieren des gevoels die yemant kan genieten, zijn een particulier fortuyn en ordinary beleyd onderworpen; verflacuwen met de Jaren en verdoven met het gebruyck, moeten door ſtilſtandt wederom levendigh gemaeckt worden, en wachten op de wederkomſte van een nieuwe appetijt, die de rijcke niet meer als de arme in haer gebied hebben. De vlagen van een vlugh verſtant en goet humeur, ſpruytende uyt de dampen ofte geeſten van wijn, verſchillen weynigh van de gene die uyt de hitte des bloeds op d'eerſte aenkomſte van heete koortſen ofte raſende ſieckten, voort-komen; en ſijn ſlechts (gelijckſe in der daet zijn) d'effecten van ongetempertheyt; maer de playſieren van imaginatie, gelijckſe ſelfs de playſieren des gevoelens verhoogen en raffineren, ſoo is het oock datſe haer verder uytſtrekken en langer duuren; en by aldien dat de meeſt wereltſch of vleeſchlijck geſinde menſch bekent, ſal ſtaen dat'er playſier ofte vermaeck is in het behagen, ſoo moet hy oock toe-ſtaen dat'et voor ſich ſelven goet is, anderen goet te doen; en hoe ſich dit verder uyt-ſtreckt, hoe 't hooger op-ſtijght en te langer duurt. Daer-benevens ſteeckt'er çierlijckhyet in order, en daer zijn betooveringen in wel-verdiende lof: en beyde zijnſe te grooter, hoe grooter het ſubject ofte de materie; wat het eerſte belangt, blijckende in een wel-geformeerde en wel-geregeerde Staet; het tweede ontſtaende uyt edele en genereuſe daden; nochte konnen eenige aderen van een goet humeur grooter zijn dan die op-ſwellen, door het ſucces van wijſe raedt, en door de gelukkige uytkomſten van publijcke affairen; nademael dat de menſch, die vermaeck ſchept in tien duyſent weldadigheyt te bewijſen, noodſakelijck meer moet hebben, dan die geen vermaeck ſchept als in ſich ſelven goet te doen

Doch deſe gedachten vervoeren my te verre, en dienen weynigh ten propooſte: dies ſal ickſe laten varen voor de gene die ick eerſt in mijn-hooft had, betreffende den Staet van deſe *Vereenighde Provintien.*

En aengeſien dat de grootte van hun ſterckte en inkomſten op-wieſch, uyt die ongemeen groote Negotie, de voornaemſte ingredienten waer van waren hare Religie, zeden en diſpoſitien; hun ſituatie en de manier van hun Regeering; en dat dit laetſte op-getimmert was geweeſt, ten deele op een out fondament, en ten deele uyt materialen t'ſamen gebracht door veele en verſcheyden voor-vallen; ſal het noodigh zijn tot beſchouwinge van dit groot Gebouw, dat wy eenige reden geven van den Op- en Voort-gang van hun Staet, met aen te wijſen de remarcabelſte occaſien van het eerſte, en d'uyt-gangen van het ander; dat wy den aert en conſtitutien van hare Regeering, in de beſondere deelen des ſelfs en d'omme-gangen daer van, van de eerſte tot de kleynſte wielen, openbaren. Dat wy aen-merken wat hun eygen is in hare ſituatie ofte diſpoſitien, en wat in hare Religie, dat wy ſpeculatie nemen van hun Negotie en van des ſelfs oorſaken, van de Militie en Inkomſten waer door ſy ſoo groot geworden zijn, en van d'omſtandigheden en conjuncturen welcke conſpireerden tot hun val. En dit zijn de Hooft-ſtukken, welke de ordere en argumenten in de beſondere deelen deſer Aenmerckingen ſullen op-maken.

EER-

EERSTE HOOFTSTUCK,

Van den Op- en Voortgang der

VEREENIGHDE PROVINTIEN.

Ie den Op-gang van dese Republijcke wil beschouwen, moetse van de eerste beroerten in dese seventien Provintien op-halen, onder de Regeeringe van de Hartogin van *Parma*: en uyt de rechtschapene oorsaken van dien alomme toe-gestemden algemeenen af-val in Duc d'Alvaes tijdt: en om den natuurlijcken spring ader van die Revolutien uyt te vinden, moet hy sijn reflexie en opsicht nemen op die maniere van Regeering, onder welcke d'Inwoonderen van die Provintien soo veel eeuwen te voren hebben geleeft, onder de gehoorsaemheyt van haer besondere Hartogen ofte Graven: tot dat sy door huwelijcken, successien ofte conquesten quamen te vereenigen met het Huys van Bourgondien, onder *Philippus*, toe genaemt de *Goede*: en naderhandt met dat van Oostenrijck, onder *Philippus*, vader van *Karel de Vijfde*: en eyndelijck, in de Persoon van dien grooten Keyser, in gelijft in die ongemeene groote heerschappyen van Duytslandt, Spanjen, Italien, en Indiën.

Het sal oock op dese na-vorschinge niet ongerijmt en van 't stuck af-geweken zijn, wat hooger op d'outheyt deser Landen in te sien: want al is het dat verscheyde menschen sich met een Rivier slechts ter loop t'aenschouwen, laten paeyen, en de daer in voorvallende veranderingen in 't ruygh over heen loopen, wanneerse ontroert is, ofte klaer; wanneerse over 't landt stroomt, ofte op-droogende, het selve verlaet: doch soo iemant den aert van 't water wil weten en d'oorsaken dier toevallen, (sulcks dat hy na der selver continuatie ofte wederkeeren sla,) die moet na den spring-ader vorschen, en letten met wat gewelt datse op komt, hoe verre datse haer verspreyt, en hoe veel kleyne stroomen haer daer in ontlasten, en soo doen op-swellen, dat het of vermakelijck of schrikkelijck zy om aen te sien, en dienstigh ofte gevaerlijck voor d'omliggende Landen.

Het getal en furie der Noordsche Volckeren onder veel onderscheydentlijcke benamingen, door verscheyde overvloeyingen het gantsch gebouw van 't Roomsch Rijck om gestort, en hare Provintien tot aen den Rhijn toe uyt gestreckt hebbende, hebben of oorspronckelijck te voorschijn gebracht, ofte den wegh gebaent voor verscheyden Koninckrijcken en Prinsdommen, die t'sedert standt gegrepen hebben in de gewesten van Europa aen dese kant van die Rivier, welcke den Gaulen en Hoogduytsche Volckeren van ouds hare palen stelden. Het streek Landts, 't welck men doorgaens de Nederlanden noemt, wierdt door den in-val of doortrekken van dit rauw ongebonden volck, ('t welck daer door trock om meerder conquesten te doen) soo verwoest, dat d'Inwoonderen vry schaers wierden; en niet omsiende na 't geen sy besaten, sochten haer veel eer met 'er jacht ofte met gewelt te geneeren, dan met hunner handen arbeyd en vlijt: waer door gebeurt is, dat de Landen braeck lagen, en met'er tijdt in bosschen ofte moerassen veran- Inval der woeste Volcken.

der-

derden; zijnde de twee natuurlijcke hoedanigheden van alle verwoeste Landen in gematighde Gewesten; want door veelvoudige stort-regen, en het afloopen der wateren van hooge in lage Landen, als'er geen uyt-tocht voor haer is om in een stroom uyt te bersten, door-weeckt zijnde, wordt het vlakke Landt een mengelmoes van water en aerde, en niet dienstigh tot gemeen gebruyck, noch tot doortocht voor menschen of beesten, 't welck men een moeras noemt. De hooger, en by gevolgh drooger deelen door den regen bevochtight en de Son verwarmt, schieten sekere soorten van Planten soo natuurlijck als uyt lichamen seker slag van hayr; welcke door de woestheyt soo wel van een onbetreden plaets als onbeploegt, tot sulcke boomen ofte spruyten op-wassen als de aert van 't Landt mede brengt; en de selve met'er tijdt voor verscheyden slagh van beesten, voedsel en schuylplaets voortbrengende, veroorsaken een soort van Landt dat men een Bosch ofte Wout noemt.

Gestalte des Lands,

En soodanig is het eenige Jaren lang voor de tijdt van *Karel de Groote* met *Vlaenderen* gelegen geweest, soo wanneer de macht der Francken een groot Koninckrijck van hun eygen, na de geheele overwinninge der *Gaulen*, op-gerecht en bevestigt hebbende, d'ongeregeltheden van dat Landt tot de manier van een borgerlijke, ofte ten minsten tot een militaire Regeering begosten te brengen; de Landen en Jurisdictien, uyt mildadigheyt van de Prins, ofte om de diensten sijner voornaemste Navolgeren en Bevelhebbers, te verdeelen: aen welker Eene een groote streek van dit Landt met den tijtel van Wout-heer ofte Hout-vester van *Vlaenderen* geschoncken en vereert wiert. Dese bedieninge duurde tot aen verscheyden Nakomelingen toe, en begon het Landt tot borgerlijke heuschheyt te brengen, door het gewelt der struyck-rovers, die de bosschen en vaste plaetsen overlast deden, in den toom te houden, met het sachtsinniger volck aen te moedigen tot hanthavinge van Bond-genoodschappen; haer te doen steunen op haer eygen kloeckheyt en neerstigheyt tot 's levens onderhoud; op wetten tot hunner bescherming, en op hare vereenighde wapenen, onder de sorge en 't beleyd van hunne Opperhoofden, om alsoo veyligh te woonen, en van alle overlast bevrijdt te worden.

Van Vlaenderen.

Ten tijde van *Karel de Groote*, soo sommige schrijven, ofte soo andere willen van *Karel de Kale*, is *Vlaenderen* tot een Graefschap geworden, den tijtel van Houtvester in een Graef veranderende, sonder verstooringe der successie.

Hoe verre sich in 't eerste dit Graefschap uyt-streckte, ofte hoe verre sich de jurisdictie der Hout-vesters verbreyde, kan ik niet voor vast stellen: nochte of het slechts grensde op, oft' in sich vervattende de lager deelen van de groote Bosschen van *Ardenne*, welke ten tijde van *Karel de Groote* geheel en al Bosch waren, soo hoog opwaerts als tot *Aken*, en het rompelig Lant daer etlijke mijlen voorby, en doorgaens by dien Keyser gebruyckt tot de jaght. Dit blijckt uyt de oude gedenkboecken dier stede, welke d'ontdekkinge ofte ten minsten de herkrijginge van de kennisse der bad-stoven, het geluck van dien Prins, terwijl hy noch op de jaght was, toe-schrijven: alsoo sijn paert met het eene been in een kuyl plompende, opening gaf voor het rookend' water om op te wellen en uyt te breken, en aenleyding voor den Keyser, om aldaer die Stadt te bouwen, en sijn gewoonlijke Residentie-plaets te houden, en te stellen tot een zetel daer men de Keysers in 't toekomende sou kroonen.

Ontdekking der Bad-stoven.

Hollandt, geworden tot een *Eylandt*, door d'af-sonderende takken van d'oude *Rhijn*, en voor desen *Batavia* genoemt, wiert soo seer niet voor een gedeelte van *Gaulen* gehouden, als wel van *Hooghduytslandt*, tusschen welck het gelegen was, ten aensien van des selfs plantinge door de *Catten*, een groot en out Volk van *Hoogduytslandt*, en de Romeynen hebben veel eer als een Geallieerde, dan als een vermee-

Hollands staet,

meesterde Provintie met haer gehandelt: die geen andere schattinge daer van ontfingen, dan benden van Soldaten, om hun manhaftigheyt in grootachting, welcke sy voor behulp-benden onder hare Legioenen staken in hun Fransche, Hoogduytsche, en Brittische Oorlogen.

't Is waerschijnlijck, dat dit Eylandt voor een groot gedeelte, soo wel van Inwoonderen en zeden, als van Namen is verandert, op den inval der Barbarische volckeren, maer voornaemlijck van de *Noormannen* en *Deenen*, uyt welcker Landen en tael de namen van *Hollandt* en *Zeelandt* schijnen gesproten te zijn: doch omtrent het jaer 860. wierd een Soon van de Graef van Vrieslandt, gewonnen by een dochter van Keyser *Louis de Twede*, door hem gemaeckt Graef van Hollandt, gevende daer van d'eerste benaminge, welcke van die tijdt af door soo veel directe of collaterale successien, en eenige aenmatigingen loopende, eyndelijck in *Philippus de Tweede*, Koning van Spanjen quamen te eyndigen, door den af-val der Vereenigde Provintien. Eerste Graef.

Onder dese eerste Houdt-vesters en Graven; (welcke dese woeste Landen en vermengde Volckeren onder hare bescherming begosten te nemen, en te beoogen den aenwasch, macht en welstandt hunner onderdanen, die sy voor haer eygen erkenden) wierden veel oude en gedemolieerde of neer geworpe Casteelen wederom opgebouwt, veel nieuwe opgerecht, en van de Princen aen hare Onderdanen ofte vrienden, die sy meest toegedaen waren, geschoncken: nevens groote omtrecken Lands, tot hunner onderhout en heerlijcke jurisdictien over d'inwoonderen; en dat op verscheyden gemackelijcke voorwaerden, doch voornaemlijck om op hun Prins te passen in tijdt van nood, en om hem in vreede eere te bewijzen, ofte in tijdt van oorlog te dienen. Ja mischien dat sommige van dese Heerlijckheden, en derselver jurisdictien, soo 't schijnt, geweest zijn d'overblijfselen van eenige oude Prinsdommen in die Landen onder de *Fransche* en *Hoogduytsche* Volckeren, welcker eerste instellingen te soeck raeckten, van wegen d'onafmeetlijcke tijdt die voor af ging voor de *Romeynsche* ontdeckingen ofte conquesten; en lichtlijck hun oorsprong hebben gehaelt uyt de eerste Vaderlijcke heerschappy, ofte t'samen-loop van een los ongebonden Volck in ordentlijcke nabuurschappen, met onderscheydinge, soo niet onderwerpinge, van haer selven onder de verstandighste en braefste Mannen onder haer.

Onder de selfde Graven wierden vele steden en dorpen gesticht oft' herstelt: waer van de ouden hun oude vryheden en jurisdictien bevestigt, oft' andere daer aen gehecht wierden; en aen de nieuwen wierden deselve, na 't voorbeeldt van d'andere, of toe-gestaen, ofte groote vryheden en voor-rechten vergunt, tot aen-moedniginge der toekomende inwoonderen en volckeren in deselve; alle dese t'zamen-stellingen in substantie, misschien door navolginge, met malkanderen veel over-een-komende, of anderfins door d'over een-komende natuur der Volckeren, voor ofte door wien deselve waren ingestelt; doch verschillende in manier na het onderscheyd van hun oorsprong, ofte de besondere naturen, zeden en interesten der Princen, welcke veel van deselve haer hadden vergunt en toegelaten. Verbetering des Landts.

d'Andere standt, welcke een diepen in-gang kreeg in hare regeering, mach uyt een andere bron-ader gesproten zijn: alsoo die Noordsche volcken, om welker onbekende tael en landschap, sy lichtlijck de naem van Barbarische bekomen hebben, (hoewel in der daet meest alle volckeren buyten Italien en Grieckenlandt by de Romeynen soo genoemt wierden) doch welcker overwinningen in nieuwe zetelen te bekomen, en orderen in 't besit der selven ons haer mochten doen aennemen voor een beter gemaniert en borgerlijcker Volck, dan sy schenen te zijn aen hun over-groote meenigte, ofte de dolligheyt hunner oorlogen.

Regee-ring. Werwaerts sy oock heen trocken, en hare Colonien of Volck-plantingen en Heerschappyen neder-geset hebben, lieten sy een staet van Regeeringe na, die t'zedert in de meeste *Europische* talen de naem droegh van *Staten*; bestaende uyt drie ordres, uyt den *Adel*, *Kerckelijcke* en *Gemeente*; onder de bepaelde Opperhoofdigheyt van een enckel Persoon, met de benaminge van *Koning*, *Prins*, *Hartogh* ofte *Graef*; d'overblijfselen ten minsten, ofte voetstappen hier van, vertoonen haer noch in alle de Prinsdommen, gesticht door die Volckeren in *Italien*, *Vranckrijck* en *Spanjen*, en waren een Lidt van de tegenwoordige standen, in 't meerderdeel van de groote heerschappyen aen d'ander kant van den Rhijn: en 't schijnt een tempering geweest te zijn, eerst door haer in-gevoert, tusschen de tyrannye der Oosterische Koninckrijcken, en de vryheydt der *Griecksche* ofte *Romeynsche* Republijcken.

't Is seker, dat de *Gotthen* heydenen waren toen sy eerst een in-val deden in 't Roomsche Rijck, tot dat een groote swerm deser Volckeren in d'onderhandelinge met een van dese Romeynsche Keysers, en op in-ruymingen van een groote streek Landts, te sullen verstrecken tot een stoel voor hun natie, het Christen-geloof te gelijck quam t'omhelsen. Hier na dit selfde volck, de palen hun vergont te buyten gaende, en met fris getal overal daer sy quamen het opperste gesach voerende: gelijck sy een groot instrument waren van de Religie in veele gewesten van Europa te verbreyden, soo verre als sy de palen hunner conquesten hadden uyt-geset: alsoo is 't oock dat de yver deser nieuwe Geloofs-genoten, ontsteken door het gesagh dat sy hare Bisschoppen en Herders toe-droegen, en verrijckt door den buyt en besittingen van soo groote Landen, schijnen sy de eerste geweest te zijn die d'onderhoudinge der Kercken en Geestelijckheydt, door de selve te begiftigen met Landen, Heerschappyen en Leenmannen, haer toe-geëygent, hebben in-gevoert: want te vooren scheen d'achtbaerheydt van 't Priesterdom in alle Religien, t'eenemael te rusten op des Volcks opinie van hare Godtvruchtigheydt, geleertheydt en deughden, oft' op een eerbiedigheydt die sy hun bedieninge en verborgene ceremonien en instellingen toe droegen; op hun onderstandt ofte inkomsten, in de vrywillige aenbiedinge der Godtvruchtige Mannen, de mildadigheydt der Princen, oft' eyndelijck, bestaende in een sekere portie uyt den arbeyd en winsten der gener die onder hare Parochie leefden, en niet in d'onderwerpinge van 's menschen leven en middelen, welcke de Borgerlijcke macht geheel en al toe quamen; en *Ammianus*, hoewel hy de Bisschoppen van overdaedt beschuldight, ten tijde van *Valentianus*: echter nochtans spreeckt hy van hun rijckdom, die sulcks veroorsaeckte en op de been bracht, als geheel ontstaende uyt d'offerhanden des volcks: maer d'aendacht deser nieuwe Christenen, dese nieuwe wijse van hunne Kercken te begiftigen, in-voerende: en naderhant *Pepijn* en *Karel de Groote*, Koningen der *Francken*, op hare overwinningen in *Italien*, en des Roomschen Bisschops begonstiginge van hun titel en wapenen, veele landen en jurisdictien aen dien Stoel gehecht hebbende, wierdt dit voor-beeldt ofte dese gewoonte by de meeste Princen der Noordsche linien en stammen, door het overige von *Europa* in-gevolgt, waer door de Geestelijckheydt veele landen quam te besitten, en uyt een noodsakelijck gevolgh vry veel wereldtlijcke macht te trecken uyt d'inkomsten hunner onderdanen ofte huyr-luyden: sulcks dat sy doorgaens wierden een van de drie Ordres die de vergadering der Staten in yder Landtschap opmaeckten.

't Vermogen der Geestelijcken.

Staten, en hare besigheden. Dese instellinge van Staten in de besondere Provintien der Nederlanden, is boven menschen geheugenis in swang geweest, en wierdt dickmaels aen-gestelt tot neder-legginge van disputen over de successie hunner Princen, daerse

in

in twijffel getrocken, ofte met getuygen bekrachtight wierden, tot decisie der verschillen tusschen de groote Steden voor-vallende: tot raedts-pleginge in gevaerlijcke tijden buyten 's Landts, oft' oneenigheden binnen: maer altijdt op de nieuwe successie ofte verkiesinge van een Prins, en op eenige nieuwe schattingen die men noodwendigh het volck most op leggen. Ten anderen, sagh dese by-eenkomste of vryheyt op vryheden, daer d'inwoonderen deser Provintien seer op versot waren en stijf op drongen. Behalven op d'oude privilegien hunner steden alrede gedacht, sagen oock dese vergaderingen ofte by-een-komsten op de vergonninge van voor-rechten van verscheyde Princen, in't besonder op uytsonderingen ofte vryheden, op jurisdictie van Magistraets-personen, en borgerlijcke Rechters in hun eygen steden te verkiesen, en die bedieninge te oeffenen; oft' anders op costuymen, om geen andere dan ingeborene tot eenige ampten te beroepen, en alle gewichtige saken te brengen voor den Hoogen Raedt, bestaende uyt groote Heeren van 't Landt: welcke alle soo te reekenen wereldlijcke waren, alsoo'er slechts drie Bisschoppen waren in all' de 17 Provintien, tot'er tijdt toe van *Philippus de Tweede*, Koning van *Spanjen*.

d'Inkomsten deser Princen bestonden in hun oude menagie, in geringe tollen, (die nochtans door den grooten koop-handel der zee-steden vry toe-namen) en in de vrywillige contributien hunner onderdanen, of aen de Staten oft' aen particuliere steden, na dat de hoogh-dringende nood van hun Prins was vereysschende, ofte de genegentheydt der Gemeente sich toe-droegh; deselve wierden oock niet dickmaels gevordert, alsoo de macht deser Graven uyt soodanige Heeren bestondt, die of van wegen hare regeeringen oft' andere bedieningen; oft' uyt d'inkomsten hunner landen, gehouden waren haren Prins te Paert te dienen met eenige ruytery, soo dickmaels als hy te Velde trock; oft' anders uyt een Militie, genoemt *les Gens d'ordonnance*, die te voet diende, en onse train-benden niet ongelijck was; het gebruyck, ofte ten minsten de benaminge daer van, in *Vlaenderen* vernieuwt wierdt in den laetsten oorlogh met *Vranckrijck*, in 't jaer 1667, als wanneer de Graef van *Egmont* door den Gouverneur gemaeckt wierdt Overste van de gemelde *Benden van Ordonnantien*. Inkomsten der Graven. Benden van ordonnantien.

Dese macht onderhielden de steden ofte landen op haer eygen beurs, gelijck d'andere Militie door de Heeren, des nood zijnde, geworven wiert: en sy wierden, dit werck afgedaen zijnde, altemael voort afgedanckt, soo dat de Prins weynigh onkosten van haer te dragen hadde: den Oorlog die hy voerde was met andere sijns gelijcke Princen, ofte met de gene die na sijn Prinsdom stonden; ofte te met als sijn groote steden oproerigh wierden: kort, doch scherp afloopende, en met eene slagh ofte belegering bygeleyt; 't en zy datter tusschen *Engelandt* en *Vranckrijck* krakeel voor-viel, en toen quam d'oorlogh voornaemlijck op dese twee Koningen aen, en dese geringer Princen wierden slechts gebruyckt ter eere van hun Alliantie, ofte somtijdts om de bequaemheyt van een diversie te maken, veel eer dan dat de swarigheyt des oorloghs op haer voornaemlijck aenquam.

De oorlogen der Graven van *Hollandt*, waren meestendeel met de *Vriesen*, een gedeelte der oude *Saxen*; en de heftighste Bataillien van sommige Graven van *Vlaenderen*, geschiede met de *Noormannen*, welcke die wegh heen trokken naer *Vranckrijck*, en waren de laetste van die volckeren welcke de zuyderlijcke gewesten van Europa overlast gedaen hebben. Ick heb te met gedacht hoe het gebeurt is dat de ontelbare swerm van die ongemeene Noordse by-korf, die de wereldt soo dickmaels als een geweldigh onweder ter neder sloeg, en als overstroomde: veranderende namen, gewoonten, regeeringe, tael, en selfs de gedaente der Nature Oorlogen.

ture daar sy haer neder sloegen: de welcke gelijck ons de Historien melden, onder de naem van *Gaulen* doordrongen tot in *Griekenlandt* en *Italien*, *Romen* demolierende, en het *Capitolium* belegerende ten tijde van *Camillus*: onder de naem van *Cimbri*, door *Vranckrijck* heen trocken, selfs tot de grensen van *Italien*, door *Marius* beschermt; onder de naem van *Hunnen* ofte *Lombarden*, *Visigotten*, *Gotten* en *Vandalen* de gantsche macht van 't *Roomsche Rijck* vermeesterden, *Romen* in weynige jaren tot driemael toe verwoesteden; den zetel huns Rijcks soo wel in *Spanjen* en *Africa* als *Lombardyen* nedersloegen; en onder de naem van *Deenen* en *Noormannen* sich van *Engelandt*, een groot gedeelte van *Vranckrijck*, en selfs van *Napels* en *Sicilien* meester maeckten: hoe dat segh ick, dese volckeren die in alle eeuwen als zaedt haer schenen te vermeenigvuldigen, en onderwijlen hun eygen natuurlijcke landen van soo overgroote meenighten volcks ontlasteden, en dat met sulck een schrick voor de wereldt, ongeveer 7 of 800 Jaren herwaerts, dese soo furieuse tochten souden staken, als of sy schielijck onvruchtbaer ofte tam souden geworden zijn, ofte met haer eygen quade lucht hun beter souden hebben laten paeyen: Maer mijns oordeels, moet men dese weldaat den aanwasch en voortgang des Christendoms in 't Noorden geheel en al toe-schrijven: waer door de vroege en on-onderscheydentlijcke vermenginge ofte meenigte van vrouwen besnoeyt ofte gantsch af geschaft wiert; hier door is 't oock dat de geleertheydt en borgerlijcke ommegang onder haer eenighsins standt grepen, en sekere om-trekken van die over-groote Landtschappen, door onderscheydingen en bepalingen van *Koninckrijcken*, *Prinsdommen* ofte Gemeenten-staet, om-çingelden en besloten. De menschen begosten hun woest leven, sonder eenige andere bekommering ofte vermaeck, dan voor voedsel of wellust door gebracht, te verlaten, en begaven haer tot gemack en hanthavinge van geselschap; op order en arbeyd ving de rijckdom aen en volgende neeringe; en dese hebben de wegh gebaent tot overdaedt, veele sieckten en accidenten des lichaems met sich slepende, welcke de vorige en eenvoudiger eeuwen onbekent, beyde het leven en de kracht der voort-teelinge begosten te verkorten en te verswacken. Daer-en-boven de verdeeltheden en circulen van heerschappy hebben tusschen verscheyden volckeren, hoewel van eenerley Gheloof, oorlogen veroorsaeckt: en die van de *Polen*, *Hongaren* en *Moscoviters* met de *Turcken* ofte *Tartaren*, hebbender meer doen sneuvelen; en hier door, oordeel ick, zijn die vruchtbare voort-teelingen vermindert en hare palen eeniger mate bepaelt geworden; en hier door oock hebben wy soo veel jaren na den anderen in dese gewesten des werelts de eere en vryheydt gehadt om aen het krakeelen over krijgelheyt ofte gierigheyt, eersucht ofte hooghmoed, ons bloet te kost gelegt, sonder dat wy de bystandt van eenige Barbarische volkeren behoeven, om ons selven aen een kant te helpen.

Doch dese afwijcking latende varen, sullen wy weder keeren tot de *Nederlanden*, alwaer de Regeeringh soodanig als gedacht, hoewel in verscheyden *Prinsdommen*, duurde tot ten tijde van *Philippus van Bourgondien*, in wien het gebeurde dat by na alle de 17 Provintien vereenight wierden.

Nademael dit soo volckrijck Landt sich soo verre uyt-breyde, en de koophandel tot *Brugge*, *Gent*, *Antwerpen*, soo dapper aengroeyde, 't welck *Commineus* de goetaerdigheydt der *Princen*, het gemack en de behoudenis van 't volck toeschrijft, vonden sich *Philippus* en sijn Soon, een bequaem partuur voor *Vranckrijck*, toen dapper gekrenckt, soo door de laetste oorlogen met *Engelandt*, als met de factien hunner *Princen*; en in de oorlogen met *Vranckrijck* was het Huys van *Bourgondien* onder *Karel*: en *Maximilianus van Oostenrijck* (die sijn dochter en erfgenaem troude) en naderhant onder *Karel de Vijfde* sijns kindskindt, byna geduurigh

Vorige Vorsten,

in-

ingewickelt ; welcker bedrijf, ſucces en revolutien doorgaens bekent zijn.

Philippus van Burgondien, die daer mede aenving, was een goedaerdigh en verſtandigh Prins, geliefd van ſijn onderdanen, en boogh geacht van ſijn vyanden ; en leyde ſijn ſaken ſoo wel aen, dat op het afnemen van de macht der *Engelſſe*, buyten 's Landts veroorſaeckt door de tweedracht van binnen, hy van d'onluſten in *Vranckrijck* een eynde maeckte door een veylige en eerlijcke Vrede : ſoo dat hy uyt ſijn aenſienlijcke achtbaerheyt of oorlogen geen pretenſie nam, om in de wijſe ſijner *Switſers* onvoorſichtelijcker in eenen oorlog ingewickelt, begoſt ſwaerder en veelvoudiger ſchattingen ſijne onderdanen af te vorderen, welcke eerſt door achtbaerheyt van ſijn Vaders regering en ſijn eygen groote deſſeynen bekomen, doch naderhant in een ongeluckigen oorlog verſpilt, ſijn volck een onvernoegtheyt, en hem kleynachtinge toebrachten, tot dat hy in de ſlagh voor *Nancy* een ongeluckig leven door een ontijdige doodt quam te eyndigen. en hunnen aert en zeden.

Ten tijde van *Maximilianus* wierden verſcheyden Hooghduytſche krijgsbenden in *Vlaenderen* gevoert, tot hunne defenſie tegns *Vranckrijck*, en in den oorlogh van *Karel de Vijfde*, ongelijck grooter macht van *Spanjaerden* en *Italianen* op dien ſelfden voet; een ſaeck daer de *Nederlanders* ten tijde van hun vorige Princen niet van wiſten ; maer gedurende de gantſche regering deſes Keyſers, wien het geluck meeſten tijdt diende, ſijn grootachtbaerheyt en goet gerucht te gelijck toenemende, heeft hy het misnoegen ſijner onderdanen op de vermeerderingh hunner betalingen, of overlaſt van ſoo veel uytheemſche krijgsbenden onder haer, of afgewent ofte gedempt, daer-en-boven was *Karel* ſachtſinnigh en edelmoedigh, en een *Nederlander* zijnde van geboorte, bejegende dat volck met alle vriendelijckheyt ende beleeftheyt, welcker maniere van doen en tael hy, onder haer verkerende, altijt involgde, en alle hun Grooten in d'affairen ſijns Hofs, ſijn regeringe, ofte legers over al door verſcheyden geweſten van ſijn wijdt uytgeſtreckt gebied gebruyckte ; invoegen dat op het ſlot van de laetſte daet ſijns levens, zijnde het overgeven van ſijn kronen aen ſijnen Soon en Broeder, by *Philippus de Tweede* na liet de ſeventien Provintien in ſoo een vreedſame en wettelijcke ſtand als Prins ofte onderdanen konnen wenſchen.

Philippus de Tweede omtrent het jaer 1556, in 't beſit van ſoo veel groote heerſchappyen tredende, na dat hy geluck en ongeluck eenigſins beproeft had in den oorlogh met *Vranckrijck*, (welcke ſijn Vader hem naliet als een kommerlijcke laſt aen ſo grooten ſtaet valt) bracht door de Vrede van *Chambray* niet alleen ruſte wederom in ſijn eygen Landen, maer oock byna in het gantſche Chriſtendom, 't welk in d'onluſten deſer Princen eenigſins ingewikkelt was. Hier na nam hy voor naer *Spanjen* te keeren, en de *Nederlanden* onder een geſubordineerde regeeringe te laten, welke tot de tijdt van *Karel de Vyfde* altijdt geweeſt waren de ſtoel hunner Princen : en deelde de tegenwoordige heerſchappyen diens grooten Keyſers, met de reſt van de ſijne; doch *Philippus* een geboren *Spanjaert*, aennemende uyt den climaet oft' opvoedinge van dat Landt, de geſtrengigheyt en ſtatigheyt van die natie, 't welk de *Nederlanders* ſtemmigheyt en grootsheyt noemden, de bedieningen van ſijn huys, en de eere van ſijn raet en vertrouwen den *Sqanjaerden* opdragende, en daer door hunne zeden, habyten en tael invoerende in 't Hof van *Nederlandt* na de Vrede in dienſt houdende die *Spaenſche* en *Italiaenſche* benden, en blijvende by d'invordering van penningen by de Staten, welke d'oorlogh noodwendigh en te lichter verdraeghlijk hadde gemaekt, hieldt de liefde der Gemeente haeſt op, en begon gevreeſt te worden by d'inwoonderen van die Provintien.

Maer *Philippus de Tweede* oordeelde het niet achtbaerlijk te zijn voor 't Huys van Ooſtenrijk, alreede op-geſtegen tot de hooghte van ſoo machtige heerſchappyen,

nochte voor sijn desseynen van een noch grooter Rijck d'onlusten ofte swarigheden van soo een kleyn Landt sich aan te trecken, nochte dat hun oude manier van regeering hem eenige bepaling soude voorschrijven; dies hy op sijn vertreck na Spanjen, en stellinge van sijn natuurlijcke suster de Hertogin van *Parma* tot Gouvernante der *Nederlanden*, gestijft door *Granvelle*, gaf haar instructie om d'uytheemsche krijghs-benden aen te houden en volstandig te blijken in de subsidie-penningen af te vorderen, 't welck nu door de langdurigheydt des oorlogs onder haer een gewoonte was geworden, en de sommen alleen onder den Prins en de Staten gedebatteert: te bevestigen de 14 Bisschoppen, waer over met den Verkondiger veraccordeert was welcke de drie, die van ouds in de Nederlanden waren geweest, toe-gevoegt souden worden, om wederom op de baen te brengen de Placcaten van Keyser *Karel de V.* tegens *Luther*, verkondigt in 't Rijck omtrent het Jaar 1550, doch uytgestelt in de *Nederlanden*, selfs in die Keysers tijdt; en alsoo den wegh te banen voor *d'Inquisitie*, op soodanige wijse alsse in *Spanjen* in swang gegaen had: gelijcke pretensie hebbende op de *Luthersche* hier, en de *Mooren* aldaer. En dese poincten na datse geëxecuteert wierden, hebben in dese Landen de eerste ontstelteniссen in de gemoederen der menschen veroorsaeckt.

Oorsaken der beroerten.

d' Algemeene haet des volcks tegen de Spanjaerden op-gevat, nevens de moedwilligheden van die krijgs-benden, en de sware lasten van de selve t'onderhouden, sijn oorsaeck geweest dat d'inwoonderen in 't algemeen haer voor instrumentele oorsaken van haar onderdruckinge en slaverny aensagen, en niet van hunne bescherming, daer een algemeene Vrede haer geen vyanden had gelaten: en derhalven namen der Staten klachten hier haren aenvang, met een algemeene toestemminge en gevoeligheyt, so wel van den gantschen Adel als van de Steden en 't Land; en op den uytstel die toen gesmeed wiert ofte voor-viel, hebben de Staten eerst geweygert gelt meer te verschaffen tot betalinge van de Spanjaerden ofte van hun eygen troupen; en 't volck wiert soo desperaet, dat die van Zeelandt het werken aen de dijcken t'eenemael staeckten, latende de zee op yder gety het Landt afspoelen: gesint zijnde veel eer, na hun seggen, door dat element, dan door de Spanjaerden haer te laten verslinden; soo dat na veele debatten en kibbelingen tusschen de Gouvernante en Provintien de Koning op hare remonstrantien bewogen wierdt om haer te doen vertrecken, 't welck oock voorts geschiede met groote blijdtschap en ongemeen gejuygh van 't volck.

Het op-rechten der stoelen van 14 nieuwe Bisschoppen, heeft de tweede twist en moeyte veroorsaeckt. De Grooten hebben dese verandering als een verminderring van hun macht aengesien, met soo veel nieuwe Mannen in dien breden Raed in te voeren: de Abten, uyt wiens landen sy haer inkomsten mosten trecken, hebben haer daer tegens gekant als het recht der Kercken, en d'uytterste wille der verstorvene daer door gewelt aen doende, dewelcke die landen tot een besonder gebruyck hadden geschoncken; de gemeene man morde daer tegen als een nieuwe beswaringe van hunne conscientien en vryheyt, met het op-rechten van soo veel nieuwe Geestelijcke Rechts-hoven, en soo een groot getal van Rechters, zijnde 17 in placts van 3, die'er te vooren in 't Landt waren; en die geheel aen den Paus of den Koning dependeerden; en alle man voer daer tegens uyt, als zijnde een overtreding van des Konings eed op het aenveerden van de regeering, als die de Kercken en Wetten sou laten berusten soo als hyse vond; dit poinct niet te min, maeckte de Gouvernante dat tegen alle oppositie boven dreef, doch niet sonder een algemeene misnoeginge na te laten.

d'Ontroomschen vermeerderen.

Dese beroerten nu in *Nederlandt* dapper in swang gaande, en d'oorlogh over het stuck van Religie in *Vranckrijck* uyt-berstende, wierden groote meenighten van *Calvinisten* genootsaeckt hun te begeven na dit landt, welcke aan *Vranckrijck* grenzen,

grenzen, gelijck de beroerten in *Duytschlandt* te voren de *Lutersche* gedreven hadden naer de Provincien aen de Rijnkant: en de vervolgingen onder de Koningin Maria die van de kercke van Engelandt naer Brabant en *Vlaenderen* deden verhuysen, ten opsicht van den grooten koophandel die dat Koninckrijck met die van Brug en Antwerpen dreef.

Dese voorvallen en gebuerige plaatsen hebben dese landen in een korten tijdt met groote meenigten van Gereformeerde belijders vervult: hun ongemeenen yver, het gevoelen van haar leere en Godtvruchtigheydt, de meedogentheydt met hun lijden, hun overvloedige klachten en het humeur van die eeuwe brachten haer dagelijcks in de *Nederlanden* grooten aanwasch van veele geloofs-genoten; sommige onder den Adel, veel onder de dorpen, maer de meeste hoop in de steden, welckers negotie en rijckdom door dese nieuwe inwoonderen dapper aengroeyden: en door welkers interest so wel als ommegang sy in haer gonste raekten.

Dit gaf d'Inquisitie werck, hoewel matighlijck gehandhaeft door de voorsichsichtige bescheydenheydt der Gouvernante, modererende de rigoreusheydt van Granvelle, die sijn Heers authoriteyt en d'uitvoeringe zijner bevelen by alle gelegentheydt op het allergestrengste in 't werk stelde: en de volle resolutie van de heeren der Provincien om te versachten des Konings plackaten, en voor te staen de vryheden van hun landt in niet te gedoogen dese nieuwe en arbitrale judicature oft rechts-pleging, daer alle oude wetten en costuimen van 't landt niet van wisten; en hierom niet min hatelick by 't volck dan om de wreedtheydt van der selver uitvoeringe; want d'Inquisitie was de sorge voor de Religie aen de Bisschoppen beruslende; en te voren aen de borgerlijcke Magistraeten over all' de Provintien. daer d'Inquisitie tegengaet.

Op de moeyelijcke debatten in den Raedt, doch voornaemlijck op d'algemeene administratie en bewindt van *Granvelle*, een *Biorgundier* van geringe afkomst, eyndlijck een Cardinael geworden, en vermaerder om sijn uitsteeckende gaven dan vroomheydt des levens, wierden de voornaemste heeren van 't land (onder welcke de Prins van Oranjen, de Graven van *Egmondt* en *Hoorn*, de Marquis van *Bergen* en *Montigny* d'aensienlijckste waren) met soo een geweldige en on-verzoenlijcke haet ingenomen tegens den Cardinael (het sy uit passie oft' interest) die over het gantsche lichaem des volks of ten aensien van des selfs oorsaeck ofte voorbeelt, soodanigh doorgaens verspreydt was dat de heeren eerst weygerden den Raedt langer te willen bywoonen, protesteerende sodanigen niet te mogen onder haer oogen sien die 't opperste gesagh soo voerde tot ruine van hun landt; naderhandt den Koning, uyt de naem van 't gantsche landt smekende om sijn vertreck: op welcks uitstel en continuatie der Inquisitie de Gemeente by alle gelegentheydt en voorval dagelijcks op de been quam, de saeck nu soo hoogh met haer gekomen zijnde, dat het gantsche lichaem hunner Gemeente met een algemeene brandt gedreight wiert, soo wanneer de minste vlam in eenigh deel oit quam uyt te bersten. Haet tegen Granvelle,

Doch eindlijck heeft de Koning, soo wel volgens het gevoelen van de Hertogin van *Parma*, als om het ernstig versoeck der Provintien, *Granvelles* vertreck toegestaan: waer op de heeren haer wederom op hun gewoonlijcke sit-plaatsen in den Raedt vertoonden; de Graaf van *Egmondt* wiert naer *Spanjen* afgevaerdight, om de swarigheden der Provintien voor te dragen, en favorabel antwoort van den Koning, voornaemlijck tot versachtinge van de gestrengheydt der Plackaten nopende het stuck van Religie en Inquisitie bekomen hebbende, wiert alle onlust en beroerte gestilt; de heeren wierden by de *Gouvernante* in den Raedt en 't bewindt van affaren gebruickt, en aen de *Gouvernante* hebben de heeren alle eere en gehoorsaemheydt bewesen. welke vertreckt.

In 't begin van 't jaer 1565. wiert'er een bespreck en t'samenkomst tot *Bayona* gehouden tusschen *Catharina* de Koninginne-moeder van *Vranckrijck*, en haer Soon Gesprek te Bayona,

Soon *Karel de IX*. hoewel vry jong, met sijn Suster *Isabella* Koningin van *Spanjen*; daar niemant by quam behalven *Duc d'Alva*, daer toe gedeputeert van Koning *Philippus*, die sijn eygen byzijn verschoonde, hier meê dese by-een-komste verbloemende met de schoon-schijnende vrucht en betuyginge van innerlicke affectie tusschen moeder en kinderen. Of men vry wat gewichtighs vermoedt, hoe men een saeck meer verholen houdt: dan of het waer zy 't geen de Prins van *Orangien* affirmeerde hem bygeval geopenbaert te zijn, te weten datter vast-gestelt was alle de gene uyt te roeyen, die onder het gebiedt van *Vranckrijck* oft' *Spanje* van de nieuwe Religie professie souden doen; dit is seecker, en het wiert daer voor gehouden dat het stuck van Religie het subject hunner onderhandeling was; en dat kort daer aen in het selfde jaer een Brief van Koning *Philippus* aen de Hertogin van *Parma* is gekomen, welcke de Graef van *Egmonts* uytlegginge sijns briefs geensins voor goet kennende; en verklarende sijn wille te zijn, dat alle Ketters, sonder oogluyckinge om 't leven souden gebracht worden; dat des Kaysers Placcaten, en het Concilie van Trenten verkondigt en achtervolgt zouden worden; met bevel dat de borgerlijcke macht *d'Inquisitie* zoude stijven, en alle mogelijke bystandt doen.

Tot uytroeyingh der Onroomschen.

Streng Placcaet.

Dit Placcaet verkondigt zijnde, was eerst de verbaestheyt over all' de *Provincien* vry groot; doch dese weeck haest voor d'onstuymigheyt die sich vertoonde in haer gesicht, spraeck, vrymoedige byeenkomsten en pasquillen; dapper oock gestijft en gaende gemaeckt door de jammerlijcke spectakelen van soo veel onnosel-omgebrachte menschen, en dat op rekening van Religie; de stantvastigheyt der lijdende, en de medogentheyt der aenschouwers, gemeenlijck t'samenspannende tot vermindering van d'opinie van een schuld of misdaed, en vermeerdering van een verfoeyinge der straffe, een wraecke tegens de stichters van dien raedt, waer van men oordeelde *Duc d'Alva* de Bel-hamel te zijn.

Veroorsaeckt nieuwe onrust.

Met het begin van 't jaer 1566. begosten de borgers in vele steden opentlijck muytery aen te rechten, weerende d'executien, gevangen-huysen en Officieren geweldt aendoende, en dit wiert nagevolgt door een verbondt van de heeren, om *d'Inquisitie* in de *Nederlanden* noyt te gedogen, als strijdigh tegens alle wetten, soo goddelijcke als menschelijcke, en overtreffende de wreedheyt van alle vorige tyrannyen; waer op alle resolutien van gewelt oft' rigoreusheyt onveyligh wierden voor de Regerig, nu al te swack om sulck een opstant des volcks te weeren; en aen d'ander kant quam *Bredero*, uyt een vertrouwen op een yders gonste, als hooft van 200 aensienlijcke personen, door de *Provintien* reysen naer *Brussel*, de Hertogin van *Parma* vrymoedigh versoeckende *d'Inquisitie* en Placcaten over 't stuck van Religie te willen vernietigen; en toe te staen datter nieuwe, door een byeenkomste van Staten, wierden gemaeckt.

Requeft der Edelen.

De *Gouvernante* wierdt genoodtsaeckt tot soo een heftige sieckte sachte middelen te gebruycken; de versoeck-bede aen te nemen, zonder te laten blijcken hoe 't haer om 't herte lagh, en te beloven hun Request aen den Koning te vertoonen; 't welck oock geschiede: doch hoewel de Koning bedeest stondt over soodanige gevolgen sijner laetste beveelen, en eyndlijck bewogen wiert om deselve te herroepen; niettemin, 't zy uyt traegheyt van sijn natuer, ofte na de manieren van 't Spaensche Hof, d'antwoord quam al te laet: en gelijck als alle sijn vorige vergunningen, 't zy door uytstel ofte betuyginge van quaetwilligheyt, en geen goede meening daer in sich vertoonende, hare aengenaemheyt verlooren, soo verloor oock dese volkomentlijck hare kracht en werckinge, komende in de *Nederlanden*, toen alles in rep en roer was, en in lichte vlam stondt door den oploop van 't graeuw in veel groote steden van *Vlaenderen*, *Hollandt* en *Uytrecht*, die geweldigh aengingen met kercken te rooven en beelden te stormen, met duysendt omstandigheden van een Barbarische en beestelijcke furie, 't welck nevens d'instellinge

Beeldtstorming.

van

van Consistorien en ordineringe van Magistraets persoonen in yder stadt onder de *Gereformeerden*, mitsgaders openbare verbintenissen, nevens particuliere contributien, daer sy met den anderen over verdragen waren, tot handhavinge van d'algemeene saeck, in 't jaer 1566, tot de revolte in de *Nederlanden* d'eerste aenleyding gegeven heeft.

Maer d'Adel van 't Landt en de rijckste onder de Burgery in de Steden, hoewel met de regeering niet vernoeght, de krachtige uytwerckingen en droevige vruchten nochtans gevoelende, en van 't oproerigh geraes van 't graeuw een afkeer hebbende, als het snoodste onheyl dat een Staet kan overkomen; en aengemoedigt door d'aenkomst van des Konings vergunningen, begosten hun raedt en macht met die van de Gouvernante in een te smelten, en met alle wackerheyt en getrouwheyt haer te schicken, om de beroerten, die veelen waeren overgekomen, en meest alle de Steden der Provintien deden daveren; te smooren: waer van de Prins van Oranjen en de Graef van *Egmont* voorname instrumenten waeren, door de achtbaerheydt hunner hooge bedieningen, (d'eene zijnde Gouverneur van *Hollandt* en *Zeelandt*, en d'ander van *Vlaenderen*) doch veel eer door d'algemeene toegenegentheyt en vertrouwen des volcks; tot dat met *Valencien*, en *Maestricht* door waepenen te vermeesteren, het submitteren van *Antwerpen* en andere steden; het wijcken van *Egmondt* uyt den raed der geconfœdereerde oft Verbonde Heeren (soo mense noemde) het vertrecken van de Prins van Oranjen naer *Duytslandt*; en de doodt van Brederode; nevens de tydinge en toestel van des Konings schielijck vertreck naer de *Nederlanden*, soo wel als de voorsichtigheydt en bescheydenheydt der Hertogin in 't bestieren van alle dese saecken; de gantsche Staet der Provincien herstelt was tot haer vorige vrede, gehoorsaemheydt, en ten minsten de schijn van getrouheyt. D'oproer wert gestilt.

Maer Koning *Philippus*, 't zy dat hy sijn reyse op *Nederlandt* noyt volkomen besloten had; ofte gestuyt wierdt door de bevrediging der Provintien, en een teeder gevoelen had van de muitery der *Mooren* in Spanjen, ofte dat hy mistrouwen had op de hevige passien en driften van sijn soon Prins Karel; ofte afwachte 't gene tot *Bajona* gesloten was, nu rijp geworden om uyt te bersten in *Vranckrijck*, sprack niet meer van de *Nederlanden* te sien: maer stelde toen op die selfde tijdt voor vast om *Duc d'Alva* derwaerts te senden als opperhooft van een leger, bestaende uyt 10000 oude Spaensche en Italiaensche troepen tot assistentie van de Gouvernante, uytvoeringe der wetten, en om te dempen en straffen de belhamels en stookebranden van den laatsten oproer.

Dese resolutie wierdt haest in 't werck gestelt, hoewel gantsch tegens de borst en advijs van de Hertogin van *Parma* in *Nederlandt*, en den Hertogh van *Feria*, een van de voornaemste Ministers in *Spanjen*; dewelcke oordeelden dat men de tegenwoordige vrede der Provintien niet en behoorde te bestormen met nieuwe onlusten; nochte de Koninckklijcke achtbaerheyt te krencken met sich party te stellen in een oorlogh tegens sijn onderdanen; nochte te gebruycken sodanigh een Minister, die niet alleen met soo een openbaren haet was ingenomen, maer oock opentlijck gehaet wiert, als *Duc d'Alva* in de *Nederlanden*. Die de Koning wil straffen door Duc d'Alva.

Edoch de Koning was niet te versetten: soo dat in 't laetste van 't jaer 1567 *Duc d'Alva* daer quam te landen met tien duysent van de beste Spaensche en Italiaensche soldaten, onder het bevel der voornaemste Officieren die d'oorlogen van *Karel de* V. en *Philippus de* II. in *Europa* hadden gevoert; welcke macht, versterckt met twee duysent Duytschers, die de Hartogin van *Parma* in de laetste oproer geworven had, en dat onder het bewind van een soo bejaerde wijdvermaerde Veldoverste als de Hertogh van *Alva* was, een leger uyt maeckte, 't welck niemant in de *Nederlanden* met andere oogen konde aensien dan van verbaestheyt, onderwerping en mismoedigheyt.

Op het eerste gerucht van dese optocht begonden de winckeliers in steden en dorpen by groote menighten te vluchten uyt de Provintien; sulcks dat, gelijck de Hartogin aen den Koning schreef, in weynige dagen boven de hondert duysent het landt verlaten hadden, en vertrocken waeren met hun gelt en goet, en dat 'er noch meer daeghlijcks op haer vertreck stonden: sodanige weerlin vertoont sich steeds tusschen koopluyden en soldaten, dat daer d'eene sijn rekening maeckt van veyligh te mogen schuylen onder de wetten, daer d'ander wil datse onder sijn swaert en wille sullen buygen. Op d'eerste daet des Hartogs van *Alva* sijn aenkomst, 't welk soo wel was het arresteren van de Graven van *Egmont* en *Hoorn*, als het ombrengen van de Marquis van *Bergen* uyt een vermoeden, en het gevangen setten van *Montigny* in *Spanjen* (werwaerts sy etlijcke maenden te voren met commissie en instructie van de Hartogin gesonden waeren) versocht sy voort op den Koning uyt de *Nederlanden* te mogen vertrecken. Dit gemacklijck verkregen hebbende, wierdt *Duc d'Alva* in de regering bevestight met sodanigen macht als ooyt eenigh Gouverneur bekleed had; een Raed uyt twaelf Persoonen bestaende wiert'er opgerecht, om alle misdaeden tegens de Koninckllijcke authoriteit begaen, t'examineren, die by de gemeene man de Bloetraedt genoemt wierdt; een groot getal, als schuldigh aen de leetste beroerten, wiert door desen Raedt veroordeelt en ter doodt verweesen; de steden morden over het verbreecken hunner handvesten, de Gemeente van hunne vryheydt, de Ridders van 't gulden Vlies over de privilegien van hun Order, door dese nieuwe en hatelijcke hoven van recht; alle man klaegde over kleen gesagh der Staten, van 't invoeren der legers, doch al te vergeefs; de Koning bleef volstandigh by sijn besluyt, en *Alva* was van natuur wreet en onverbiddelijck. Het nieuw leger stelde sich straf en trots aen, nergens soo seer na hakende als na beroerten in 't landt; het graeuw was rasende dol, doch onder gehouden en sonder opperhooft; het ging'er overal op een arresteren, procederen, en confisqueren; op een bloedtstorten, vangen en spannen, aenrechtinge van moetwil: op het affetten, executeren van straffe, en bedenckinge van wraeck; kort om, alle bedencklijcke moetwilligheyt en baldadigheyt wiert'er gepleegt; de kleyne tacken wierden snedigh afgekapt, aen de groote was 'er meer houwen aen vast; de Graven van *Egmont* en *Hoorn* bleven etlijcke maenden staen; doch eyndelijck, in spijt soo wel van alle hun diensten aen *Karel de* V. en aen *Philippus*, als van hare nieuwe verdiensten in de Provintien te stillen, en van soo veelvuudige versoeck-beden en bemiddelingen uyt hun naem in *Spanjen* en *Vlaenderen* voorgedragen, wierden sy tot *Brussel* opentlijck onthalst, waer over de Gemeente gantsch moeyelijck wierdt, en alle lijdtsaemheyt met haer scheen uyt te zijn; ja het eynde van 't leven deser Heeren scheen een leven en beginsel te geven aen die beroerten, welcke *Europa* soo veel bloeds, en *Spanjen* een groot gedeelte der *Nederlandtsche* Provincien gekost hebben.

Groot vluchten.

Bloetraedt.

Algemeen misnoegen.

Onuytsprekelijcke strengheyt.

Het Proces van *Egmondt* en *Hoorn* gemaeckt zijnde, wierdt de Prins van Oranjen, die naer *Duytslandt* geweecken was, ingedaegt, om sich te verantwoorden over de selfde misdaden daer d'andere meê beschuldight waren geweest; en niet verschijnende wierdt hy veroordeelt voor een verrader, en alle sijne middelen (welcke in de Provintien en Burgondien vry groot waren) verbeurt, en aen den Koning vervallen te zijn verklaert.

De Prins op dese wijse mishandelt, daer hy in *Duytslandt* sich stil hield en ongewapent, socht alle middelen in 't werck te stellen om in de gunst te geraecken van de Prinsen, die ofte door bloedverwandschap, oft' uyt d'algemeene vreese voor 't Huys van Oostenrijck, aen hem verknocht waren; ontsegt *Duc d'Alva* alle gehoorsaemheyt, werft volck, spant met den grooten hoop aen die uyt de Provintien hem toeviel, altemael verstoort op *Duc d'Alvas* wreetheyt en tyrannige regeering, en gesint de Graef van *Egmonds* doodt (die altijdt des volcks troetelkindt geweest was) te wreecken. Met dese benden treckt sijn broeder *Vrieslandt* in; hy self valt op

Oranje vvapent sich.

d'uyterste

d'uyterste grensen van *Brabandt*, krijgt assistentie van de *Protestanten* in *Vrankrijck*, die toen onder de Prins van Condé in de wapenen waren: en na verscheyden schermutselen en successen door het groot beleydt van *Alva* en manhaftigheydt sijner lang-geoeffende soldaten, verhindert zijnde eenige stadt in *Brabandt* aen te tasten ('t welck beyde wisten dat de getrouheyt der Provintien sou doen daveren) wordt hy eyndelijck genootsaeckt op te breecken, en naer *Duytschlandt* sich te begeven. Hier op keert *Alva* zegepralende naer *Brussel*, en, als of hy conquesten gedaen had in plaets van defensie, laet van 't kanon, *Lodewijck van Nassou* ontnomen, een metalen beelt gieten, vertredende en braverende over twee kleyne beelden, vertoonende de twee Staten der *Nederlanden*; en liet het oprechten op de Burght of 't Kasteel welcke hy tot *Antwerpen* gesticht had, om die machtige, volckrijcke en oproerige stadt t'eenemael onder sijne gehoorsaemheyt te brengen. Alvaes beeldt vertoonende.

Niets was'er dat de *Brabanders* soo seer had verbittert als het openbaer gesicht en vertooninge deses beelds; te meer, alsoo sy wisten dat hy hier over wel te recht roem droegh, nu gewaer wordende dat hun oude vryheden en voorrechten (het erfdeel van soo veel eeuwen, en de mildadigheydt van soo veel Prinsen) altemael nedergeveld lagen voor dese eene mans swaert en wil, die van Keyser *Karels* tijdt af altijdt gehouden wierdt voor een vyandt van dese natie, en den stichter van alle raedtslagen tot verkleyninge van hun Landt aengeleydt.

Doch *Alva*, aen geen geruchten sich kreunende, schrickende voor geen dreygementen van een machteloos en ongewapent volck, en oordeelende dat men geen mate noch manieren meer behoefde te plegen in de *Nederlanden*, wendt voor dat'er grooter sommen geldts noodigh zijn tot betalinge en beloninge sijner victorieuse krijgs-benden, dan daer jaerlijcks op des Konings versoeck by de Staten der Provintien wierden vergunt; en hier op is 't dat hy in de *Nederlanden* de betalinge van den hondertsten penning vordert, en in 't toekomende den twintighsten penning van alle onroerende goederen, en den tienden van alles dat verkocht wierdt. Hy eist den tienden penning.

De Staten hebben al schoorvoetende het eerste, als met een reys gedaen, toegestaen; maer het tweede en derde afgeslagen: sulcks schuyvende op het onvermogen en neeringloosheyt der Provintien. Op het stijf aenhouden des Hartogs, smeeken sy den Koning door afgevaerdighden naer *Spanjen*; edoch sonder jets op te doen, brengen sy 't jaer ten eynde met tegen den Gouverneur te twisten, somtijdts morrende, somtijts smeeckende: tot dat de Hartogh, geen meer uytstel gedogende, het Placcaet, sonder bewilliging der Staten, tot *Brussel* doet verkondigen; het volck weygert te betalen: de soldaten beginnen haer met geweldt te schatten; alle de burgers in de steden sluyten haer winckels; de huysluyden komen niet te merckt, soo dat'er geen broodt noch eetwaren in de stadt te bekomen zijn. De Hartogh, seer verstoort, doet de soldaten in't geweer komen, en beval verscheyden inwoonderen, weygerende te betalen, dien nacht voor de deur op te hangen: daer de hartneckigheyt des volcks sich niet aen en kreunt. d'Officieren sullende nu ter executie treden, wordt 'er een gerucht door de stadt verspreydt, dat de *Geusen* den *Briel* hadden ingenomen, en dat 'er een schielijcke revolte of oproer in *Hollandt* op handen was.

Dese onverwachte slagh trof *Duc d' Alva* in 't hart; en voorsiende het gevolgh daer van, alsoo hy wist dat de stoppelen droogh waren, en nu gewaer wierdt dat 'er vuyr in gevallen was, heeft hy 't niet raedsaem geacht van het treur-spel in *Brabant* een eynde te maken, nademael dat 'er een nieuw tooneel geopent wierdt in Hollandt: en derhalven sijn schattingen en andere extremiteyten latende varen, bekommert sich met d'onderdruckinge van dese nieuwe vyandt, die uyt der zee op hem aenviel; weshalven oock de grondt en oogh-wit van hun desseyn niet alleen, maer oock de aert en sterckte van hun macht den Hartogh te minder bekent, en dies te meer verdacht waren. Nu om dat dit innemen van den Briel de tweede groo- Den Briel ingenomen.

te beroerte in de *Nederlanden* in 't jaer 1572 na sich sleepte, en die voorwaer nooyt eyndighde dan met verlies van die Provintien, alwaer de doodt van de Spaensche en Koninckklijcke regeering tot een een nieuwe Republijck leven gaf; sal 't noodig zijn, dat wy weten wat voor slagh van volck, en door wat voorvallen vereenight, en door wat vreese ofte hope aengedreven, d'eerste Autheurs geweest zijn van dit werck te wagen, en by der handt te nemen.

Op *Brederoos* overlevering van een Requeſt aen de Hertogin van *Parma*; tot weeringe der Inquisitien, en verkrijginge van eenige vryheyt in 't stuk van Religie, wierden de persoonen die hem assisteerden, in habijt en kleedinge slecht uytsiende, van een van de hovelingen op hun inkomen ten Hove, genoemt *Geusen*, dat is, Bedelaers, een naem, hoewel haer schimps-wijse aengewreven, nochtans by de party gelieft, als te kennen gevende een verslagen en verlegen gemoedt, en sedert altijdt by beyde partyen gebruyckt als een naem van onderscheydinge, in sich vervattende alle de gene die van de *Roomsche* verschilden, hoe verscheyden dat sy oock onder haer selven in gevoelen waren.

door de VVater-Geusen.

Dese Luyden hebben sich in groot getal wijt en zijt over-all' de Provintien verspreyt, door gedachte voorvallen en toestant der saken. Na dat de eerste beroerte was bygeleyt, wierden sy in hare gemeene raetslagen gestoort, en door de wreetheit der Inquisitie en strafheyt van *Alva* by groote menighten genootsaekt te vluchten uyt de Provincien, ten minsten de sodanige die middelen hadden, ofte eenige goede hope van buyten 's lands haer te konnen geneeren: vele van geringer soorte, en die buyten hope waren, namen de vlucht naer 't Bosch om hoogh in 't landt, daer sy op vrybuyt leefden: en in 't eerste af-komen van de Prins van Oranje hebben sijn volck groot af-breuck gedaen aen alle de verstrooyde partyen van *Duc d'Alvaes* troupen, welcke door die gewesten marcheerden; maer na dat d'aenslagh van de Prins niet na wensch afliep, en hy genootsaeckt wierdt na *Duytschlandt* te keeren, hebben de Graef vander *Marck*, een geslagen en onversoenlijck vyant van *Duc d'Alva* en sijn regeering, nevens veel andere van de verstrooyde Benden, (wien de selfde Fortuyn en gestalte by den anderen gelaten hadden in *Vrieslandt*) sommige schepen met kleyn geschut voorsien, en haer ter zee begeven; en met Commissien van de Prins van Oranjen begosten sy te rooven op alle schepen die den Spanjaerd toebehoorden; sy zijn somtijdts ingeloopen en hebben haer ververscht, en hun prijsen verkocht in sommige inhammen ofte kleyne havens van *Engelandt*, hoewel verboden by de Koningin *Elizabet*, die toen met *Spanjen* vrede had; somtijdts op de Revier d'Eems en in sommige kleyne havens van *Vriesland*; tot dat eyndelijck door dese avontueren merckelijck rijck geworden zijnde, sy, 't zy om te verkoopen ofte te ververschen, 't zy derwaerts door onweer gedreven, ofte met opset na toe gevaren, (als wetende van het quaet bloedt dat de schattingen in alle de Provintien hadden geset) voor den Briel quamen te landen, de stadt te bestormen en in te nemen, de beelden in de kercken om verre ruckende, openbare professie van hun Religie doende, en tegens de sware schattingen en dwinglandy der Spaensche regering uyt-varende, wierden sy voort gestijft door de daer op volgende af-val van de meeste steden in *Hollandt*, *Zeelandt* en *Westvrieslandt*, die de *Spaensche* garnizoenen uytstieten, Koning *Philippus* hare gehoorsaemheyt ontseyden, en den Prins van Oranjen getrouheyt swoeren.

De Prins vvedet te velt

De Prins keerde wederom met nieuw volck uyt Duytslandt, en by dese funie van 't volck, sijn slagh waer nemende, liet sich met Hollandt en Zeelandt niet paeyen, maer trock op tot in het hert van de Provintien, en vijf mijlen van Brussel, een aenval doende op Mechelen en verscheyden andere steden, met soo groote toestemming, gejuygh en toeloop van volck, dat de Spaensche heerschappy in de Nederlanden nu scheen te zieltoogen, soose niet wederom levendigh waere gemaeckt geweest door de bloedige moordery der Protestanten te Parijs, het welck

welck met Koning *Philippus* gesmeet en uytgevoert, door een Spaensche party in 't Hof van Vranckrijck, met soo een doodelijcke slagh voor de contrarie factie. *Duc d'Alva* aenmoedighde, en te gelijck den Prins van *Oranje* bedeest maeckte; soo dat d'een volck versamelt, genoegh om het herte der Provincien te beschermen; en d'ander treckt in Hollandt, aldaer plaetsende den stoel des oorlogs.

Dit landt is sterck uyt eygen natuur en gestalte, ten aensien van de wateren die 't omringen en verdeelen; doch veel-eer om de rouwer soorte van volck, dat'er toen was, door de negotie en rijckdom minder vermurwt; minder gewent gelt en schattingen te geven, en moedigh op hun oude naem en faem daer de Romeynsche Historien van gewagh maken, zijnde stijf-sinnige verdadigers hunner vryheden, en nu onverzoenelijcke haters van de Spaensche naem. Aert des volks.

Alle dese humeuren wierden vermeerdert en verhard door de naestvolgende oorlogh, onder het beleyt van *Duc d'Alva* en sijn Soon: van wegen het vermoorden van alle onnosele Persoonen en geslachten; op het innemen van Naerden, daer de huysen verbrand, en wallen geslecht wierden; van wegen de desperate defensie van Haerlem, tien maenden lang, met alle oeffening van schande, wreetheyt en hoon aen beyde kanten; daer selfs de vrouwen haer in geleden stelden, de stormgaten repareerden, en alarm sloegen, tot dat sy altemael uytgehongert zijnde, 400 Burgers, na 't overgeven van de Stadt, met koelen bloede doodtgeslagen wierden, nevens veel andere exempelen van een vergramden overwinnaer; waer door de partyen van humeur desperater wierden, en hun haet tegens *Alva* en *Spanjen* ongeneeslijck. dat verhart tegen Spanje.

Het Spaensche leger verstrooyt, en alsoo genootsaeckt op te breken voor Alckmaer, na een langduerige en swaere belegering in *Duc d'Alvaes* tijdt. En voor Leyden ten tijde van *Requesens* (alwaer de Boeren selfs de sluysen hebben open geset, het landt lieten onder loopen, volkomen gesint zijnde de *Spanjaerden* af-breuck te doen, op kosten van hun eygen ondergang) deden de saken in Hollandt vry een keer nemen.

De Koning begint het gevaer en de geheele afval der Provincien te vreesen; *Alvas* regeeringe warsch en sat te worden, merckende dat sijn geweldige raedtslagen en harde manieren van doen, geesten hadden verweckt, die te voren stil en gerust zijnde, nu niet te stillen waeren, wordt t'huys ontboden, en de oorlogh gaet sijn gang onder de naem van *Requesens*: dewelcke schielijck komende te sterven, en by den Koning geen voorsiening gedaen zijnde van een Successeur, quam de regeering, volgens de manieren van 't landt, ondertusschen te vervallen op den Raedt van Staet, waer meê gespoet wierdt op den uytstel van *Don Jan d'Austriaes* komste, die voor nieuw Gouverneur was verklaert.

Doch ondertusschen wordt de sieckte erger, alsoo op het mutineeren van eenige Spaensche troupen uyt gebreck van betaling, en op het belegeren van Aelst, een stadt niet verre van Brussel, wordt het volck dol en uytsinnigh, en de winkeliers sluyten hare winkels, de boeren laten hun werck steecken, en alle man begeeft zich tot de wapenen. In Brussel dwingt men de Raedt, men sleeptse'er uyt die men wist de *Spaensche* meest toegedaen te zijn; die men van die natie op de straet ontmoet, worden doodtgeslagen, en yder roept, van d'uytheemsche en vreemdelingen uyt de Nederlanden te verdryven, en de Staten te doen vergaderen; 't welck de Raedt genootsaeckt wordt in te willigen. Ondertusschen d'aensienlijckste van t landt treden in een verbondt met den Prins van Oranjen, om by des selfs raedt de gemeene Landts-saken te dirigeren; soo dat toen de Staten tot *Gent* vergaderden, sy sonder eenige hapering met den anderen eens wierden over d'acte, genoemt *de Pacificatie van Gent*, in 't jaer 1576; welckers voornaemste articulen hier in bestonden: 1. Alle uytheemsche soldaten uyt het landt te doen vertrecken. 2. Alle d'oude manieren van regeering te herstellen. 3. De saken van Religie Mutinatie der Soldaten. Vrede-verdrag van Gent.

 in

in yder Landtschap de Provintiale Staten te laten bevolen zijn; en dat tot nakoming hier van d'andere Provintien met *Hollant* en *Zeelandt* altijt geconfedereerde ofte Bondtgenooten souden zijn. En dit is de eerste uytslagh geweest der *Nederlandtsche* beroerten; waer uyt de Koning tot sijn merckelijcke schade ondervonden heeft, hoe weynigh het kloeckste beleydt, en stoutste legers den stroom van een hardtneckigh en oploopend volck konnen keeren, welcke alles voor zich doet swichten en onder zich buygen, tot datse zich door konst of by geval in verscheyden canalen kome te verdeelen; ofte tot datse de spring-aderen, welcke de humeuren zijn die sy voeden, komen op te houden ofte van selfs op te droogen.

d'Uytheemsche volckeren weygerende te vertrecken, worden voor rebellen verklaert: waer op de Spaensche troupen verscheyden steden gewelt aen doen, en uytplonderen, onder andere oock, by gelegentheydt van 't kasteel ofte de Burgh, Antwerpen met even soo groote kloeckmoedigheyt als gierigheyt, in verscheyden vastigheden haer beschermende tegens der Staten volck tot *Don Jans* aenkomst te *Luxenburg*, de eenigste stadt der Provintien, daer hy zich veyligh keurde, als nevens d'andere niet af-valligh geworden.

Don Jans komst en verrichting

De Staten weigeren hem aen te nemen by aldien hy de Pacificatie van Gent niet wil onderteeckenen en bevestigen; 't welck hy eindlijck, met verlof des Konings, doet: en aenveert de regeering met het versenden van alle uytheemsche troupen, welcke naer *Italien* weederkeeren. Maer *Don Jan* kort daer aen, 't zy uyt verstoortheyt siende dat hy slechts by vergunning Gouverneur was, sonder magt of aenhang; of begeerigh na nieuwe gelegentheydt tot een naem door een oorlogh; oft' uyt Spanjen op nieuwe raedtspleging bericht bekomen hebbende, neemt hy zijn slagh waer om de Koningin Margarita op haer vertreck uyt *Vranckrijck* naer 't Spae geluck te wenschen, en vermeestert schielijk het kasteel van *Namen*. Hier op is 't dat de Provincien voor de derdemael alle gehoorsaemheydt weigeren, den Prins van Oranjen tot *Brussel* ontbieden, alwaer hy by de Staeten van die Provintie Ruwaert of Beschermer van Brabant wordt gemaeckt, en men rust sich wedersijds ten oorlogh: terwijl *Spanjen* vast besigh is nieuwe legers te formeren en binnen *Namen* en *Luxenburg* te verzamelen, d'eenige Provintie onder de gehoorsaemheydt des Konings noch staende, soo is 't dat de rest met den anderen verdragen om een Gouverneur van haer eygen te verkiezen; dies sy *Mathias*, des Keysers Broeder, de bedieninge aenbieden.

Malcontenten.

Om dese tijt begon de party der Malcontenten in de *Nederlanden* geformeert te worden, welcke, hoewel met de rest t'samenspannende in hun haet tegens de *Spanjaerden* en voorstandt van hun vryheydt en wetten, nochtans niet gesint waeren hun verbintenis met hun Prins te laten vaeren, oft' hun oude bevestighde Religie te veranderen; en dese wierden gestijft door den Hertog van *Aarschot* en verscheyden Grooten; die te afkeeriger waeren van een algemeenen afval, nademael sy de groot-achtbaerheydt van de Prins van Oranjen met geen goede oogen konden aensien, die nu in den raect der ligue het opperste gesagh begon te krijgen.

Ialousy der Grooten

Parma wort Gouverneur.

Met bystandt van dese party, na *Don Jans* schielijck overlijden, de Hertogh van *Parma*, hem succederende, kreegh macht en reputatie op sijn aenkomste tot de regeering, en aenleydinge om te verschijnen op dat groot tooneel van eere en overwinning, waer door sijn persoon niet alleen soo vermaert en de tijt sijner heerschappy met soo veel belegeringen en battalien wierdt aengeteeckent; maer oock de herstellinge van soo een groot deel van 't lichaem der Provintien onder de gehoorsaemheyt van *Spanjen*.

Op het aengroeyen van dese party, en tot onderscheydinge der gener welcke een middelmatige doch gevaerlijcke raedt drijvende, eyndlijck een van d'extremiteyten most toevallen; hebben de seven Provintien in 't Noorden door hun gedeputeerden tot *Uytrecht* in 't jaer 1579. een acte van alliantie geformeert, die sedert altijt

genoemt wiert *d'Unie van Utrecht*, en hier uyt is oorspronckelijck geformeert die Republique, t'sedert in de werelt soo wel bekent geweest met de benaminge van de *Vereenigde Provintien*.

Dese *Unie* nam sijn oorsprong uyt het niet nakomen der Spanjaerts, van de Pacificatie van *Gent*, en den nieuwe inval in sommige Steden van *Gelderlandt*; en men gaf voor datse niet streckte om dese Provincien van de Generaliteyt af te sonderen, nochte van de voornoemde Pacificatie, maer om des selfs oogwit te versterckten en te behertigen door meer vigoreuse en vereenigde raeds-plegingen en wapenen. Naer den Unie.

De voornaemste kracht deser *Unie* bestondt in dese poincten, uyt het instrument selfs getrocken:

De seven Provintien vereenigen haer soodanigh als offe slechts een Provintie waren, om noyt van malkanderen, door testament, geschenck, verwisseling, verkopinge ofte accoort, verdeelt te worden; behoudenis yder Provintie en Stadt alle privilegien, rechten, gewoonten en placcaten, in de nette decisie waer van, ofte de verschillen welcke tusschen eenige der selver Provintien mochten ontstaen, de rest haer niet verder sullen bemoeyen dan tot bemiddeling van een accoort. Punten van dat verbont

Sy verbinden haer selven om malkanderen met goet en bloet by te staen tegen alle gewelt dat eenige van haer mocht komen te bespringen, 't zy onder den deckmantel van Koninckllijcke Majesteyt, ofte van herstellinge der Catholijcke Religie, ofte uyt wat insicht dat'et oock sou mogen zijn.

Dat alle oude frontier-steden, behoorende tot de *Unie*, versterckt soude moeten worden op onkosten van de Provintien daerse gelegen zijn; de nieuwe te maken op d'onkosten van 't algemeen.

Alle Imposten en Tollen van drie maenden tot drie maenden aen de meest-biedende gepresenteert te worden; en nevens d'inkomsten van de Koninckllijcke Majesteyt, tot algemeene defentie aen te leggen.

Alle inwoonderen binnen een maent op te schrijven, en in de schuttery te trecken, van 18 tot 60 jaren. Geen vrede noch oorlogh te maken dan met toestemminge van all' de Provintien; andere saken de hant-havinge van beyde betreffende, door meerderheyt van stemmen. Debatten tusschen de Provintien over het eerste ontstaende, te submitteeren aen de Stadt-houders.

Naburige Princen, Heeren, Landen en Steden toe te laten tot de *Unie*, met bewilliging der Provintien.

In 't stuck van Religie, dat die van *Hollandt* en *Zeelandt* haer daer in gedragen na hun wel gevallen. d'Andere Provintien mogen haer richten na den inhoudt by *Mathias* ingestelt, ofte na sy oordeelen sullen meest te dienen tot vrede en welstandt van hun particuliere Provintien: vermits een yder sijn Religie vry mach oeffenen, en niemant daer over geëxamineert ofte verstrickt worden, volgens de *Pacificatie van Gent*.

In 't stuck van oneenigheyt ofte verschil tusschen Provintien, soo 't een alleen slechs treffe en aenga, dat sulcks door d'andere wordt by-geleyt; soo 't haer allen mocht aengaen, door de Stadt-houders; in beyde welcke voorvallen, decisie daer over te doen binnen een maent, en dat sonder appel of revisie.

De Vergadering van Staten te houden als voren; en de Munt soo als namaels alle de Provintien met den anderen sullen verstaen.

De verklaringe deser Articulen aen de Staten te sullen berusten; doch in geval daer over eenigh verschil mocht op-komen, aen de Stadt-houders.

Sy verbinden haer aen te tasten en gevangen te setten, die tegens dese Articulen sullen aengaen, sonder aensien van Privilegien of exemptien in desen gevalle.

Dese

Dese acte wiert door de *Gedeputeeraen van Gelderland, Zutphen, Hollandt, Zeelanat, Utrecht* en *d'Omlanden van Vrieslandt*, ondertekent den 23 *Januarii* 1579; doch niet van de *Prins van Oranjen* eer *May* daer aen volgende, met dese beteekenis, oordeelende dat daer door het opper-gesagh en aensien van d'Aarts-Hertogh *Mathias* niet gekrenckt en worde.

In het selfde jaer wiert dese *Unie* in-gelevert en geteekent by de steden *Gent, Nimwegen, Aernhem, Leeuwaerden*, nevens eenige particuliere Edelen van *Vrieslandt, Venlo, Yperen, Antwerpen, Breda* en *Brugge*. En aldus zijn dese Provintien geworden een Republijck, doch in soo een leegen en ongewissen standt van saken, van wegen de verscheyden onlusten en gesintheden der luyden, d'onderscheydentlijcke insichten en intresten der bysondere partyen, voornamentlijck in d'andere Provintien; en de geweldige macht en toestellinge der Spaensche Monarchie om haer t'onderdrucken, dat sy op haer eerste gelt lieten slaen een schip op de baren arbeydende sonder zeylen oft' riemen; en met dese woorden; *incertum quo fata ferant*: dat is, *'t is onseker werwaerts ons het noot-lot mach voeren.*

Nieuvve Republijk.

in soo slechten staet,

Soodanigh particulier verhael te doen, heeft my goet gedacht om t'ontdecken de natuurlijcke oorsaken deser verandering en omkeering in dese *Nederlanden*, die t'sedert voor een groot gedeelte by-na 100 Jaren lang plaets gehad heeft in alle de daden en handelingen des Christendoms; en om uyt te vinden de rechte beweegh-redenen tot die obstinate liefde voor hare vryheden, en onverwinnelijke haet tegens de *Spaensche Natie* en regeering, die 't fundament van dese Republijk geleyt hebben; en dit laerste acht' ick geweest te zijn een deste stercker passie ofte herts-tocht, en van meerder effect, soo in de stoutmoedige raedt-slagen van hun *Unie* te maken als desperate resolutien om de selve voor te staen; alsoo niet lange daer na de gantsche Raedt van dese nieuwe Staet, daer toe gedrongen zijnde door d'uyterste noot hunner affairen, voor-by-gaende de wijse van regeering, by maniere van een Republijck; een ernstige en solemnele opdracht van 't gebied deser Provintien soo aen *Engelandt* als *Vranckrijck* gedaen heeft; doch zijn van beyde Kroonen af-geslagen: en al is het dat sy de naem van een vry Volck behielden; echter hebben sy het gemack van vryheyt daer sy om streden, haest verloren, door d'absolute macht hunner Magistraten in de bysondere Steden en Provintien, en seer sware druckingen hunner schattingen, daer sy door soo langdurigen oorlogh met soo een machtigen vyand toe genootsaeckt wierden, tot onderschraging van hun Staet.

datse de Koningen niet begeeren.

Doch de haet tegens de Spaensche regeering onder *Alva*, was overal soo verspreyt, dat de beroerte daer door algemeen wierdt over all' de Provintien, door-loopende alle Religien, en alle ordens van menschen, blijckende aen de *Pacificatie van Gent*; tot dat door de verdeeltheden der partyen, door de machten van soo een groote Monarchy als *Spanjen* toen was, en door het onvergelijckelijck beleydt en dapperheyt van de Hertogh van *Parma*, dit humeur, als vergif in een stercke natuur, met hulpe van een geweldigh Medicijn, wierdt gedreven van 't herte, ('t welck was *Vlaenderen* en *Brabandt*, met d'andere tien Provintien,) na d'uyterlijcke leden; en door der selver afsnijdinge wiert het lichaem behouden. Hier na de meestverstoorde geesten, gedwongen door de wapenen van *Spanjen*, ofte door hope van vryheyt en behoudenis, uyt d'andere gelockt in de Vereenighde Provintien, is de haet tegens *Spanjen* soo hoogh op-gestegen, dat sy niet alleen veel eer gesint waren haer te buygen onder eenige andere nieuwe heerschappy, dan weder te keeren tot de oude: maer toen sy geen Heer konden aentreffen die haer mocht beschermen, en dat 't et met hare saken desperaet stondt, waren sy gewisselijck eenmael gesint geweest om hun groote steden in brant te steken, verwoestende en onder water brengende all' de lan-

VVanhopige voorslag.

landen die sy konden, en haer eigens in *Indien* te gaen neder setten; 't welck sy hadden konnen verrichten, indien 'er slechts schepen genoegh geweest waren om all' hun volck over te voeren, en niet te rugge gehouden uyt mede-lijden tot de gene die sy hadden moeten achter laten, en in de genade van een verstoort en heerschende Heer beveelen.

De *Spaensche* en *Italiaensche* Schrijvers vernoegen haer met d'oorsaken van dese revolutien de verandering van Religie, d'ingeborene hertneckigheyt des volcks, en de eersucht van de Prins van Oranjen toe te schrijven: doch de Religie, sonder dat'er eenighsins eersucht oft' eygen interest onder loopt, gaet soo dol niet aen; en brengt veel eer exempelen van standvastigheyt in 't lijden, dan van desperate daden voort; d'aert van 't volck kan soo weynig schielijck veranderen als de lucht-streeck diese in stort, en geen landt heeft soo voor als na dese beroerten onder haer beter onderdaten voort gebracht als veele deser Provintien: en de eersucht van een enkel Persoon, hadde noyt een avontuurlijcke saeck van soo groot gewichte konnen by der hant nemen en uytvoeren; noch konden die tot soo hoogen top van verbittertheyt op-geklommen hebben, sonder soo veel tusschen-komende omstandigheden uyt de ongeluckige proceduren der Spaensche raetslagen, om die t'ontsteken en aen te hitsen; want hoewel het een moeyelijcke saeck geweest sou zijn, soodanigh een lichaem met een hooft te versorgen, en van begin aen alle saken soo een krachtigh leven te geven en regel-maugh te bestieren, by aldien dat'er soo een groot Gouverneur in de Provintien niet op-geresen ware geweest, als Prins *Willem* van Oranjen was; een Man soo kloeck van raet als in de wapenen; voorsichtigh, en nochtans resoluyt; liestalligh, en niet te min gestreng; dralende in voor-vallende saken, en echter bestendigh in het uytvoeren; die vry groote inkomsten en aenhang had in de Provintien, groot aensien en vermogende Bloet-verwanten in *Duytslandt*; die buyten 's landts hoogh geacht en geëert, en t'huys ongemeeen geliest wiert, en daer de Gemeente een sonderling goet vertrouwen op had, welcke oordeelde dat hy sijn Vaderlandt een goet hette toe-droeg, en in 't geen hy voor had, oprecht ging; machtigh en gewilligh om hare vryheden voor te staen, en die de selve uyt eygen eersucht niet lichtlijck met gewelt sou aen-grijpen; dit alles niet tegenstaende alle dese hoedanigheden, hadden wel konnen vergeselschapt gaen met de plicht en diensten van een onderdaen, gelijck ten tijde van *Karel de Vyfde*; buyten het af-wesen des Konings, en sonder dat het volk hem verdacht mocht houden van hun natie en wetten niet toe-gedaen te zijn, sonder uytheemsche troupen aen te houden na dat den oorlogh geëyndight was; sonder de stoelen van nieuwe Bisschoppen op te rechten, en d'*Inquisitie* in te voeren sonder het eenig bewind van *Granvelle*, en de Heeren hun gewoonlijke sit-plaets in de Raedt en saken van Staet t'ontleggen, buyten de regeering van een man soo gehaet als *Duc d'Alva*; de rigoreusheydt sijner proceduren, en de braveerende grootsheyt van sijn beelt; en eyndelijck, sonder *Egmont* om 't leven te brengen, en de beswaernis van den tienden en twintighsten penning, en tegens de wettelijcke manieren van regeering in een Landt, alwaer uyt een oudt Heer af-komstige successie, het volck op hun oude zeden en wetten verlot was geworden en vast houdende.

Lof van de Prins.

Oorsaken der veranderingh.

Dit waren de eerste beginselen van hun haet tegens *Spanjen*, welcke vermeerderende met het verloop van een by na t'sestigh-jarige oorlog, niet geslist wiert door een landurige navolgende Vrede, maer die blijken sal soo wel tot den ondergang als op-gang van dese Staet gedient te hebben; welcke aldus zijnde geplant geweest, door veele toevallen en invloeyingen van buyten gebouwt en onderhouden wiert; doch dese tot d'oprechtinge van hun Staet, noch tot het gebouw hunner regeering iets gevordert hebbende, sal ick my vernoegen met het ver-

haal

hael slechts van de voornaemste daer van, welcke meest gedient hebben tot behoudenis van de kintsheyt deser Republijcke, en tot des selfs op-wassinge den wegh gebaent; d'oorsaken van welcks macht en rijckdom niet te vinden zijn in d'uytkomsten hunner oorlogen, maer in d'instellingen en orderen harer regering, zeden en negotie, welcke ons tot de navolgende Hooft-stukken stoffe van discoers sullen leveren.

Mathias beschering is krachteloos. *Don Ian* de te voren aengenomene conditien van de *Pacificatie van Gent* verworpen, en door het verrassen van *Namen* de Vrede gebroken hebbende, hebben de Staten het bewind van de regeeringe hunner Landen *Matthias*, des Keyzers Broeder, op-gedragen, als een temperament tusschen hun weder-keeren tot de gehoorsaemheyt van *Spanjen* en de Volcks-regeeringh, welcke in de Noordelijcke Provintien onderhanden was; doch *Mathias* sonder weten of onderstandt des Keyzers, en sonder aensien in de Provintien komende, en de Prins van Oranjen tot sijn Luytenant Generael toe-gevoeght zijnde, was slechs een O in 't cijffer, en sijn regeering een stuck van een knechtlijcke dienstbaerheyt, welcke krachteloos afloopende, haest ten eynde raeckte; invoegen dat'er op *Parmaas* aenveerdinge van de regeering een nieuwe bescherming noodigh was voor desen Staet in sijne kintsheyt, dewelcke geen voeten had om haer te doen bestaen tegens soo grooten onweer daerse mede gedreyght wiert op de wederkomste der *Spaensche* en *Italiaensche* krijghs-benden, om uyt-te-maken een lichaem van een vreeslijck leger, daer de Hertogh van *Parma* in *Namen* en *Auxburgh* mee doende was, op de been te brengen.

Sedert de *Bayonsche* onderhandeling tusschen de Koninginne Moeder van *Vranckrijck*, en haer dochter de Koningin van *Spanjen*, hadden dese twee Kroonen onder de regeeringe van *Franciscus* en *Karel*, malkanderen gedurigh by-gestaen, en gestijft in het algemeen desseyn aldaer besloten, om de gene die sy ketters noemden in hun beyde Koninckrijcken met gewelt te vervolgen. De vrede, soo niet in der minne, hieldt tusschen *Engelandt* en *Spanjen* noch standt, soo dat Koning *Philippus* geen oorlogh onderhanden had in gantsch Christendom, gedurende dese beroerten in *Nederlandt*, en de stoutmoedigheyt der Bondt-genoten in hun eerste revolte en Unie, scheen op soodanigen tijdt grooter dan het succes naderhant van haer wederstandt, toen daer soo veel gelegentheden voorvielen om de macht der *Spaensche* Monarchie te verswakken en te diverteren.

Want *Henrick de Derde*, komende nu tot de Kroon van *Vranckrijck*, en in 't begin slechts met de factie der *Guisards* geplaeght ofte geboeyt, en tegen-gesproken, doch naderhant in-gewikkelt in een openbaren oorlogh, (die sy tegens hem voerden in schijn van de Roomsche Religie te behouden, en hare raedts-plegingen met die van *Spanjen* in een te smelten) wiert genootsaeckt de *Hugenoten* sijns Rijcks sachter te bejegenen, en raeckte in onmin met *Philippus de Tweede*, sulcks dat de Koningin *Elizabeth* geweygert hebbende der *Nederlandtsche* Provintien bescherming opentlijck aen te nemen, de selve met een gesamentlijcke resolutie der Staten, en toestemminge van 't *Fransche* Hof, den Hertogh van *Alenson*, Broeder van *Henrick de Derde*, wiert op-gedragen.

Alensons aenneming.

Maer d'in-trede van dese Prins binnen *Antwerpen* heeft de Nederlanders niet veel goets voorseyt, met het gene een *Biscayer* dien selfden dagh bestont te doen tegens den Prins van Oranjen, hem aen 't hooft, doch niet doodelijck schietende; en hy bleef by sijn korte regeering met sulck een onderlinge onrust tusschen de *Fransche* en *Nederlanders*, (de korselheyt en op-loopentheyt van d'eene Natie niet wel over-een-komende met de zeden en vryheden van d'ander) dat de Hertogh trachtende met gewelt sich meester te maken van *Antwerpen*, uyt de stadt vedreven wiert: waer op hy uyt het Landt trock, met de hooghste gevoeligheyt

Ongeluk-kig.

der

der *Nederlanden*, en moeyelijckheyt der *Franschen*; sulcks dat niet lang daer na de Prins van Oranjen tot *Delft* vermoort zijnde, en de Hertogh van *Parma* in achtbaerheyt en macht dagelijcks toenemende, en de party der Malcontenten hem dapper toevallende, hebben de meeste geoordeelt dat'et met de saken der Bondtgenoten nu gedaen was.

Doot van de Prins.

Maer de boom had dieper wortel geschoten, en was soo licht niet te schudden: alsoo de Vereenighde Provintien, na d'ongelukkige onderhandeling met de *Franschen*, onder den *Hertogh van Alenson*, haer *Unie* in 't jaer 1583 quamen te hervatten, sich onderling verbindende, dat in geval by dese furie des oorloghs eenigh artijckel daer van niet onderhouden ware geweest, in 't toekomende sich daer toe te bevlijtigen; was'er eenige twijffelachtigheyt ontstaen, de selve te verklaren; of eenige swarigheden, deselve neder te leggen; en nademael dat'et artijkel nopende de Religie in d'*Unie* soo was geformeert, om dat in alle andere Provintien, behalven in *Hollandt* en *Zeelandt*, de Roomsche Religie toen gehandthaeft wierd, maer nu de *Euangelische*, soo zijn alle de Provintien der *Unie* met den anderen verdragen, dat van die tijdt af in alle de selve de *Euangelische* Gereformeerde Religie alleen in de publijcke Kercken gepredickt en geoeffent sou worden.

Het was'er soo verre af dat sy hun desseinen, om de doodt van de Prins van Oranjen souden gestuyt worden, dat sy hem alle gedenck-teekenen van eere deden, Prins *Maurits* sijn Soon, hoewel maer 16 Jaren out, in alle sijn digniteyten en ampten stelden, en alle voorslagen van vrede hardtnekkelijck af-sloegen; volkomen gesint zijnde, veel eer alles daer by op te setten, en te lijden, dan haer wederom onder de *Spaensche* gehoorsaemheyt te begeven.

Wien sijn Soon Maurits volgt.

Doch dese geesten wierden dapper gestijft en gesterckt, met de goede hope die haer uyt *Engelandt* gegeven wiert; nademael de Koningin *Elizabeth* en *Philippus de Tweede*, hoewel sy noch de naem van vrede behielden, echter d'effecten en dispositie tot de selve hadden verloren; terwijl dat de *Spanjaert* de muyteryen in *Yerlandt* vast stoockte en stijfde, gelijck de Koningin *Elizabeth* de nieuwe Republijcke in de *Nederlanden*; hoewel geen van beyde directelijck, nochtans door haer te begunstigen met gelt, vrywillige troupen, en wegen die weder-zijds te gelijck gevoelt en verstaen wierden.

Koninck *Philippus* had onlangs sijn Koninckrijck vergroot, met het Koninkrijck van *Portugael* te erven, ofte daer een inval in te doen op Koning *Sebastiaens* verlies in *Africa*; maer ick weet niet of hy sijn macht vermeerdert had door d'aenkomst van een Koninckrijck, met een in twijffel getrokken tijtel en misnoeght volck, die hy niet als goede onderdanen konde gebruycken en beheerschen sonder legers; nochte als een overwonnen natie, en alsoo haer doen dragen de last van hun gedwongene gehoorsaemheyt; maer dit byvoeghsel des Rijcks, met d'overgroote schatten hem jaerlijks toevloeyende uyt *Indiën*, hebben buyten twijffel Koning *Philippus* ambitie doen opstijgen tot hooger desseinen; 't welck hem de protectie van de ligue in *Vranckryck* teghens *Henrick de Derde* en *Vierde* dede omhelsen, en met eenen de gifte van *Yerlandt*, by den *Paus* hem geschoncken, en alsoo sich in een oorlogh met beyde de Kroonen in te wikkelen, terwijl hy met d'openbare wapenen en uytdaginge van sijn eygen onderdanen in *Nederlandt* getart wordt.

Maer 't is byna ongelooflijck, hoe verre de geest van een groot man gaen kan, als het geluck van eenigh Leger of Staet hem toelacht. De Hertogh van *Parma*, komende tot de regeering, sonder eenige vastigheyt meer in 't Landt te hebben, dan twee van de geringste Provintien, een leger uyt *Spanjen*, *Italien*, *Duytslandt*, en de verstrooyde troupen van 't Landt hem van *Don Jan* na-gelaten, versame-

Parmaas voorspoet.

lende, hebbende all' d'andere vereenighde Provintien tegen hem, en beyde *Engelandt* en *Vranckrijck* nu beginnende opentlijck hun zijde te kiesen; niet temin door gewelt van sijn eygen dapperheyt, goet beleydt en discipline in sijn leger, nevens de ongeïnteresseerde en genereuse hoedanigheden sijns gemoeds, winnende eenparighlijck op de herten en wapenen der af-gevallene Landen, en dringende door de Provintien met een onverhinderde loop van succes, en de verovering van d'aensienlijckste Steden in *Vlaenderen*: heeft hy eyndelijck door het innemen van *Antwerpen* en *Groeningen*, de saken der *Unie* tot soo een uyterste noot gebracht, dat sy ontbloot zijnde van alle hope en hulpe, uyt *Vranckrijck* (toen diep in-gewikkelt in hare eygen burgerlijcke Oorlogen) haer t'eenemael wierpen voor de voeten van de Koningin *Elizabeth*, smekende om haer bescherming, en haer aenbiedende het opperste gebied over hun Landt. De Koningin weygerde de heerschappy t'aenveerden, maer ging met de Gedeputeerden sekere Articulen aen, in 't jaer 1585, haer verbindende groot onderstandt van volck en gelt te sullen doen, hun verschoten op versekering van den *Briel*, *Vlissingen*, en *Rammekens*; 't welck oock na advenant volbracht wierd, door *Sir Iohan Norris*, over gesonden om over haer volck te gebieden; en naderhant in 't jaer 87, op het breken met *Spanjen*, en de geweldige dreygementen der *Spaensche Armade*, sondse noch meer volck over, onder den Graef van *Leicester*, wien de Staten aennamen, en gehoorsaemheyt sworen, als Gouverneur van hunne Vereenighde Provintien.

Hulpe der Koninginne.

Doch dese regeering hielt niet lang standt, onlusten en suspitien tusschen *Leicester* en de *Staten* haest uyt-berstende; ten deele uyt jalousie, dat hy na een onbepaelde heerschappy en arbitrale disponeringe van alle bedieningen stondt; maer insonderheyt, om dat de Koningin gesint was vrede met *Spanjen* te maken; en het licht verlies van sommige hunner steden, door Gouverneurs die de Graef van *Leicester* daer in gestelt had, heeft hun misnoegen niet weynigh gestijft; niet tegenstaende dese ongelukkige voorvallen, de Koningin doet haer in dese twee poincten op nieuw versekering; keurt *Leicesters* handel in sommige saken niet voor goet, krijght van haer vrywilligh en openhertigh bystandt, in het uyt-rusten van haer Vloot tegens de *Spanjaerden*; en eyndelijk op het aengroeyen van d'ongeregeltheden tusschen *Leicester* en de *Staten*, belast hem sijn regeering over te geven, en de Staten van den Eed der gehoorsaemheyt t'ontslaen. Na dat dit alles aldus geschiet was, de Koningin lichtelijck alle particuliere ressentimenten ofte misnoegingen op-offerende aen het interest van haer Kroon, bleef in haer gunste, bescherminge en bystandt aen de Staten te bewijsen bestendigh, gedurende den gantschen loop van haer regeering, 't welck wederom met de grootste beleefdheyt en eerbiedigheydt aen haer Persoon bewesen wierdt, die oyt by haer aen eenigh uytheemsch Prins betaelt wiert, en wordt haer die als noch ter eeren na gegeven, en is by na in de mont van alle soorten van menschen onder haer bestorven.

Leicesters bestiering.

Prins Maurits hes.

Na *Leicesters* vertreck, wiert Prins *Maurits* met consent van *d'Unie* tot hun Gouverneur verkoren, met reservatie tot de Koningin *Elizabeth*; en aenveerde die regeering met goede hope, die hy etlijcke jaren lang met des selfs uyt voering bekrachtighde; toonende dat hy de kloeckste Capiteyn was in sijn eeuwe, vermaert in 't bysonder, om de goede discipline en ordonnantie die hy onder sijn volck hielt, en van wegen de maniere van fortificatie by hem eerst gepractiseert en voltrokken, en na sijn doot by allen na-gevolght.

Maer de groote aem-tocht die de Staten in de hitte hunner affairen gegeven wiert, was by de sware oorlogen die *Elizabeth* tegens de *Spanjaerden* in *Indiën* voerde, en d'optochten naer *Lisbon* en *Cadix*, en door de te-gront-gaende affairen der Ligue in *Vranckrijck*, welckers onderstuttinge, *Phillippus de Tweede* soo seer

ter

ter herten nam, dat hy den Hertogh van *Parma* tot tweemael toe belaste het vervolgh sijner victorien in de *Nederlanden* te laten steken, en *Vranckryck* in te trekken, tot ontset van *Rouaen* en *Parys*; 't welck desen grooten Capiteyn vry veel eere toebracht, doch den staet der *Spaensche* affairen in *Nederlandt* alsoo seer krenckte; nademael dat in het af-wesen van den Hertogh van *Parma*, Prins *Maurits* alle de plaetsen, die hy aen d'ander kant van den Rhijn besat, in-nam; waer door hem de wegh tot de Vereenighde Provintien gebaent wiert.

Verswacking der Spaensche macht.

De successie van *Henrick de Vierde* tot de Kroon van *Vranckrijck*, heeft des Konings *Philippi* desseinen geen kleynen krack gegeven; en noch grooter d'algemeene gehoorsaemheyt en erkentenis van hem op sijn verandering van Religie. Met desen Koning begosten de Staten in een goet vertrouwen en vrientschap te treden, en te meer om 't gene tusschen hem en de Koningin van *Engelandt* voorviel, die haer geheel op haer verlieten soo lang als sy leefde; maer na haer doodt begon Koning *Henrick* in grooter aensien by de Staten te geraken dan oyt; hoewel op het versmelten der *Spaensche* macht, onder den *Ascendent* van desen Koning, de Staten vry vroegh jaloers wierden, dat hy al te groot sou worden, en in *Vlaenderen* haer al te na komen.

Met den Hertogh van *Parma* stierf de gantsche discipline, en met de selve het geluck der *Spaensche* legers in *Nederlandt*; van de veelvoudige muyteryen hunner soldaten, gevaerlijck van wegen d'uytwercking en 't voorbeeldt, wiert meer gesproken, dan van iets dat sy verricht hadden onder de korte regeering van *Mansfeld*, *Ernestus* en *Fuentes*; tot dat d'oude discipline van hun legers wederom begon levendigh te worden, en het geluck met haer een weynigh 't hooft op te beuren, onder de nieuwe regeeringe van den Cardinael *Albertus*, die in *Nederlant* voor Gouverneur, en daer na Prins der Landen, met een machtigh Leger gehaelt uyt *Duytslandt* en *Italien*, om de laetste proef te nemen van de Spaensche macht, of met een geluckigen oorlogh, of ten minsten om den wegh te maken tot een nootwendige vrede.

Koning Philips neigt tot vrede.

Maer het verkiesen van den Aerts-hertogh en sijn nieuw gesagh, doelde op wat hoogers dan het eerst scheen: alsoo die machtige Koning *Philippus de Tweede*, geboren tot het besit van soo groote Landen, en noch grooter begeerten, na een langwijlige droom van sijn hooft in de wolcken op te steken, merckte dat'et nu in 't stof lagh; sijn lichaem zijnde gebroken door ouderdom en swackheden, sijn gemoed met sorgen en onrustige gedachten, en Koninckliijcke slaverny van een kommerlijck leven, begon hy te sien in 't glas van tijdt en ondervinding, de rechtschapene gestalten van alle hoogheyt, en groote desseinen der menschen; en nu gewaer wordende aen wat beelden in de lucht hy tot noch toe sijn gesontheyt, gemack, en de bloem sijns levens hadde geoffert, keerde nu sijne gedachten geheel tot rust en stilte, 't welck hy de wereldt en sich selven tot noch toe niet en had vergunt; sijn aenslagen op *Engelandt*, en sijn onverwinnelijcke Armade, of Zeevloot, verdwenen in roock; sijn desseinen op *Vranckrijck*, in 't geen gantsch tegen sijn voornemen uyt viel; en in plaets van de vryheden te vermeesteren, en de hooghhertigheyt sijner Nederlandtsche onderdanen te breken, verloor hy seven van sijne Provintien, en behielt de rest met het swaert des oorloghs, die hem duurder quamen te staen dan se waert waren. Hy had onlangs vrede met *Engelandt* gemaeckt, en begeerdese met *Vranckrijck*; en schoon hy hem daer toe te groots kende, om met sijn af-vallige onderdanen in sijn eygen naem die te versoecken, hy wenschtese nochtans in een anders; en was niet gesint te twisten met sijn Soon, die sijn fortuyn gestuyt, en sijn gedachten seer veel besigh gehouden had al den loop van sijn regeering. Hierom heeft hy 't bewind van dese twee desseinen den Aerts-hertogh *Albert* aenbevolen, met den tytel eerst van **Gouverneur**, en daer na *Prins*

der

der Nederlanden; ten eynde, dat by aldien hy de Provintien tot haer oude onderdanigheyt konde brengen, hy de selve als *Spaensche* dominien sou regeeren: indien dat noch eenmael te vergeefs onderstaen wiert, dat hy dan trouwende met *Isabella Clara Eugenia*, (Koning *Philippus* beminde dochter.) die Landen tot een huwlijcks-gifte sou meê krijgen, en daer van Prins worden, met dese voorwaerde alleen, dat *Isabella* sonder lijfs-vruchten stervende, de selve wederom aen *Spanjen* souden vervallen. Koning *Philippus* was van gevoelen, dat de tegenwoordigheyt van een natuurlijck Prins onder sijne onderdanen; dat de geboorte en zeden van den Aerts-Hertog *Albertus*, zijnde een Hooghduytscher; d'edelmoedige en vriendelijke dispositie van *Isabella*, by dit hertnekkig volck meer mochten op-doen, dan al het gewelt en de strengheydt van sijn vorige raedtslagen: en soo 't al niet wilde lukken, dat sy vrede souden maken, niet konnende, oorlogh; en dat sonder na-deel van d'eere en achtbaerheydt van de Spaensche Kroon.

In gevolgh van dit besluyt, als een wijs verstandigh Koningh, terwijl hy niet anders voorhad als vrede, heeft hy toestel gemaeckt, als of hy geen ander toeleg maeckte dan van oorlogh, wetende dat sijn eygen begeerten tot vrede niet om 't lijf hadden, ten zy dat hy sijne vyanden oock daer toe konde dwingen; hier op heeft hy den Aerts-Hertogh, als Hooft van sulck een leger, in *Vlaenderen* gesonden: alsoo hy geloofde dat de vrede met *Vranckrijck* in order moste voorgaen, en naderhant de wegh banen of tot vrede of tot oorlogh in de *Nederlanden*. *Vranckrijck* in trekkende, nam hy *Amiens* in, de hooft-stadt van *Picardyen*, daer door in 't Hof van *Vranckrijck* sulck een alarm makende, als sy weynigh waren verwachtende, en in de vorige oorlogen noyt hadden ontfangen. Maer terwijl *Albertus*, *Vranckrijck* met sijn gantsche macht te keer ging tot dat'et met die Kroon op een vrede uytliep, soo is 't dat Prins *Mauritius*, die ten tijde van *Ernestus*, *Groeningen* had in-genomen, nu *Lingen*, *Grol* en andere plaetsen in *Over-Yssel* vermeesterde, daer door die Provintien in 't geheel tot het lichaem der *Unie* voegende; en op *Albertus* wederkomst in *Vlaenderen* verwellekoomde hy hem met den slagh van *Nieuwpoort*, gewonnen door d'onverstaegde kloeckmoedigheydt der *Engelschen*, onder *Sir Franciscus Veer*, daer *Albertus* gequetst, en seer na gevangen wiert.

Albertus neemt Amiens in.

En Maurits vele steden.

Na dit verlies, wiert d'Aerts-Hertogh door de gedienstige toe-genegentheyt en gehoorsaemheyt sijner nieuwe onderdanen soodanigh getroost en geholpen, dat hy volkomen gesint was *Oostende* te belegeren; na welcks beleg een tijdt lang geduurt hebbende, en hy by na den moed verloren gevende van wegen de sterkte van de plaets, en d'onverwinnelijcke kloeckmoedigheyt der belegerden, hy gesterckt wiert met een macht van 8000 *Italianen*, onder den *Marquis Spinola*, wien de voort-settinge deser belegering aenbevolen wierdt; na een drie-jarigh belegh heeft hy de plaets verovert, niet by gebreck van volck of voor-raedt van binnen, (de haven en 't onset te water all' die tijdt open liggende) maer louter alleen by gebreck van gront, daer hy allenskens soo veel van won voet voor voet, tot dat'er niet soo veel overbleef daer men op staen konde om die te defenderen; waer aen men merckelijck kan bespeuren, hoe onmoogelijck het zy een stadt te defenderen, die niet ontset kan worden door een leger, sterck genoegh om de belegeraers van daer te doen ruymen en op te breken.

Oostende verloren.

Prins *Maurits*, hoewel hy *Oostende* niet konde salveeren, heeft nochtans des selfs verlies goet gemaeckt, met het in-nemen van de *Grave* en *Sluys*, sulcks dat de *Spanjaerden* weynigh anders dan de blooteeere der verovering daer mede behaelden: en *Philippus de Tweede*, omtrent de tijdt van des Aerts-Hertoghs en Hertoginnes komst in *Vlaenderen* komende te sterven, en met hem het personeel resen-

Sluys en Grave verovert.

sentement en gevoeligheit van dien oorlog begon de Aerts-Hertogh met bewilliging van het Spaensche Hof, sijne gedachten geheel te schikken tot vrede; welke een ander omstandigheydt noodwendiger had gemaeckt, dan eenige van de voor verhaelde.

Opkomen van den wasdom der Republijck.

Gelijck de *Nederlandtsche Republijck* uyt de Zee geboren was, soo heeftse oock uyt dat selfde element haer eerste kracht en achtbaerheyt soo wel getrokken, als naderhant haer rijckdom en grootheyt: alsoo voor den afval de *Nederlandtsche* onderdanen, hoewel haer noyt toe-gestaen wiert op *Indien* te handelen, dan met *Spaensche* schepen, en onder *Spaensch* couvert, veele nochtans der selver in dier voegen daer op hadden gevaren, dat sy soo wel kloecke Piloten waren geworden, als beslepen op 't stuck van de negotie, en d'oneyndelijcke winsten die daer aen vast waren; en na de *Unie* de toeloop van volck naer de Vereenighde Provintien soo aen-groeyende, dat sy hun Capitael niet wetende aen te leggen, en geen aenslagh voor haer te lande vindende, hun avontuur ter zee sochten: en hun handel op *Spanjen* en de *Straet* verloren hebbende, hebben sy 't niet alleen op *Engelandt*, *Vranckryck* en de *Noord-Zee* aen-geleydt, maer hun avontuur ook in *Indiën* gesocht; eerst in 't kleyn, en met weynigh macht en geluck: doch met'er tijdt, en door 't oprechten van een Oost-Indische Compagnie, hebben de Provintien met soo algemeenen yver en voordeel het selve behertight, dat sy meester wierden van de meeste Colonien en fortressen by de Portugeezen (nu onderdanen van *Spanjen*) geplant. De Duytsche oft' Hollandtsche Matroosen waren op die woeste Zeën en Kusten alsoo wel bedreven, als op haer eygen; en Hollandt wiert een groot Magasijn van alle de Waren van die Oostersche gewesten en landen.

Op *West-Indien* hebben sy 't met sulck een drift en voorspoet niet aen-geleydt, alsoo de Spaensche plantagien aldaer voor haer al te veel en te sterck waren; maer met de menighte van hun schepen met private en publijcke commissien uyt-varende, maeckten sy de Zeën onveyligh, en begosten op de *Spaensche Indische Vlooten* te passen: en somtijdts hare kusten in de nieuwe Werelt aen te tasten, ('t welck *Spanjen* was na 't herte gesteken) en gaven ten Hove de krachtighste beweegh-redenen tot bevordering van Vrede; dewelcke die schatten mocht verseekeren in haer komen, en *Spanjen* bewaren, belettende het uyt voeren van die groote sommen dewelcke geduurighlijck wierden over gemaeckt, om d'oorlogen in Nederlandt t'onderhouden.

En van neiging tot vrede.

Dese insichten gaven de eerste aenleyding tot een Vrede-handel, die van de Spaensche kant eerst voor gestelt wiert; en het gewach daer van konde naulijcks eerst by de Staten in-gang krijgen: nochte men konde haer noyt bewegen om door stil standt van wapenen den weeh tot den handel te banen, voor en al eer dat de Aerts-Hertogh verklaerde, met haer als vrye Provintien te willen handelen, daer by of *Spanjen* niets op te seggen had; de saeck wiert oock aen des Hertoghs kant, met sulck een behendigheyt en vlijt behertight, en met soo een driftige begeerte by 't Hof van *Spanjen*, om een eynde van desen oorlogh te maken, dat sy haer lieten gevallen d'onderhandeling t'aenveerden in den *Haege*, de Residentie-plaets van de Staten Generael; en om den gantschen handel met meerder reputatie en beter beleydt te voltrekken, hebben sy vier voorname *Ministers* van den Aerts-Hertogh gecommitteert, om de selve daer by te woonen en te vervolgen: dese waren hun Generael-Veld-Overste *Spinola*, de President van den Raedt, en de twee Secretarissen van Staet en oorlogh in de Spaensche Nederlanden.

In 't tegendeel, ging men in Hollandt vry koel en trots tot en in dese onderhandeling, makende beuselachtige swarigheden op yder woort, nopende des Aerts-Hertoghs verklaringe, van met haer te handelen als vrye Provintien, en

op

op Spanjens Ratificatie van de form ofte wijse ; en haer dwingende, by alle gelegentheyt *Expressen* af te vaerdigen naer Spanjen , en hun wederkomst met langsaemheyt af-wachtende ; alsoo 't voorspoedigh succes hunner wapenen te lande, met verloop van een ruym dertigh-jarigen oorlogh , en het geweldigh aengroeyen van haer Scheeps-macht (onder die protectie) nevens hun Koophandel , soo wel het gantsche gros van haer Militie beyde te water en te lande, als het meerderdeel van 't volck van dese onderhandeling af-keerigh hadden gemaeckt ; welckers oude haet tegens Spanjen noch soo bitter was als oyt ; en die met goede hope en genegentheyt in-genomen waren van by den oorlogh te prospereren , daer sy onder haer soo veel en groote exempelen van hadden.

Grootste redenen der vrede handel.

Maer daer lag noch op de gront een uytheemsche en een andere domestijke consideratie, die tot dese onderhandelingh den wegh meer baende , dan alle die argumenten die de gemeene stellingen waren , ofte dan alle d'officien der naburige Princen , die haer dese affairen aentrokken , oft' uyt eygen interest, oft' uyt begeerte om een eynde te maken van een oorlogh , welcke eenighsins de wapenen van het gantsche Christendom op het tooneel der *Nederlanden* soo lang gaende gehouden had. De grootheyt der Spaensche Monarchie, soo ontsachelijck onder *Karel de Vyfde* en *Philippus de Tweede* , begon nu af te nemen en te verdoven ; van wegen de wijd-begrepene dessemen en ongelukkige uytkomsten van soo veel eersuchtige raedt-slagen : en in 't tegendeel , de saken van *Henriok de Vierde* van *Vranckryck* , waren nu tot den hooghsten top van geluck geklommen, na dat hy soo veel avonturen met een ongelooflijcke stantvastigheyt en manhaftigheyt te boven was gekomen, en all' sijne oorlogen met Spanjen in een Vrede verwisselt en ge-eyndight had. De Nederlanders hielden 't daer voor, dat de driftige humeuren der Franschen niet lang souden konnen rusten ; en om sulcks binnen 's Landts voor te komen , noodig ware dat de Koning haer buyten 's Landts werck gave ; dat hem geen aenval soo wel diende als op de Nederlanden, 't welck onder andere van outs de Fransche Natie hadde toe-behoort, en welcker eerste Princen van de Koningen van *Vranckryck* waren gekomen , en hielden 't van haer : daer-en-boven kregen sy bericht dat *Henrick de Vierde* sich dapper ten oorlogh was toerustende , die sy vermoedende waren dat haer op d'eene tijdt of d'ander aen die kant op 't lijf sou vallen , ten minsten daer toe genoodight door een swaerder ondergang van de Spaensche Macht in *Nederlant* : en sy wisten seer wel dat sy 't alsoo seer op de genade van soo een Buurman als *Vranckryck* was , souden moeten laten aenkomen, als sy 't te voren hadden gedaen op soo een Meester als Spanjen ; alsoo de Spaensche Macht in *dese landen* haer voedsel trock uyt de schatten, welcke door langdurige en gevaerlijcke voyagien uyt Spanjen quamen ; ofte by troupen van daer gehaelt, oft' uyt Italien en Duytslandt, met veel ongeval en meerder onkosten ; hare landt-palen van de tien Provintien streckten sich niet verre uyt, en stonden onder ontsach van de nabuurschap en jalousyen soo van *Engelandt* als *Vranckryck* ; doch soo *Vranckryck de Nederlanden* eenmael quame te vermeesteren , het lichaem van dat Rijck sou soo uytdyen, en soo gantsch groot worden : van volck en rijckdom soo over vloeyen, dat soo wanneer sy gelegentheyt vonden, of 't maken van een inval te doen in de *Vereenighde Provintien* , sy geen hoop altoos souden hebben om door eenigh tegenstant of diversie haer selven te behouden ; en d'insicht van haer soo geweldigh tegens Spanjen te kanten, sou zijn om onder geen heerschappy te staen , en den eenen om den anderen te veranderen, gelijck sy in dat geval souden doen ; weshalven de verstandigste onder hare borgerlijke Ministers het veyligst hielden , door een vrede des Aerts-Hertogs , en de Spaensche Macht aemtocht te geven ; en hier door de wapenen van *Vranckryck* te minder in *Nederlandt* te lokken onder soo grooten Koning.

Wat

Wat belanght het gene binnen 's Landts was, d'achtbaerheydt en macht van Prins *Maurits* eerst gegrontvest op die van sijn Vader, doch hoogh op-getimmert door sijn eygen personele deughden en gaven, nevens voorspoet sijner wapenen, waren nu soo hoogh op-gheklommen (de Prins Gouverneur ofte Stadthouder zijnde van vier Provintien, en twee van sijne Neven van d'andere drie) dat verscheyden onder de Staten, gestijft door *Olden-Barnevelt*, Pensionaris van Hollant, en een Man van groote gaven en aensien onder haer, op de macht van Prins *Maurits* jaloers wierden, en voorgaven beducht te zijn datse tot een onbepaalde heerschappy mocht op wassen; sy wisten wel datse by continuatie van een oorlogh, daer de Prins het gantsche bewint van had, sou toe-nemen, en oordeelden datse in vrede sou af-nemen, en voor d'achtbaerheydt van burgerlijcke macht wijcken; waer door dese gantsche party hare genegentheyt toonde tot een Vrede-handeling, en om de selve door alle behulpsame middelen te vorderen en ten eynde te brengen. En dese onderscheydentlijcke humeuren in de gemoederen van de Staten sich vertoonende, met een byna eenparige kracht en wakkerheyt, quam na lange debatten en oneyndelijcke moeyten de Vrede-handeling te eyndigen: brekende, soo 't scheen, over het point van Religie en den handel op Indiën, doch eyndelijck quamse wederom te vereenigen, en uyt te loopen op een twaelf-jarige Treves of Bestant; gedateert in 't jaer 1609; waer van dese wesentlijcke poincten waren: een verklaringe om met haer te handelen als vrye Provintien, dat alle vyandtschap gedurende de Treves, wederzijdts souden ophouden; dat yder alles sou blijven behouden dat hy ten tijde der Vrede-handeling besat; dat men aen geen van beyde sijden nieuwe Sterckten sou maken, en dat men op alle plaetsen vry sou mogen handelen als voor den oorlogh.

Nadenecken van eenige der Staten.

Bestandt voor 12 jaren.

En alsoo quam de Staet der Vereenighde Provintien voor een vrye Republijcq erkent te worden van haren ouden Meester, wesende te voren daer voor erkent by de meeste Koningen en Princen van Europa, in verscheyden gesantschappen en handelingen, onder welcke de Engelsche Kroon de voortocht gegeven wierd, welcks Gesant de eere had van in hun Raedt van Staten te sitten en te stemmen, volgens verdrag met de Koningin *Elizabeth*, en in erkentenis van die groote bystant, die hun Staet het leven gaf toense lagh te zieltogen: hoewel de Nederlanders pretendeeren dat het selve voorrecht was gegeven aen den Gesant, uyt kracht van de possessie welcke die Kroon had van den Briel, Vlissingen en Rammekens, daer sy wederom van sou afstaen, op de restitutie dier Steden, en betalinge van de sommen by de Koningin verschoten.

Gedurende d'onderhandeling van desen Treves, wierdt een Ligue of Verbintenis gemaeckt tusschen *Henrick de Vierde*, Koning van Vranckrijck, en de Staten, om de vrede, soose mocht gesloten worden, t'onderhouden; ofte niet gelukkende, malkanderen hulp te bieden, met thien duysent mannen des Konings, en vijf duysent aen der Staten zijde. De Koning maeckte oock geen swarigheyt altoos van twee Regimenten te voet, en twee hondert te paert, op sijn onkosten in der Staten dienst te houden, volgens den Treves die hy eenige jaren te voren had gemaintineert; versuymende geen versorgingen welcke dien Staet aen sijn interessen mocht verplichten, en sich voor het tegenwoordige tot Seghsman te maken van de vrede, en in 't toekomende van den oorlogh, soo de Treves mocht komen gebroken te worden, ofte van selfs te eyndigen.

Verbont met Vranckrijk.

Uyt het verhaelde is lichtelijck af te meten dat noyt eenige Staet met stercker naween geboren, met harder kost opgequeeckt, ofte tot swaerder arbeyt en grooter gevaer in den gantschen loop harer jeught gewent is geworden; omstandigheden zijnde die gemeenlijck een sterck en gesondt lichaem maken: en soo is 't hier aen gebleken, hebbende noyt meer als een accident gehadt dat opbrack, in

de tijdt van 93 jaren, 't welck men voor de eeuwe van dese Staet mach rekenen, aenvang nemende met de Unie van *Utrecht*, by de Provintien ingegaen in het jaer 1579. Maer dit accident, gelijck als dat van zaedt oft' ontfangenis in een natuurlijck lichaem, hoewel het sich eerst vertoonde ten tijde van *Olden-Barnevelt*, opberstende op d'onderhandeling met Spanje, en met sijn doodt (die weynigh jaren daer na onthooft wierdt) scheen te sullen eyndigen; niettemin heeft hy tsedert die tijdt gedurigh sich verholen gehouden in de aderen van desen Staet, en verschijnende op alle revolutien, welcke d'overhant van d'een of d'ander humeur in 't lichaem schijnen te begonstigen; en onder de naem van de Prins van Orangien en d'Arminiaensche Factie, de swakke zijde van desen Staet gedurigh gemaeckt heeft; en wanneer het oock met haer ten eynde sal loopen, dan sal 't blijcken dat het sal zijn d'occasie van haer val.

Party-schap onder de Vereenigden. De gront-oorsaeck van dese naem van *Arminiaen*, was dat daer *Barnevelts* party, die van de Prins van Orangien beschuldighde, als niet soo sorghvuldigh zijnde voor haer soo dier-gekochte vryheyt, als wel yverende voor het Huys van Orangien, en genegen tot het aennemen van een onbepaelde eenhoofdige regeering; en dienvolgens als bevorderaers van een gedurige oorlogh met Spangien: dat ook alsoo de party van de Prins, d'andere beschuldighden, dat sy op hun oude slaverny noch steunden, en die met goe oogen aensagen, slachtende den Spanjaert niet alleen in hare burgerlijcke zeden, staende soo geweldigh na een Vrede met dese Kroon; maer oock in 't stuck van Religie, zijnde doorgaens Arminianen, welcke gerekent wierden voor een middel-party, tusschen de *Calvinisten* en *Rooms-gesinden*: en behalven dese onderlinge verwijtingen wilden de twee partyen sich doen houden, d'eene van de oprechte en suyverder Gereformeerde Religie, en d'ander van d'oprechter en vryer vryheden van den Staet.

De avonturen deser Republijcque die in hun oorlogh en handelingen, tsedert de Vrede met Spangie voorgevallen zijn, nevens alle d'omstandigheden en geschiedenissen soo binnen als buyten 's Lants, dienden om hun machtigen aenwas te bouwen, en spanden aen met de grootheyt, waer in sy haer in 't jaer 1665. aen de Werelt vertoonden, gevende niet alleen stoffe van vertellingen, maer oock aenmerckingen op dese tegenwoordige Eeuwe; sal ick of laten varen, als meer bekent en min noodigh tot het verhael dat ick meen te doen van de burgerlijcke regeering deser Republijcq; of andersins bewaren tot dat de lust en ledige tijdt my nodigen sal dit verhael te vervolgen, en 't selve te brengen tot op desen tegenwoordigen tijdt; d'affairen van desen Staet vermengt zijnde met allerley gedenckwaerdige revolutien, oft omkeeringen van daden en raedtslagen, die tsedert in het overige Christendom zijn gebeurt.

Ondertusschen wil ick dit verhael besluyten, met het gene kort voor 't sluyten van de Treves voorgevallen is, en de selve lichtelijck in 't selfde jaer gebroken sou hebben, soo 't niet waer voorgekomen door de gedienstigheden der naburige Princen, doch insonderheyt, door een verandering van humeur in de Vereenighde Staten, gesamentlijck betrachtende d'onderhoudinge van de nieuwsherstelde Vrede in dese Gewesten der Werelt.

Nieuwe stof tot onlusten. In 't laetste van 't jaer 1609 storf de Hertogh van Cleef en Gulick, sonder mannelijcke na-zaten, latende die Hertoghdommen aen de pretensien sijner dochteren, uyt welcker recht de Hertogh van Brandenburgh en Nieuburgh, het besit namen van soodanige landtpalen daerse eerst konden aen raken, yder voorwendende recht te hebben tot de geheele erffenis. *Brandenburgh* socht by de *Vereenighde Provintien* om bescherming en begunstingh van sijn recht. *Nieuburgh* by den Aerts-Hertogh *Albertus* en by *Spangien*. D'Aerts-Hertogh nu eerst uyt soo een langdurigen oorlogh sijn adem scheppende, had geen lust om sich

in de-

in desen twist te steeken, wijders dan te sorgen dat de Nederlanders hier in haer voordeel niet souden soecken, en onder schijn van d'eene party te helpen hare klaeuwen steecken in de naest aen haer grensende landen; maer de Nederlanders waren soo bescheyden niet nochte gesint, soo schoonen kans te laten voor bygaen, en daer op hebben sy de Stadt *Gulick* ingenomen, doch voorwendende die slechts te houden in bewaring, tot dat de partyen met den anderen verdragen waren; en vertrouwende dat Spanje in den jongsten Treves soo veel hebbende laten vallen om hun eygen twist by te leggen, des selfs overtreding, om het krakkeelen van hare geburen, niet en souden in de waeghschael stellen, maer d'Aerts-Hertogh sulcks eerst met Spanje afgesproken hebbende, en voorsiende 't gevolgh van dese saeck, besloot veel eer aen een nieuwen oorlogh den gantschen staet van sijne *Nederlanden* te wagen, dan te gedoogen dat de Staten hier door soo grooten aenwasch hunner macht en heerschappy souden genieten;en hier op is het, dat hy eerst uyt de naem van de Hertogh van *Nieuburgh* afvordert de restitutie van *Gulick*, en op behendigh en dralend' antwoordt ruckt hy voort sijn macht by een, en treckt met een Leger onder het gebiedt van *Spinola* naer *Gulick* toe, (daer de Staten niet om beducht waren, als wel voorsien tegens een sware belegering:) doch neemt een schielijcke keer, en slaet sich neder voor *Wesel*, met sulck een schrick en over-ylinge voor d'inwoonderen, dat hy met de stadt deur gaet, eer de Nederlanders haer konden te hulpe komen. *Wesel* is een stercke Stadt aen den Rhijn-kant gelegen, daer de Hertogh van *Brandenburgh* pretendeerde toe gerechtight te zijn, als toebehoorende het Hertoghdom van *Cleef*; doch de burgers hielden 't tegenwoordigh voor een Keyserlijcke stadt, en onder de bescherming der Staten: dewelcke verset staende over dit stout bestaen van *Spinola*, die hem Meester maeckte van een pas, welcke hem den wegh baende om een vorder inval te doen op hare Provintien, voornamelijck aen d'ander kant van den Rhijn gelegen, soecken de *Engelsche* en *Fransche* Kroon aen haer zijde te krijgen, om haer te laten gebruycken als Mediateurs tot een accoort, 't welck noch eyndelijck getroffen wiert, met beding, dat geen van beyde partyen, onder wat schijn dat 'et oock zy, met hun volck in eenigh gedeelte deser Hertoghdommen een inval souden doen. D'Aerts-Hertogh aldus als verliest op de Vrede, onlangs een Treves gemaeckt hebbende op conditien by de Nederlanders opgestelt; krijght nu, belust tot den oorlogh, een vrede: even op de selfde voorwaerden, soo alsse by hem selven en Spanjen waren voor-gedragen; een voorval dienende tot groot onderwijs, en een voorbeeldt hoe gevaerlijck het altijdt zy voor swakke Princen, machtige in te roepen tot hulpe, waer door sy hun vrient in plaets van hun vyandt tot een roof worden; hoe 't de gevoelighste tijdt van een voordeelige vrede te maken, is; alsse uwe vyand begeert, en ghy in den bequaemsten standt zijt om den oorlogh t'achtervolgen; en wat een vruchteloose raedt het zy, dat men om een oorlogh t'ontgaen, alle poincten van interest en eere toesta, waer door men nieuwe affronten noodight, den vyandt aenmoedight, en eenen vrient kleynmoedigh maeckt.

Gulick en Wesel ingenomen.

Lessen van Staet.

HET TWEEDE HOOFTSTUCK.

Van hun Regeering.

UYt het gene in het vorige Hooftstuck verhaelt is, nopende den opgangh van desen Staet, haer aenvang nemende met de *Unie* van *Utrecht*, is baerblijckelijck datse niet eygentlijck de naem mach dragen van een Republijcque, maer veel eer van een Verbondt tusschen seven Souverayne Provintien, met den anderen vereenight, tot hun algemeene en onderlinge bescherming, sonder aen malkanderen vast te zijn.

Souverainheyt der Landen en Steden. Maer om de natuur van hun Regeering van de grondt op te halen, moet mense in kleynder stukken verdeelen, waer aen blijcken sal dat een yder van dese Provintien insgelijcks opgemaeckt is uyt veel kleyne Staten ofte Stden, die besondere kenteeckenen van souveraine macht in sich selven hebben, en de souverainheyt hunner Provintie niet onderworpen zijn; veele saken geen uytslagh nemende, na meerderheyt van stemmen; maer slechts by eenparigheydt van stemmen in de Provinciale Staten; want gelijckerwijs de Staten Generael geen Vrede noch Oorlogh, oft' eenige nieuwe Alliantie mogen maken, ofte geldtmiddelen fourneren, sonder dat yder Provintie daer sijn stem toe geve: soo konnen oock de Staten Provinciael geen van gemelde poincten concluderen, sonder bewilliging van yder besondere Stadt, welcke volgens haer constitutie een stem heeft in die Vergadering; en hoewel men in veele burgerlijcke saken van de gemeene Rechtbancken der Steden, op de Provintiale Hoven van Justitie sich magh beroepen: nochtans in criminele saken is 't gantsch ongeoorloft; nochte vermagh de souverainheyt van een Provintie een misdadige te vonnissen, gevangen te nemen, oft' eenige misdaet binnen de jurisdictie van een stadt te pardonneren, oft' eenige algemeene resolutie ofte wet uyt te voeren, dan door de Justitie en Officieren van de Stadt selfs. Hier aen bespeurn met sekere souverainheyt in yder Stadt, welke voornaemste ken-teekenen zijn, recht te mogen plegen, gelt lichten, oorlogh en vrede te maken; wat het ander belangt, van gelt te slaen, sulcks en geschiet niet in particuliere steden ofte Provintien, maer in de Generaliteyt van de *Unie*, met een algemeen accoort.

In voegen dat de voornaemste ingredienten of invloeyingen, in de t'samenstelling van desen Staet, zijn de vryheyt der Steden, de souverainheyt of Opper-macht der Provintien, d'over-een-komsten ofte constitutien der *Unie*, en d'authoriteyt van de Prince van Oranje: 't welck d'ordre maeckt die ick sal voegen in 't verhael dat ick van dese Regeering heb voorgenomen te doen; doch daer de besondere Provintien in de *Unie*, en de besondere Steden in yder Provintie, gelijckse in hun order en constitutien sekere particuliere onderscheydentheden soo wel hebben als een algemeene gelijckenisse, en 't verhael van yder in 't besonder dit Tractaetjen boven mate, en tot weynigh nut, sou doen opswellen; sal ick mijn discours bepalen aen 't verhael van Hollandt, als de rijckste, sterckste en aensienlijckste onder de Provintien, en van *Amsterdam*, als daer in uytstekende boven d'andere steden.

Regeering der Stadt Amsterdam. XXXVI Raden. De souveraine authoriteyt of oppergesag van de Stadt *Amsterdam*, rustende op de besluyten en uytspraeck van hun Raedt bestaet uyt XXXVI Persoonen; door wien het recht wort geadministreert, volgens d'oude manieren, uyt de naem van Officieren en plaetsen van judicature; maer de penningen worden gelicht by arbitrale resolutien

lutien of vrywillige besluyten en proportien, na dat uyt de verandering of voorval van saken sulcks behoorlijck of noodig gekeurt wordt. Deser Raedtsheeren bedieninge duurt so lang als sy leven, en den Raedt plagh men in oude tijden by stemmen van de rijcke Burgers ofte vrye luyden te verkiesen, de welcke op het sterven van een Raeds-Heer in een Kerck, op de Marckt, oft' in eenigh ander plaets daer sy bequaemlijck konden sitten, vergaderden: en eenen ander by meerderheyt van stemmen sijn plaets verkosen; doch ongeveer hondert dertigh of veertigh jaren voor-leden, toen de steden van Hollandt in omtreck en volck grooter wierden, sulcks dat hare veelvoudige vergaderingen by alle gelegentheyt van commotie en wanordre, gevaer liepen van wegen hun getal en tweedracht, quam dese verkiesinge van Raeds-heeren, by resolutie der Burgeren, in een van hare generale Vergaderingen, voor altijdt te vervallen op den altijdt-blijvenden Raedt die toen in wesen was; sulcks dat gedurig van die tijdt af als 'er een onder haer quam te sterven, wiert by d'andere Raeds-heeren, sonder het tusschenkomen van andere Burgers, een nieuwe in de plaets verkoren; invoegen dat de Regeering veel eer als een *Oligarchia*, is bestaende uyt het getal van weynige persoonen, en vry veel verschilt van een Democratie oft Volck-regeering, daer het doorgaens voor gehouden wordt, by de gene die dese Landen door-reysende oft' aldaer levende, haer vernoegen met het geen sy hooren of sien. En dese resolutie der Burgeren wiert of toegestaen ofte nagevolght met algemeene toestemming of exempel, omtrent de selve tijdt, in alle de Steden der Provintien, hoewel eenighsins verschillende in getal van Raeds-heeren. *hare verkiesing.*

By desen Raedt worden de voornaemste Magistraets-personen verkooren, te weten, Burgermeesters en Schepenen. De Burgermeesteren van *Amsterdam* zijn vier in 't getal, waer van drie alle jaren verkoren worden; soo dat 'er een der selver twee jaren achter een in bediening blijft; doch de drie jongstverkorene worden voor dat jaer genoemt *Regeerende Burgermeesters*, en presideren by beurten na 't verloop van de drie eerste maenden; want soo lang is het, dat na een nieuwe verkiesing, de Burgermeester van 't voorgaende jaer presideert, in welcken tijdt men oordeelt dat de nieuwverkorene haer bequaemlijck konnen oeffenen en bequaem zijn om d'affairen of saken van de Stadt te bedienen. *en vermogen. Burgermeesteren:*

De Burgermeesters worden by meerderheyt van stemmen, van alle die Personen in den Raedt, welcke of *Burgermeesters* of *Schepenen* geweest zijn, verkoren; en hun ampt gelijckt die van de Heer *Major* en *Aldermannen* onser Steden. Sy representeren d'aensienlijckheyt der regeering, en d'achtbaerheyt van de Stadt by alle voor-vallen: sy begeven alle onder-ampten in haer tijdt vacant vallende, en geven uyt alle penningen uyt de algemeene Capitael ofte Schat-kist; oordeelende slechts wat tot behoudenis, gerief of reputatie van de Stadt noodigh is. Sy bewaren de sleutel van de *Wissel banck van Amsterdam*, (d'algemeene schat-kist van soo veel natien) welcke noyt, dan in 't by-wesen van eene der selver, geopent wordt; en sy hebben opsicht op alle groote publijcke wercken van de Stadt, als de Fortificatien, en het Stadthuys met soo groote heerlijckheyt en excessive onkosten voltrokken.

Dese bedieninge is van de grootste authoriteyt en aensien; en soo veel te grooter om dat 'er geen winst noch voordeel aen vast is, dan slechts voor soo veel alsse andere gedurige bedieningen in de stadt, welcke vry profijtelijck zijn, mogen begeven. Het salaris van een Burgermeester van *Amsterdam* is slechts 500 gulden 's jaers, hoewel dat 'er ampten in de Stadt zijn, welcker begeving aen haer berust, die 5000 guldens opbrengen; maer evenwel weet men niet dat jemant oyt by sulcke gelegentheden gelt getrokken heeft, waer door sy all' hun credijt in de Stadt souden komen te verliesen, en daer nevens van oyt in 't toekomende *hun aensien en gesag.*

 door

door eenige publijcke bedieningen te konnen prospereren. Sy zijn niet gehouden eenige kosten meer te doen dan een gemeen borgerlijck man in haer kleedinge, dienstboden, huyshouding, tafel, &c. Sy worden by alle publijcke voorvallen van Steê-boden bedient, die hun salaris van de Stadt trekken; en al wat gastmalen sy op solemnele dagen doen, ofte als zy eenige Princen ofte Uytheemsche Ministers onthalen, dat geschiet uyt de gemeene beurs, maer na hun eygen discretie aengeleyt. Op andere tijden vertoonen sy haer in alle plaetsen als een gemeen slecht burger. Als der Burgermeesteren tijdt van regeering uyt is, worden sy in andere ampten of bedieningen van de Stadt gestelt, die seer veel en profijtelijck zijn; ten zy dat sy by gebreck van neerstigheydt of getrouheydt in het bedienen van hun ampt haer credijt en aensien komen te verliesen, 't welck selden gebeurt.

Schepenen. De *Schepenen* zijn in yder Stadt het Hof van Justitie: *t'Amsterdam* zijnse negen in getal; waer van seven alle jaren worden verkoren; doch twee van 't voorleden jaer blijven noch in dienst. Een dubbelt getal wordt by den Raedt opgestelt, daer de Burgermeesters nu, gelijck voor desen de Prins van Oranje, verkiesing uyt doen. In alle criminele saken zijnse souveraine Rechters: in borgerlijke, na de waerdy van de saeck, mach men sich op 't Hof van Justitie dier Provintie beroepen; doch zy sullen niemandt ter doot verwijsen sonder voor af 't advijs van de Burgermeesters te hooren. Maer dit verricht zijnde, varen sy selfs met het vonnis voort, hier in niet gehouden zijnde het oordeel van de Burgermeesters te volgen; maer het blijft aen haer berusten: dit zijnde slechts een sorghdragendheyt en overtollige gunste aen 's menschen leven vergunt, 't welck soo haest afgesneden wordt, en noyt wederom bekomen nochte vergoedt kan worden.

Onder dese souveraine Overigheyt zijn de voornaemste gesubordineerde oft ondergestelde Ampt-mannen van de Stadt, de *Thesauriers*, die alle inkomende penningen van de Stadt ontfangen en uyt-geven: d'Officier oft' Opper-Schout, wien de
Opper-Schout. ruste des Stadts aenbevolen is, tast alle misdadigen aen, en draeght sorge dat de sententien van Justitie uyt-gevoert worden, en wiens ampt met die van een *Sherif*, in 't Graefschap by ons, ofte van een Constable in een Parochie over-een komt. De *Pen-*
Pensionaris. *sionaris*, die een Rechts-geleerde is, bedreven in de manieren, handtvesten en previligien van de Stadt, (daer hy by gelegentheyt de Magistraet bericht van doet, en op voorvallende disputen met andere Steden haer voorspreeckt) is een dienaer van de Raedt en Burgermeesters, draeght hare boodschappen voor, redeneert voor haer by alle openbare voorvallen, en is den Registreerder * in sommige van onse steden in bediening niet ongelijck.

* Recorder.

Wissel-banck. In dese Stadt *Amsterdam* is de wijdt-vermaerde *Wissel-banck*, alwaer de grootste, 't zy wesentlijcke of bedencklijcke schat gevonden wordt die ergens in de werelt bekent is; de plaets is een groot verwulffel onder het Stadthuys, voorsien met deuren, sloten, en versekert met alle mogelijke sterckten; en 't is seker dat die den *Wissel-banck* komt sien, een ongelooflijcke schat, bestaende in baren gouts en silver, gemunt en ongemunt, en ontallijcke sakken met metalen, het welck men oordeelt altemael gout en silver te zijn, en oock soo lanigh is, voor soo veel my is bekent, doch also de Burgermeesters alleen daer d'opsicht van hebben, en niemandt oyt eenige particuliere rekening houdt van 't geen van eeuwe tot eeuwe in en uytgaet, is 't onmogelijck eenige calculatie ofte gissing te maken, hoe groot de geloofwaerdige schat, die daer verborgen leght, mach zijn. Weshalven de versekertheyt van de *Wissel-banck* gelegen is, niet alleen in d'effecten die'er in zijn, maer in het credit van de gantsche Stadt en Staet van *Amsterdam*,

dam, welcks Capitael oft' inkomsten sommige koninckrijcken niet en hoeft te wijcken, en slaense voor al het gelt dat in de Banck gebracht wordt; des selfs Wissel-brieven maken alle gewoonlijke groote betalingen die tusschen d'eene en d'ander in de Stadt geschieden: en niet alleen in meest alle andere plaetsen der Vereenighde Provintien, maer oock in veel andere gewesten der wereldt, daer koophandel gedreven wordt; sulcks dat dese *Wissel-banck*, eygentlijck een algemeene kas is daer yder zijn geldt laet, om dat hy 't veyliger acht, en gemakkelijcker om in en uyt te leveren, dan of hy 't t'huys in sijn kist had; en 't is'er soo verre af dat de *Wissel-banck* interest sou betalen voor 't geen dat'er in gebracht wort, dat Banck-gelt in 't tegendeel wat hooger gaet in gemeene betalinge dan gelt-courant. Geen ander geldt in de *Wissel-banck* validerende dan specie-gelt, dat kenbaerst en sekerst is, en doorgaens gangbaer in alle deelen, soo wel van *Hooghduytslandt* als *Nederlandt*.

d'Inkomsten van *Amsterdam* spruyten uyt de gedurige imposten op allerhande Waren die in de Stadt en in d'omleggende plaetsen van *Amsterdam* verkocht worden: oft' uyt d'inkomende renten van de huysen en landen deStadt gemeenlijck toebehoorende: oft' uyt sekere plichten en schattingen op yder huys tot aelmoessen, reparatien, verçieringen ofte fortificatien van de plaets: oft' anders uyt extraordinary schattingen by de Raedt toegestaen, om op te brengen hun portie tot de publijcke last by hun Gedeputeerden in de Provintiale Staten geconsenteert, tot gerief van de Provintie: ofte by de Gedeputeerden van de Staten van Hollandt, in de Staten Generael tot onderhoudt van de *Unie*. En all' dese betalingen worden gebracht tot een algemeen Capitael van de Stadt, niet als veele betalingen van d'onse in *Engelandt*, welcke tot de hooft-som van de *Parochie* gebracht worden; soo dat men gemakkelijcker sou konnen rekenen hoe veel haer gantsche inkomste bedraeght. En ick heb hooren voor vast stellen, dat het gene van allerley tot publijcke gebruycken van de Staten Generael, de Provintie, en de Stadt *Amsterdam*, boven de sestien hondert duysent ponden sterlings bedraeght. Doch ick wil my met dese rekening niet bemoeyen: en geve het niet hooger uyt als voor 't gene ick verstaen heb uyt luyden die voor-gaven sulcks ondervraeght te hebben, 't welck ick beken van my niet gedaen te zijn. Dit is gewis en seker dat'er in geen Stadt, op sterckte, cieraet en gerief beter gelet wordt, noch met meerder onbepaelde kosten, als in dese Stadt: blijckende aen de heerlijckheyt van hun publijcke gebouwen van *Stadt-huys* en *Magasijnen*: het getal en de groote soo wel, als order en inkomsten van hun veelvoudige Sieck huysen: de gerieflijckheyt van hare burghwallen, loopende door de voornaemste straten van passagie; de geweldige sterckte van hunne bolwercken en wallen; en de nettigheyt soo wel als het gerief van hare straten, voor soo veel te bekomen is in soo grooten toeloop van een vlijtigh en woelend volck: 't welck altemael niet te doen ware dan met onkosten, schijnende verre te boven te gaen de proportie van d'inkomsten van een enkele Stadt.

De *Raedt* verkiest de *Gedeputeerden*, die van wegen dese Stadt afgevaerdight worden naer de *Staten van Hollandt*: welcker souverainheyt of opper-macht gepresenteert wordt door de *Gedeputeerden der Edelen* en *Steden*, opmakende 19 Stemmen; van welcke de *Edelen* slechts de eerste, en de *Steden* 18 hebben, volgens 't getal der gener, die genoemt worden *Stemmende steden*; want d'andere *steden* en *dorpen* van de Provintie hebben geen stem in de Staten. Dese stemmende Steden waren in 't eerste slechts ses, *Dordrecht*, *Haerlem*, *Delft*, *Leyden*, *Amsterdam* en *Tergou*, maer zijn door Prins *Willem van Nassau* vergroot tot het getal van 18, door toe-voe-

Inkomsten.

Regeering van Hollant.

Stemmende steden.

ginge van **Rotterdam, Gorcum, Schiedam, Schoonhoven, Briel, Alckmaer, Hoorn, Enckhuysen, Edam, Monnikedam, Medenblick** en **Purmerent.** Dit baert soo groote ongelijckheyt in de Regeeringe van de Provintie, door sulck een Stedeken als **Purmerent**, hebbende in de **Provintiale Staten** gelijcke stem met **Amsterdam**, (die lichtelijck de halve onkosten van de Provintie draeght) als'er schijnt te zijn in de Vergaderingh van de **Staten Generael**, met soo een kleyne Provintie als **Over-Yssel**, die in de Vergadering der selve soo wel een stem heeft als Hollandt, die meer als de helft contribueert tot d'algemeene lasten der **Unie**. Maer dit willen sommige Schrijvers dier eeuwe duyden door authoriteyt van de Prins geschiet te zijn, om die der Edelen te verminderen, en die der grootste Steden te balanceren met de stemmen der kleyne, welckers stemmen men gemackelijcker kan winnen, en sich lichter kan versekeren.

Edelen. De **Edelen** hoewel slechts weynigh in dese Provintie, worden nochtans in hun volkomen getal niet gerepresenteert, maer by acht of negen; de welcke als Gedeputeerden uyt hun lichaem in de Vergadering van de **Staten Provinciael** haer sitplaets hebben; en de welcke, als 'er een onder haer komt te sterven, eenen ander in sijn plaets kiesen. Al hebben sy slechts eene stem met de kleynste Steden gelijck, nochtans zijnse van seer grooten aensien in de regeering, nademael dat sy veel van de hooghste, soo burgerlijcke als militaire bedieningen bekleeden, het bewind hebben van alle Kerckelijcke inkomsten, daer de Staet (by verandering van Religie) de handen op sloegh; hun Gedeputeerden naer alle Vergaderingen, so **Generael** als **Provintiael**, senden, en eenen Raedts-heer in de twee groote Hoven van Justitie nomineren. Sy geven hun eerste stem in de Vergaderingh van Staten, en gevolghlijck een groot gewichte, tot de saeck daer over geraedtslaeght wordt. De **Raedt Pensionaris van Hollandt** sit by haer, voert het woordt voor haer, en assisteert haer in alle hare raedslagen, eer die de Vergadering worden voor-gedragen.

Raedt-Pensionaris. Hy is eygentlijck slechts een **Minister** ofte **Dienaer der Provintie**, dieswegen is sijn plaets in order achter alle hun Gedeputeerden; doch heeft altijdt groot aensien, om dat hy gedurigh blijft ofte selden afgaet; hoewel hy rechts-halven om het vijfde jaer behoorde verkoren of vernieuwt te worden. Hy sit in alle besondere Vergaderingen der Provintie, en in die van de Staten stelt hy alle saken voor, versamelt de stemmen, en formeert ofte stelt in order de genomene resolutien; voorgevende oock macht te hebben om van geen seer gewichtige saeck by meerderheyt van stemmen te concluderen, als hy van gemoeds-halven oordeelt dat hy't niet behoort te doen, en dat 'et van gevolg mocht zijn, en tot nadeel van de Provintie strekken. Hy is oock een van de gedurige **Gedeputeerden** in de **Staten Generael.**

Gedeputeerden der Steden. De **Gedeputeerden** der Steden worden uyt de Magistraet en Raedt van yder Stad gemaeckt: hun getal is onseker en na goet-duncken, volgens de costuymen en het welgevallen der Steden die haer senden, om dat sy gesamentlijck slechts een stemme hebben, en hun onderhoudt op Stadts kosten, maer gemeenlijck dat een van de **Burgermeesters** en **Pensionaris** onder het getal zijn

De **Staten van Hollandt** hebben hun sit-plaets op het Hof in den **Haege**: en vergaderen doorgaens viermael 's jaers, in Februarius, Junius, September en November; in de drie eerste sessien ofte by-een-komsten, besorgen sy 't begeven van alle open-staende bedieningen, en de vernieuwinge van de verpachtingen van alle besondere schattingen, en beraedt-slaen over saken, die of het algemeene best van de Provintie, oft' eenige particuliere verschillen, tusschen de Steden ontstaende, betreffen. Maer in November wordt ten principalen en eygentlijck hun Vergadering aengeleydt, om te resolveren over de continuatie van d'onkosten die haer Provintie in 't jaer daer aen volgende ten deel vallen, volgens het gene beslo-

ten

ten is by de *Gedeputeerden* van de *Staten Generael*, als noodigh tot onderstandt van de *Staet* of *Unie*.

Over extraordinaire occasien worden sy t'samengeroepen door een Raedt, genoemt de *Gecommitteerde Raeden*, dewelcke eygentlijck zijn een Raedt van Staet van de Provintie, bestaende uyt verscheyden *Gedeputeerden*; een uyt de Edelen: een uyt yder van de voornaemste Steden; en flechts een uyt drie van de kleyne Steden, yder van de drie hem by beurten verkiesende; en dese Raedt sit gedurigh in den *Haege*, en stelt niet alleen de Provintiale Staten op hun extraordinaire Vergaderingen voor de saken van overlegh, maer voert oock hare resolutien uyt. **Gecommitteerde Raden**

In dese Vergaderingen, hoewel dat sy altemael evenveel te seggen hebben, en yder een 't geene voorkomt om verre te stooten, echter evenwel gebeurt het selden, of sy verknocht zijnde door eenen algemeenen bandt van interest, en gesamentlijck het algemeene best beöogende, komen lichtlijck na volle debatten tot resolutie: de kracht van reden daerse klaer en sterck is, plaets gevende, en versmorende alle private passien oft' interesten, in voegen dat het minder deel selden hardt of lang twist over 't geen het meerder eens in is. Soo wanneer de *Gedeputeerden* in de Staten van eenerley gevoelen zijn, senden sy sommige uyt hun getal na hun respective Steden, de saeck en bygebrachte redenen voorstellende, en begerende order om de saeck af te doen: 't welck selden anders uyt valt, by aldien dat de noodwendigheyt ofte nuttigheyt sich klaer op doet: indien de saeck vry moeyelijck zy oft' uytstel vereyscht, scheyden de Staten voor een tijdt, tot dat alle de *Gedeputeerden* tot hare Steden keeren; alwaer d'invloeyinge van hun interest of belang en d'impressien der debatten in hun Provintiale Vergaderingen soo veel vermogen, datse de Steden te gemacklijcker daer toe doen consenteren.

Behalven de Staten en Raedt alreede gedacht, heeft de Provintie oock een Reken-kamer, die 't bewind heeft van d'algemeene inkomsten der Provintien, en behalven dat haer die toe-vertrouwt wordt, soo hebben sy de volkomen administratie van d'oude dominien of lants heerlijcke goederen van Hollandt, sonder eenige rekenschap altoos te geven aen de Staten der Provintien; alleen op sekere tijden, ofte by een ongewoonlijcke voorval, ofte by gebreck van gelt, vorderen sy hun af sekere subsidie-penningen van twee of driehondert duysent Kroonen, meer of min, na dat de noot is vereyschende, oft' oordeelen dat de kamer in voor-raedt heeft boven d'ordinarie penningen, d'Administrateurs daer van toegeleyt. De Staten van Hollandt begeven dit Officie aen Mannen in hun dienst grijs geworden, en die met voorsichtigheyt en getrouheyt de meeste chargien van den Staet bedient hebben; en soodanige Persoonen vinden hier een eerlijck en profijtelijck vertreck. **Reken kamer**

De Provintien van *Hollandt* en *Zeelandt*, gelijck die voor desen, ten tijde van 't Huys van *Bourgondien* en *Oostenrijck*, eenen Gouverneur plachten te hebben, soo hebben sy lang eene algemeene rechts-pleeging gehad, die door twee Hoven van Justitie gehandthaeft wordt, yder voor beyde de Provintien gemeen. Het eerste bestaet uyt twaelf Raeds-heeren, negen uyt Hollandt, en drie uyt Zeelandt, daer de Gouverneur der Provintien het Opperhooft van is; die volgens d'oude instellinge plach te presideren ofte voor te sitten als 't hem geliefde, en all' de Raedtsheeren, behalven een te noemen, wien de Edele of den Adel verkoos. Dit Hof geeft vonnis sonder appel in crimineele saken, maer in burgerlijcke, beroepen sy haer op 't ander Hof, genoemt den Hoogen Raedt, van waer geen vorder appel valt, dan alleen op versoeck aen de Staten der Provintien om revisie: als dese een vonnis strijcken, zijn sy daer toe gerechtight, en hebben daer reden toe; daer toe gevende macht-brieven, nominerende eenige Pensionarissen uyt de Steeden, wel- **Hove van Justitie**

ke de Raeds-heeren van de twee vorige Hoven toe-gevoeght zijnde, de saeck voor 't laetste nasien en 't vonnis strijcken. Dese manier van procederen schijnt uyt de kamer te *Mechelen* haer oorsprong gehaelt te hebben, alwaer men voor den afval der Provintien, by manier van revisie, sich beriep van alle of de meeste Provinciale Hoven van Justitie, gelijck men noch doet in de *Spaensche Nederlanden*.

Regeeringh der Vereenighde Nederlanden. Staten Generael.

De *Unie* bestaet uyt de gemelde seven souveraine Provintien, die hare respective *Gedeputeerden* verkiesen, en na den *Haege* senden, tot het op-maken van drie besondere Collegien, genoemt de *Staten Generael*, de *Raedt van Staten*, en de *Reken-kamer*. De souveraine macht van dese Vereenighde Staet is in effect gelegen in de Vergaderinge van de *Staten Generael*, welcke door den *Raedt van Staten* eertijdts by extraordinaire voorval plagh beroepen te worden; doch selden, alsoo sy doorgaens bestonden uyt ruym acht hondert Persoonen, dewelcke uyt soo veel verscheyden quartieren in eene plaets by den anderen komende, het gantsche lichaem der *Unie* al te veel deê schudden, de debatten lang en verwart maeckten, de resolutien traeghlijck en by schielijck op-komende gelegentheden buyten 's tijdts. By af-wesen van de *Staten Generael*, represènteerden de *Raedt van Staten* hunne macht, voerde haere resolutien uyt, en oordeelde of het nootwendigh ware een nieuwe Vergadering aen te stellen: tot dat na de Graef van *Leicesters* vertreck uyt de regeeringh, de *Provintiale Staten*, op de *Generale* versochten, dat sy door hun gedurigh aenblijvende respective *Gedeputeerden*, hare Vergaderingh mochten continueren met de naem van *Staten Generael*, dewelcke noyt daer na vergaderden dan tot *Bergen-op-Zoom*, om met een meerder solemniteyt en authoriteyt, den Treves tusschen den Hertogh *Albertus* en *Spanjen* besloten, te ratificeren.

Raedt van Staten

Dit versoeck der Provintien was hier op gefondeert, om dat de *Raedt van Staten* selden en na hun welgevallen haer deê vergaderen: en dat sy in hun afwesen alles hebbende uyt te voeren, haer selven in den Staet al te groote authoriteyt aenmatighden. Doch een meer verborgen reden en van grooter belang stack'er in dese saeck, te weten, dat *d'Engelsse* Ambassadeur, volgens Verdragh met de Koningin *Elizabeth*, sijn sitplaets gedurigh had in den *Raedt van Staten*; en van wegen d'onlusten, ontstaende tusschen de Provintien en den Graef van *Leicester*, nevens eenigh vermoeden dat de Koningin genegen mocht zijn Vrede met *Spanjen* te maken, hadden sy geen sin dat haer Gesant de eerste digestie of voorslagen van hare affairen langer sou bywoonen, die toen gemeenlijck in de *Raedt van Staten* geschiede. En hier op formeerden sy eerst d'ordinarie Raedt, genoemt de *Staten Generael*, welcke t'sedert altijdt die naem gedragen hebben, en sitten gedurigh op het Hof in den *Haege*, en stellen voor oogen de souverainheyt of oppermacht der *Unie*, geven alle Uytheemsche Ministers gehoor, en vaerdigen se af; doch evenwel in der daet representeren sy slechts de Staten Generael, welckers Vergaderingen geheel uyt de gewoonte geraeckt zijn.

De *Raedt van Staten*, *d'Admiraliteyt* en *Thesaurie*, staen alle onder desen Raet; welcke altemael soo veel als mooghlijck is, op soodanige wijse noch onderhouden worden, als voor desen de besondere Vergaderingen, toen de Provintien onder hare besondere Princen stonden; ofte met den anderen vereenight waren in de Huysen van *Bourgondien* en *Oostenrijck*: behalven dat de besondere *Gedeputeerden*, uyt-makende een stem, nu de plaets vervullen van enckele Persoonen, in dienst geweest zijnde ofte gebruyckt in de vorige regeeringen: en in den *Haege*, van oudts de Residentie-plaets der *Graven van Hollandt*, blijven noch alle dese

Ra-

Raden hun Vergadering houden; alwaer in het Hof der vorige Souveraine Prin-cen, den Prins van Oranjen logeert als Gouverneur, en dese besondere Raden ontfangt, als gedurigh passende op de souverainiteyt door de Staten Generael af-gebeeldt.

De Leden van alle dese Vergaderingen, worden van de besondere Provintien geplaetst en verwisselt, volgens hare verschillende oft' over een-komende ge-woonten. In de Vergadering der *Staten Generael*, send yder een soo veel *Gede-puteerden* als 't hem ghelieft: somtijdts twee, somtijdts tien of twaelf: 't Welck geen onderscheyd maeckt, alsoo de saken niet by stemmen van Persoonen, maer van Provintien worden af-gedaen; en alle de Gedeputeerden van een Provintie, hoe weynigh ofte veel datse oock zijn, slechts een stem hebben. De Provintien verschillen oock in de bestemde tijdt hunner deputatie; sommige haer derwaerts sendende voor een jaer, sommige voor een langer tijdt, en andere voor haer le-ven lang. De Provintie van Hollandt send een van haere Edelen in de Vergade-ring der Staten Generael, die daer altijdt blijft: twee Gedeputeerden verkoren uyt haer acht voornaemste Steden: en een uyt *Noord-Hollandt*; en neven dese, twee uyt hun Provintiale Raedt van Staten, en haer *Pensionaris*.

Noch Stadthouder noch Gouverneur, nocht' eenigh militair Persoon, heeft sit-plaets in de Vergadering van de Staten Generael. Yder Provintie heeft sijn weecklijcke beurt voor aen te sitten, en dat by de gequalificeertste Persoon der Gedeputeerden van die Provintie. Hy sit in een stoel met Wapenen, aen het midden van een lange tafel, daer omtrent dertigh konnen aensitten; alsoo dese Raedt doorgaens byna soo groot van getal is. De *Griffier*, die als voor een Se-cretaris gaet, sit aen 't lager endt van de tafel: soo wanner een Uytheemsch Minister gehoor krijght, dan wordt hy geplaetst aen 't midden van dese tafel, te-gen over den *President*: die alle saken in de Vergadering voordraeght; den *Grif-fier* alle de papieren doet lesen; de staet van questie voor-stelt; de stemmen der Provintien versamelt, en de conclusie formeert; ofte soo hy na de meerderheydt van stemmen weygert te concluderen, die is gehouden sijn plaets over te geven aen den President van d'aenstaende weeck, die dan voor hem een slot van de saeck maeckt. President. Griffier

Op soodanige wijse dragen sich alle saken aldaer toe, behalven in tijdt van Vre-de en Oorlogh, van Uytheemsche Alliantien, van gelt te lichten of te slaen, ofte de privilegien van yder Provintie ofte Lidtmaet van *d'Unie*; in dit alles moeten alle de Provintien met den anderen verdragen, de meerderheyt van stemmen al-hier geensins in consideratie komende. Dit is geen souveraine Raedt, maer stelt de souverainheyt of oppermacht slechts voor oogen: en derhalven, hoewel dat'er Gesan-ten uyt haer naem ontfangen en gesonden worden; soo worden evenwel nocht' haer eygen verkoren, nochte d'Uytheemsche Ministers antwoort gegeven, nocht' over die gemelde saken resolutie genomen, sonder eerst te rade te gaen met de Staten van yder Provintie, door hun respective Gedeputeerden en order van haer t'ontfan-gen; en in andere saken van gewicht, hoewel by meerderheyt van stemmen af-gedaen, gaen sy dickmael met den Raedt van Staten te rade. Macht der Staten Generael.

Dese manier oft' instellinge is oock altijdt onderhouden geweest, t'sedert dat hun Staet een aenvang genomen heeft, behalven in dese eene saeck, 'twelck geschiede in de maent van *Januarius*, in 't Jaer 1668: toen sijn Koninckl ijcke Majesteyt van *Engelandt* my oversond, om met desen Staet een Ligue ofte verbinte-nis van onderlinge defentie voor te stellen, en een andere tot behoudenis der Spaen-sche Nederlanden voor den inval van *Vranckrijck*, welcke alreede een groot ge-

 deelte

deelte der selve landen verovert had, en de rest op genade van den laetsten Veldt-tocht lieten aenkomen. By dese gelegentheyt had ick het geluck dat ick soo veel vermocht by de Staten Generael, om drie Tracten te sluyten, en daer op de besondere instrumenten op papier te stellen, en te teekenen in de tijdt van vijf dagen: sonder de wesentlijcke forme van Regering te passeeren, sonder eenigh toevlucht tot de Provintien, die 't oock de besondere Steden hadden moeten communiceren; aldaer wist ick, dat die Uytheemsche Ministers, welckers plicht en interest het was, sich tegens dese saeck te kanten, voor hadden de selve tegen te gaen, en te loor te stellen, 't welck niet had konnen missen, ingeval het soo rond gegaen had nadien het op de stem van een Stadt aenkomende, de selve Tractaten hadden moeten afgebroken worden. 't Is seeker dat met het concluderen van dese Alliantien, sonder commissie van hun principaelen, de *Gedeputeerden van de Staten Generael* perijckel van hun leven souden geloopen hebben, indien hare Provintien de selve niet voor goet hadden gekeurt: maer hier in alle eendrachtigh zijnde, en haer richtende na de klaerblijckelijckheydt van soo directe en importante interest of belang, (die door de gewoonlijcke uytstel had moeten verloren gaen) hebben sy liever altemael willen gevaer loopen; en 't was 'er soo verre af, dat dit haer doen niet voor goet gekeurt wiert, dat sy in 't tegendeel by de Leden van yder Provintie daer over bedanckt wierden, en eere behaelden; de gantsche gedaente van d'affairen in 't Christendom daer mee verandert hebbende, en geleydt het fondament tot de *Triple Alliantie*, en de Vrede van *Aken*, die ontrent vier maenden daer na gesloten wierdt. Soo veel heeft altijdt de kracht van reden en interest in desen Staet vermocht, niet alleen om alle stemmen in hare Vergaderingen in een te smelten, maer oock om de grootste overtredinge van hun oorspronckelijcke opgerechte instellingen vry te keuren; selfs in een Staet, welcks behoudenis en achtbaerheyt voornaemlijck gegrontvest is gheweest op de gestrenge en nette onderhoudinge van order en methode in alle haere raeds-plegingen en uytvoeringen: sy hebben oock noyt t'eeniger tijdt grooter middelen aengewend om t'accordeeren, en de besondere Leden van hun *Unie* op hooghdringende voorvallen in noodwendige resolutien te vereenigen, dan dat d'overeen-komende Provintien sommige van haer kloeckste mannen noemden, om met de verschillende te gaen spreken, en de redenen en interesten voor te dragen die haer bewogen hebben van dat gevoelen te zijn.

Drie Tractaten gesloten.

De Raedt van Staten bestaet in Gedeputeerden uyt verscheyden Provintien, doch op een ander manier als de Staten Generael, een seker geset getal zijnde; *Gelderlandt* sent twee, *Hollandt* drie, *Zeelandt* en *Utrecht* elck twee; *Vrieslandt*, *Over-Yssel* en *Groeningen* yder een, twaelf gesamentlijck uytmakende. Sy stemmen niet by Provintien, maer by Persoonen; en yder Gedeputeerde heeft sijn beurt om te presideren. In dese Vergadering heeft de Gouverneur van de Provintien sijn sit-plaets en een deciderende stem; en de Thesaurier-Generael een sessie ofte sit-plaets, doch slechts een deliberende stem; niet te min is hy hier in grooten aensien, voor altijdt daer residerende; en soo is het oock gelegen met den Persoon tot dese Vergadering uyt de Edelen van Hollandt gedeputeert, en met de Gedeputeerden uyt de Provintie van Zeelandt; d'andere sitten slechts voor twee, drie of vier jaren.

De Raedt van State voert de resolutien der Staten Generael uyt, pleeght raet, en stelt haer voor de gevoeghlijcke manieren om volck te werven en penningen te lichten, nevens de proportien van beyde, welcke sy in alle conjuncturen en veranderingen van Staet noodigh achten: hebben het bewindt over de Militie, de

't Vermogen des Raedts van State.

For-

Fortificatien, de contributien uyt 's vyants Landen, over de formulieren en disponeringe van alle paspoorten; en over d'affairen, inkomsten en regeeringe van alle plaetsen, t' sedert d Unie verovert, welcke, gewonnen door de gemeene wapenen, van de Staten Generael dependeren, en niet van eenige particuliere Provintien.

Op het uytgaen van yder jaer maeckt dese Raedt een overslagh, van de kosten die sy oordeelen in het aenstaende jaer noodigh te sullen zijn: vertoonen het aen de Staten Generael, met versoeck dat sy de Staten Provinciael soo veel willen afeysschen, om gelicht te worden volgens de gewoonlijcke proportien, welke zijn van hondert duysent guldens.

Yders aendeel in de gemeene lasten.

	guld.		*st.*		*penn.*
Gelderlandt	3612	-	5	-	0
Hollandt	58309	-	1	-	10
Zeelandt	9183	-	14	-	2
Utrecht	5830	-	17	-	11
Vrieslandt	11661	-	15	-	10
Over-Yssel	3571	-	8	-	4
Groeningen	5830	-	17	-	11

Dese petitie, soo men 't noemt, wordt gedaen aen de Staten Generael, uyt de naem van den Gouverneur en Raedt van Staten; 't welck slechts is een onderhoudinge van de manieren, ten tijde van hun Opper-hoofden gebruyckelijck, en als noch gepleeght by de Gouverneurs en Raedt van Staten in de Spaensche Nederlanden; het woordt van petitie, eygentlijck beteekende versoeck ofte bede, doch te kennen gevende, dat het gene ge-eyscht wordt, t'eenemael berust aen het recht en de macht der gener die geven. Het wierd by d'eerste Graven slechts gebruyckt by extraordinaire voorvallen, en in tijdt van noot; maer ten tijde van de Huysen van *Bourgondien* en *Oostenrijck*, begost het veel in swang te gaen, en een jaerlijckse gewoonte te worden, gelijck het noch is in de Spaensche Landen. Petitie oft versoeck.

De *Raedt van Staten* geeft alle penningen uyt, gedestineert tot alle ongemeene saken: en vervaerdight de ordres tot de gantsche kosten van den Staet, op de resolutien eerst ten principalen by de Staten Generael genomen. De ordres moeten soo wel van de drie Gedeputeerden van de besondere Provintien onderteeckent, als van den Tresorier-Generael, en dan in de Reken-kamer geregistreert worden, al eerse d'Ontfanger Generael betaelt, 't welck dan sonder eenige swarigheyt, kosten, of uytstel geschiet.

Yder Provintie licht wat penningen haer gelieft, en op wat wijse en door wat middelen; send des selfs *quota* ofte portie van de generale onkosten aen den Ontfanger Generael, en leght de rest aen tot het tegenwoordigh gebruyck, ofte bewaertse voor toekomende occasien van de Provintie.

De Reken-kamer wierdt omtrent 60 Jaren herwaerts opgerecht, tot verlichtinge van den Raedt van State, om alle reekingen van alle de besondere Ontfangers t'examineren en na te sien, te registreren de ordres van de Raedt van Staten, die van de *Finantien* disponeeren: en uyt dese Kamer bestaet in twee *Gedeputeerden* uyt yder Provintie, die alle drie jaren verandert worden. Reken-kamer der Generaliteyt.

Behalven dese Collegien is'er de *Raedt van Admiraliteyt*; dewelcke, soo wanneer de Staten Generael met advijs van de Raedt van Staten, voor-genomen hebben Raden ter Admiraliteyt.

ben een Vloot dus of soo sterck van volck en schepen in zee te brengen, het volkomen bewind van Zeesaken hebben, soo wel in het verkiesen en equiperen van all' de besondere schepen, als in het gelt te betalen daer toe beschoren.

Dit *Collegie* wordt in vijven verdeelt, waer van drie in *Hollandt* zijn, te weten, een tot *Amsterdam*, een tot *Rotterdam*, en het derde tot *Hoorn*, het vierde is tot *Middelburg in Zeelandt*, en het vijfde tot *Harlingen in Vrieslandt*. Een yder der selven bestaet uyt seven *Gedeputeerden*; vier uyt de Provintie daer het *Collegie* haer residentie heeft, en drie genomineert by d'andere Provintien. *d'Admirael*, oft' in sijn af-wesen de *Vice-Admirael*, heeft sijn sit-plaets in alle dese Collegien, en sit voor aen als hy tegenwoordigh is. Sy dragen kennis van alle misdaden ter zee begaen; oordeelen van alle gevangene zee-roovers, en van allerley bedrogh ofte versuym in het betalen ofte versamelen van alle accysen en tollen, die eygentlijck op *d'Admiraliteyt* sien, en nergens anders toe gebruyckt worden. Dese *Fonds* ofte Schat-kist in tijdt van oorlogh niet genoegh versien zijnde, wordt by de Staten met het geene meer noodigh is, uyt andere inkomsten vervult; maer in tijdt van Vrede weynigh uytgeput zijnde door andere gedurige kosten, dan met hare koopvaerdy-scheepen naer alle gewesten te convoyeren, wordt het overschot van dese inkomsten aengeleydt tot het bouwen van kloecke oorlogh-schepen, en om haer Ammonitie-huysen van allerley oorloghs-gereetschap te versien, en om meer schepen aen te bouwen, dan men in een langwijlige oorlogh van doen heeft.

hunne verrichtingen.

Soo dra als het getal en de toerustinge van een Oorloghs-vloot, tot een sekere tocht gedestineert, by de Staten General is toe-gestaen, en by de Raedt van Staten aen d'Admiraliteyt overgelevert; soo brengt yder Collegie in 't besonder sijn *quota* op, diese soo wel weet, als die van de besondere Provintien van all' de penningen die'er te lichten zijn. In dit alles heeft *d'Admirael* geen andere portie nochte profijt dan sijn bloote salaris, en sijn bescheyden deel in de genomene Prijsen. De Capiteynen en Opper-Officieren van yder Esquadre oorlogh-schepen, worden door de besondere Collegien verkoren: het getal van volck tot yder schip bestemt: daer na is 't dat yder Capiteyn met alle vlijt sijn eere soeckt te bekavelen om sijn getal vol te maecken met het beste volck dat hy krygen kan; en besorght sijn schip met victualie na de tijdt dat hy uyt sal blijven, hem by *d'Admiraliteyt* bekent gemaeckt; en dat tot een seker prijs voor soo veel volck. En na dat hy sich wel of qualijck draeght, soo in sijn aenbevolen dienst, als in het versorgen van verstandige Chirurgijns, en alles noodigh tot 's menschen gesondtheyt, krijgt yder Capiteyn een goede of quade naem by de Matrosen, en uyt hun mont by *d'Admiraliteyt*; op welcks oordeel en goede opinie het geluck van alle Zee-hoofden steunt: sulcks dat'er in alle haere tochten onder de particuliere Capiteyns een jalousye veel eer schijnt te zijn, wie sijn Matrosen best op-chaffen, en de Victualie-penningen tot meeste voordeel sal aenleggen, dan hoe sy door eenige boeverye hun eygen beurs mochten vollen met den buyck van haer volck ledigh te houden, oft' bedorven en ongesonde kost op te dringen: waer in, en in de reyniging hunner schepen, de gesontheyt van soo veel volck in soo een kleyne ruymte, als op malkanderen gepropt, voornaemlijck schijnt gelegen te zijn.

Salaris der Ampt-Heden.

Het salaris ofte jaergelden van alle die in hooge bedieningen in desen Staet zijn, is gantsch gering. Dat van een Borgermeester van *Amsterdam* heb ick alrede geseyt te zijn omtrent 500 gulden 's jaers; dat van hun *Lieutenant-Admirael*, (want t' sedert het overlijden van de laetste Prins van Oranjen, tot het Jaer 1670, is 'er geen *Admirael Generael* geweest) 5000 guldens, en van den *Raedt-Pensionaris van Hollandt* 2000.

D'op-

d'Opgang van dese Staat schijnt veel te bestaen in dese Ordres, hoe verwart datse oock schijnen, en van verscheyde deelen: doch noch meer in twee voornaeme effecten ofte werckingen der selve; namentlijk, in de goede verkiesinge van Amptenaren van uytstekende vroomigheyt in de Steden, Provincien en Staet: en in de groote slechtigheyt en zedigheyt in het algemeen comportement en ommegang van haer voornaemste dienaren; sonder het welcke d'absolute Macht der Raedsheeren in yder Stadt, en de groote schattingen overal in den gantschen Staet by 't volck gantsch onsmaecklijck, ja met ongedult opgevat souden worden: zijnde dese beyde grooter dan in veel andere Regeringen, welcke onder haere gebuuren voor d'arbitraelste worden gerekent. Maer in de Vergaderingen en debatten hunner raetsplegingen wort een jeders bequaemheyt openbaer, na dat hy van humeur is, in het beleyt van sijn leven, en ommegang onder sijn mede-burgers. d'Aenmerckinge hier van doet particuliere Persoonen, groot of kleyn, aensien bekomen, soo onder de gemeene man, als by de Raetsheeren van hun Stadt; dewelcke om haere achtbaerheyt, met minder afgonst en misnoegen van 't volck, staende te houden, desselfs algemeen gevoelen in 't verkiesen van hare Magistraets-persoonen, veel toegeven: Hierom gebeurt 't, dat hoewel misschien de gemeene man doorgaens niet verstandigh zy, de Regering nochtans soodanigh is, om datse bestaet uyt de verstandigste onder het volck, waer door deselve voordeel behaelt boven andere, by wien de bequaemheyt wel meer inswangh gaet, maer het gemeene best min dienstigh is, soo het gebeurt, dat nochte wijsheyt nochte vroomigheyt de hoedanigheden zijn, die de luyden tot het bewint van saken van Staet brengen, gelijckse gemeenlijck in dese Republijcke doen. Oorsaken van opgangh

Daerenboven, hoewel dit volck, dat van natuur kout en slogh is, niet schrander en gaeuw genoeg zy, om met alle beleeftheyt en aerdigheyt onder de menschen te verkeren, nochtans ontbreeckt het haer niet aen een oprecht eenvoudigh begrip, om te verstaen en te verrichten 't geen haer buyten en binnen 's huys te doen staet, het welck een gave is van 't ander vry verschillende; en ick weet niet of se al dickmaels gepaert gaen, alsoo 't eerste uyt de hitte der herssenen voortkomt, die de geesten meer luchtigh en vluchtigh maken, en gevolghlijck de beweginge der gedachten lichter en snediger, en d'omswevende imaginatie of inbeelding, vry grooter dan in Persoonen koel van natuur, in wien de Geesten meer aerdachtigh en dof zijn. De gedachten bewegen haer wel trager en swaerder, doch daer door zijn d'impressien of indruksels daer van dieper, en houden langer stant: alsoo d'eene imaginatie door d'ander niet soo dickmaels noch soo licht wordt gestijft, dan als'er nieuwe gestadigh opkomen. Dit maeckt doffe swaermoedige luyden meer stantvastigh en onbeweeglijck, en schrandere luyden meer ongestadigh en wispeltuurigh; daer de bequaemheyt om een sekere saeck te verrichten, schijnt te bestaen in het bestendigh behertigen van de selve saeck, tot datter een eynde van komt, en gedurigh sich daer na te schicken, en te trachten daer van niet afgewent te worden door een ieder vertooninge van nieuwe hope of vreese, van moeyelijkheyt of gevaer, ofte van iet beeters dat men beoogt. Het eerste van dese gaven snijdt als een scheermes, het ander als een bijl: het eene is dun van kant en fijn van metael, maer gaet licht omleggen, als'er wat voor komt dat hardt is en tegen houdt; het ander is een tay en swaer, dies het alles daer het op valt, doorkliest, ofte daer diep ingaet; en hierom is het eene tot cieraet, en het ander tot gebruyck. Aert des volcks.

Voegt hier noch by, dat de hitte des herten doorgaens vergeselschapt gaet met de hitte der herssenen: invoegen dat de passien of hartstochten warm zijn, daer d'Imaginatien sneedigh ofte veerdig zijn; en daer zijn weinigh luyden (ten zy by geval van eenigh baerblijcklijck natuurlijck gebreck) of sy hebben vernufts genoegh, om in 't gros onderscheyt te maken tusschen gelijck en ongelijck, tusschen goet en quaet, als het haer vertoont wort, en by gevolg oordeels genoeg om haer werk te doen, soo men

het

het laet geworden, en niet geregeert ofte verdorven worde door eenigh humeur ofte passie, door toorn of hooghmoet, door liefde of door smaetheyt, door eersucht of gierigheyt, vermaeck ofte wraeck; sulcks dat de koelte van passien de natuurlijcke grond-oorsaeck scijnt te zijn van bequaemheyt en vroomigheyt onder de luyden, gelijck als de bestieringe en modereringe der selve het grootste insicht is van *Philosophische* en *morale* of zedelijcke onderwijsingen. Dese speculatien zullen lichtelijck de verwondering in 't algemeen wat verminderen; hoe men in eenerley volck weinigh blijk van gaven en verstant, en soo groot bewijs van wijsheyt en voorsichtigheyt gepaart sou vinden, als gebleken is aen het beleid en de voorspoedige successen van desen Staet, nu byna hondert jaeren lang; daer men geen ander getuygenis van behoeft, dan de geweldige wasdom en macht, diese uyt soo swacke en verachtelijcke zaeden en beginselen heeft bekomen.

Tweede oorsaeck van Wasch-dom.

De ander omstandigheyt by my gedacht, als een oorsaeck van hunne grootheyt, was de nedrigheyt en zedigheyt van haer Magistraets-persoonen in hun manier van leven: 't welck by haer soo gemeen is, dat ick noyt iemant onder haer gekent heb, die d'algemeene zuynige trant van een gemeen burger boven gingh; en soo groot, dat van de twee aensienlijckste Persoonen die in hooge bediening waren in mijn tijdt de *Lieutenant Admirael de Ruyter* en *Pensionaris de Wit* (d'eene doorgaens by uytheemsche Volckeren geacht voor soo grooten Zee-helt, en d'ander voor soo een groot Politijck, als eenige in haer eeuwe,) ick den eersten alsoo slecht heb sien gekleet gaen, als een gemeen Zee-Capiteyn, niet meer als een knecht achter hem gaen, en noyt in een karos. Wat sijn Huys en huyshouding belangt, dat was van buyten niet kostlijcker van aensien, nochte van binnen heerlijcker opgetoyt, en sijn tafel die hy hielt voor al niet overdaediger dan die van een gemeen koopman ofte winckelier in de stadt daer hy woonde. Aengaende den *Pensionaris de Wit*, die in de regeeringh vry veel te seggen had, de gantsche sleep en kostelijkheyt sijner huyshouding gingh gantsch eenparigh met andere gemeene Gedeputeerden en Ministers van den Staet; sijn kleeding was statigh, slecht en burgerlijck; sijn tafel, voor soo veel als diende tot gerief van sijn huysgesin, ofte voor een vriendt; Sijn treyn (behalven Commissarissen en Klercken, die men voor hem dicht aen sijn huys in dienst had op d'algemeene beurs) was slechs een eenigh Persoon; die alle geringe diensten tot sijnent in huys verrichte; ende sullende sijn Ceremoniale Visiten of plechtige besoekingen afleggen, sloegh hy een slecht levrey-rock om 't lijf, en paste buytens huys sijn Karos op: maer by andere gelegentheden sagh men hem gemeenlijck te voet, en alleen over straet gaen, als een van de slechste burgers van den Haag. Dit en was oock geen gemaeckte manier van leven, ofte alleen in 't gebruyk by dese particuliere Persoonen, maer was een algemeene mode ofte manier onder alle Magistraets-Persoonen van den Staat: want ick spreke niet van Militaire Officieren, die men voor hare dienaren houdt, en op een andere swier leven, hoewel doorgaens stemmiger dan in andere landen.

Alsoo is dit korseligh volck, dat het oeffenen van een arbitraale macht, het opstellen van Schattingen, ofte het gesicht van eenige uytheemsche krijgs-beneden onder de Spaensche regeering in 't minste niet en konden gedoogen: dit alles, en dat in den hooghsten trap, sedert gewoon geworden onder haer eygen populaire Magistraets-persoonen; door harde wetten in den toom gehouden, door gestrenge executien verschrickt, met Uytheemsche macht omcingelt, op het allerwreedste onderdruckt, en met soo velerley schattingen, als men oyt onder eenige regering van geweten heeft, geplaeght geweest; maar dit alles, daer de wegh tot een ampt en bediening gebaent wort door soodanige hoedanigheden ofte gaven, die een algemeene grootachting by 't volck baeren; daar niemant van 't gevaar en gangh der wetten vry is; daar de soldaten binnen haere frontier-garnizoenen

(de

(de wacht van inlandsche ofte koop-steden den burgers zelve aenbevolen zijnde,) gehouden zijn te blijven, en daer men siet dat geen groote schatten door publijcke betalingen in particuliere beursen komen, oft' om huysgesinnen op de been te helpen, oft' om de prodigaale of verquistende onkosten van lichtvaerdige, uytsporige en overdadige luyden aen te queken en te voeden; maer alle publijke inkomsten ofte penningen tot behoudenis, heerlijckheyt en reputatie van de Staet worden aengeleydt, en de Magistraets-persoonen selfs gelijcke portie in al de lasten, die sy opstellen, dragen.

d'Authoriteyt der *Princen van Orangien*, hoewel wat ophoudende door d'ontijdige doot van de laetste, en de kintsheyt van desen tegenwoordigen *Prins*; nochtans, gelijck men altijt erkennen moet datse haar weesentlickste deel gehadt heeft in het eerste gebouw deser regering, en in alle desselfs avontuuren, gedurende de gantsche wasdom en voortgang van den Staet, zoo heeftse altijt behouden een zeer dicke wortel, niet alleen in ses Provintien, maer oock selfs in d'algemeene en populaire of des volcks genegentheden van de Provintie van *Hollandt*, welcks Staeten dese laetste twintigh jaren de zelve seer getracht hebben t'onderdrucken, en uyt te sluyten. 't Gesag der Princen van Oranje.

Dit nam sijn aenvang in de Persoon van *Prins Willem van Nassou*, selfs in d'eerste opkomst van den Staet; en niet zoo seer ten aensien van sijn qualiteyt, dat hy Gouverneur was van *Hollandt* en *Zeelandt*, ten tijde van *Karel de Vijfde* en *Philippus de Tweede*; als van wegen de hooghachting van soo uytstekende groote wijsheyt, goetaerdigheyt en dapperheyt van dien *Prins*, en van hem op sijn gantsche Stam schijnen gederiveert te zijn: in der daet gaven zijnde, waer door men eygentlijck eere en achtbaerheyt onder het volck in alle regeringen bekomt. Nochte heeft dese natie in't bysonder sedert de tijdt van *Civilis*, oyt sonder Hooft geweest, onder d'eene benaeming of d'ander; doch altijt een Hooft dat onder hare wetten en zeeden, en de souvereyne macht van den Staet gestaen heeft. Deugden van Prins Willem.

In d'eerste oprechtinge ofte opkomste deser Regeeringh, na den afval van *Spanje*, schijnt alle de macht en recht van *Prins Willem van Orangien*, als Gouverneur van de Provintien, sorghvuldighlijck waergenomen, aen hem gereserveert te zijn. Maer die van den *Souvereyn* of Opperheer af hingen, vervielen aen de Vergaderinge der *Staeten Generael*; sulcks datter in haer macht stondt vrede en oorlogh te maken en alle Uytheemsche Alliantien in te gaen, en gelt te lichten en te slaen; aen den *Prins* was berustende het gebiedt over het gantsche Landt, en alle zee-macht, als Capiteyn Generael en Admirael, en daer nevens het begeven van alle Millitaire Commandement of krijgsbevel; de macht om de straf van begaene misdaden te vergeven; Magistraets persoonen op nominatie der Steden te verkiesen: alsoo zy den *Prins* drie vertoonden, die uyt dat getal dan een verkoos. Van begin af wierden de *Staten Generael* by een geroepen van den *Raedt van Staeten*, daer de *Prins* het meeste te seggen had; nochte sedert die verandering zijn de *Staeten* oyt gewent geweest over eenige gewichtige saecken resolutie te nemen sonder sijn raedt. Daer-en-boven gelijck de *Staeten Generael* de Souverayniteyt representeerden, soo oock de *Prins van Orangien* d'Achtbaerheyt van desen Staet, door publijcke lijfwachten, en het opwachten van alle Militaire Officieren; door d'applicatie van alle uytheemsche Ministers, en alle Pretendanten binnen 's Lands; door d'aensienlijckheyt van sijn Hof, en magnificentie sijner onkosten, ondersteunt niet alleen door de pensioenen en voorrechten van sijn byzondere bedienengen en gebiedt, maer oock door een machtigh Patrimoniael inkomst van Lande en souveraine Prinsdommen en Heerlijckheden, soo in *Vranckrijck*, *Duytslandt*, *Bourgondien*, als in byzondere gewesten van de seventien *Provintien*; sulcks dat *Prins Henrick* sommige tot

Wijse antwoort
antwoort plagh te geven, die hem flatteerden in de desseynen van een onbepaelde der macht: dat hy soo veel had als eenigh wijs Prins in dien Staet sou konnen wenschen: nademael dat hy alles in der daet had, behalven dat recht van te straffen en gelt te lichten; daer hy liever had dat de haetelijckheyt van het eerste op de manieren van de regering lagh, en dan wist hy wel dat het ander noyt konde gedragen worden sonder toestemminge van 't volck, tot die trap welke noodigh was om zoo kleynen Staet tegens zoo machtige Princen, als haere Naebuuren waeren, te beschermen.

'sPrincen gezag verdeelt.
Op dese fondamenten is dezen Staet eerst gesticht, en door deze ordres onderhouden geweest, tot dat de laetste *Prins van Orangien* aflijvigh wiert; als wanneer onder d'andere, door het groot ontsagh der *Provintie van Hollandt*, het gebeurde dat d'authoriteyt der *Princen* verdeelt wiert onder de verscheydene Magistraturen van den Staet; die van de *Steden* matigden sich aen de laetste nominatie van hun byzondere Magistraets-persoonen; de *Staeten Provintiael* naemen aen haer het begeven van alle Militair of krijgs-gebiedt over die troepen, welcke zy voor haer portie moesten betaelen; en de *Staeten Generael* het commando over de legers, door Officieren van hun eygen stellinge, in wiens plaets zy andere stelden, en die sy, na hun welgevallen, veranderden; geen macht bleef'er over om te pardonneren een misdaedt, daer de gestrengheyt des wets eenmael het vonnis over gestreken had; nochte geen Persoon vermocht te representeren d'achtbaere aensienlijckheyt en statie van een *Souveraine Staet*; welcke beyde het volck immers merckelijck moest derven, aengesien niet een mensch in 't byzonder vry kan zijn van te misdoen, ofte daerom volkomentlijck wanhopen, van selfs onstrafbaer te zijn, hoewel hy wilde dat andere soo deden; en de luyden in 't gemeen scheppen behagen in statie en luyster van een regering, niet alleen voor soo veel als de slechte Gemeente sich daer aen vergaept, maer oock voor soo veel als het is een teeken van de grootheyt, eere en rijckdom van hun Landt.

Gesag van Hollandt.
Hoewel deze gebrecklijckheden ongeveer twintigh jaeren herwaerts eenigsins vervult wierden, en dit gebouw onderstut wierdt door de groote authoriteyt en rijckdom der *Provintie van Hollandt*, waer van d'andere ses eeniger maeten dependeerden; en door de groote vermogentheyt, oprechtigheyt en stantvastigheyt van haer voornaemste Minister, en door d'uytwerckinge van beyde in de voorspoedige successen hunner affairen: d'oprechtinge nochtans van dit gebouw, uytgereckt zijnde tegens den algemeenen sin en humeur van 't volck, is het altijt blijckbaer geweest dat deze jonge *Prins* op wassende, de groote deughden en gaven, gehaelt uyt de vermenginge van sulck Koninckljick en Princelijck bloet, gewisslijck metter tijt sijn aensien ten minsten soo hoogh, soo niet hooger als die van sijn glorieuse Voorsaten, zouden doen opklimmen. Om dat de weetgierige lichtlijck alsoo seer iets begeeren zullen te weten van d'andere Provintien, als ten minsten in 't gros van *Hollandt*, en waer in de zelve mogen verschillen: soo staet t'aenmercken, dat de constitutien van *Gelderlandt*, *Zeelandt* en *Utrecht*, met die van *Hollandt* in vele saecken over-een-komen; de *Staeten* in yder Provintie, bestaende in Gedeputeerden uyt den Adel en de Steden: doch met dit kleyn onderscheyt: in *Gelderlandt*, alle Edelen die zekere inkomsten ofte Heerlijckheden hebben in die Provintie, die hebben Sessie ofte sit-plaets; sy maken d'eene helft van de *Staeten*, en de *Gedeputeerden* d'ander: en al is 't dat zekere Persoonen onder haer voor *Gedeputeerden* gezonden worden na de *Staeten Generael*, nochtans magh yeder Edelman van *Gelderlandt* een plaets aldaer hebben, indien hyse op sijn eygen onkosten bekleeden wil.

Regering van Gelderlant.

van Zeelandt.
In *Zeelandt*, d'Adel uytgeborst geweest zijnde in de Spaensche oorlogen, en de *Prins van Orangien* bekledende het Marquisaetschap van *Vlissingen* en *Terveer*, soo is 't

is 't dat sijn Hoogheyt alleen dat deel der *Staeten* in die Provincie vervult, met de qualiteyt en benaminge van *Premier Noble* van *Zeelandt*; en hierom is 't dat hy door sijn Gedeputeerden d'eerste plaets en stem heeft in de *Staeten* van die Provintie, de *Raet van Staeten* en de *Rekenkamer*; als *Souverain* of Opperheer van *Vlissingen* en *Terveer* stelt hy oock Magistraets persoonen, en gevolghlijck disponeert hy van de stemmen, niet alleen der Edelen, maer oock van die twee Steden, daerse in 't geheel slechts ses zijn, die haer Gedeputeerden na de *Staeten* senden, en de *Souverainheyt* der Provintie uyt maken.

In *Utrecht*, behalven de Gedeputeerden van de Edelen en Steden, hebben acht gedelegeerde van de *Clergie Sessie*, en maken een derde Lidt in de *Staeten* dier Provintie. Dese worden verkoren uyt de vier voornaemste *Capittelen* van den Staet, de verhoogingen en inkomsten waerom (hoewel van oudts *Kerckelijck*, nochtans) nu door wereltlijcke Persoonen worden beseten, die meest Jonckers van die Provintie zijn. van Utrecht.

De Regeringe van de *Provintie van Vrieslandt* is geheel verscheyden van de vier alree gedachte Provintien: en is t' samen gemaeckt uyt vier Leden, welcke genoemt worden het *Quartier van Oostergoo*, bestaende uyt elf *Grietmannen*; dat van *Westergo* uyt negen, en dat van *Sevenwolden* uyt tien. Jeder *Grietmanschap* vervat een seker getal van dorpen, tien, twalef, vijftien ofte twintigh, na datse haer in 't byzonder wijdt uytstrecken. Het vierde Lidt bestaet uyt de *Steden van die Provintie*, welke elf in 't getal zijn. Dese vier Leden hebben hooft voor hooft recht om hun Gedeputeerden naer de *Staeten* te senden, te weten twee, verkoren uyt ider *Grietmanschap*, en twee uyt ider Stadt: en dese representeren de *Souverainiteydt* der *Provintie*, ende beraetslaen en geven uytspraeck over alle affairen, hoe gewichtigh datse oock zijn, sonder datse gehouden zijn te kennen de gene, die haer gedeputeert hebben, ofte hun meeninge te verstaen, waer aen de Gedeputeerden van alle de vorige Provintien naeuw aengebonden zijn, en moeten of d'Instructien volgen, diese aen de Vergaderingh met haer brengen, ofte de Resolutie weten van hun Principalen, al eerse van een nieuwe saeck, die op 't tapijt gebrocht wort, concluderen of besluyten. van Vrieslandt

In d'andere Provintien verkiesen de *Edelen* of de *Steden* de *Gedeputeerden*, welcke de *Staaten* uytmaken, maer in *Vrieslandt* is het heel anders gestelt; want ieder *Grietmanschap*, 't welck uyt een seker omtreck van landt, en getal van dorpen (als geleyt) bestaet, wort door een *Grietman* geregeert: en dese Officier regeert sijn besteck, met d'assistentie van een zeker getal van Persoonen, die sijne *Assesseurs* ofte *Bysitters* worden genoemt, dewelcke gesamentlijck van alle burgerlijcke saecken in d'eerste instantie oordeelen, doch met appél aen het Hof van Justitie dier Provintie. Soo wanneer de *Staten* t' samen geroepen worden, doet ieder *Grietman* alle Persoonen, van wat qualiteyt datse oock zijn, die een zeker quantiteyt van landt binnen sijn *districk* ofte perck besitten, en dese mannen nomineren by meerderheyt van stemmen de twee Gedeputeerden, die ieder *Grietmanschap* na de vergadering der *Staten* sendt.

Dese Vergaderingh, gelijckse de *Souverainheyt* der Provintie representeert, soo disponeertse oock van alle *Vacante* oft openstaende Bedieningen, verkiest de negen *Gedeputeerden*, die dat blyvende Collegie uytmaken, 't welck is de *Raedt van Staet* der Provintie: en van gelijcken oock twaelf Raedsheeren, (dat is drie uyt yder quartier) welcke *'t Hof van Justitie* der Provintie uytmaken, en van alle *Burgerlijcke saecken* het laetste vonnis strijcken, doch van alle *Crimineele* of saken van lijfstraf van de eerste *instantie*: alsoo daer in de gantsche *Proventie* geen ander *Crimineele Jurisdictie* is dan deze alleen: daer in d'andere *Provintien* niet een Stadt is, diese in haer selven niet heeft; en verscheyden, soo *Heeren* als *Dorpen*, hebbende de hooge en lage *Justitie*, haer toebehoorende.

van Groeningen, en Overyssel. In de *Provintien van Groeningen*, gelegen in de selfde streeck lands, geschieden de Verkiesingen van *Gedeputeerden* uyt het Landt, gelijck als in *Vrieslandt*, door Persoonen die gesette proportien van Landt hebben; maer in *Over-yssel*, alle *Edelen* die gequalificeert zijn met *Seigneuriale* Landen, maken een gedeelte der *Staeten*.

De drie *Provintien*, met *Westphalen*, en alle de landen tusschen de *Wezer*, den *Yssel* en den *Rhijn* gelegen, waeren de Stoel der oude *Vriesen*: welcke onder de benaeminge van *Saxen* (hun gegeven om het Wapen dat sy droegen, gemaeckt als een Zeyssen met de kant buytenwaerts, en in hun spraeck genoemt *Seaxes*,) de felle conquesteurs waeren van ons *Britsche Eylandt*, ingeroepen zijnde op het vertreck der *Romeynsche* machten, en den wreeden inval der *Picten*, tegens een volck, welckers langhdurige oorlogen van begin aen met de *Romeynen*, en naderhandt dienstbaerheyt onder haer, all' het braefste bloedt van hun natie, oft' in hun eygen, oft' in hun Meesters succederende Conquesten hadden uytgeput, en de gemoederen en couragie van de rest ter neder geslagen.

Oude Vriesen, en Saxen. De *Bisschop van Munster*, wiens landtpalen aen dese streeck landts grenzen, gaf my de eerste gewisse blijcken van die plaetsen, zijnde de stoelen van onse oude *Saxen*: waer van ick sedert naerder bevestiging heb gehadt uyt veele saecken die ick selfs geobserveert heb in het lesen van de Historien dier tijden, en uyt het geen my voor de waerheyt is verklaert, op ondersoeck na der *Vriesen* oude tael, hebbende noch soo groote gemeenschap met onse oude *Engelsche* tael, als dattet daer lichtlijck uyt blijckt een en de selfde geweest te zijn, alsoo haer meeste woorden noch behouden de selfde betekening en geluyt: zeer onderscheyden van de tael der *Hollanders*. Dit is gantsch aenmerckenswaerdigh, van een stedeken *Molqueren* genoemt, gelegen aen de Zuyder-zee in *Vrieslandt*, welcke noch getimmert is op de wijse van d'oude *Hooghduytsche* dorpen, by *Tacitus* beschreven: zonder eens in order oft' op de rooying te staen, maer als of yder een op het vlacke landt, in en uyt, daer het best gelegen quam, hadde getimmert: sulcks dat een vreemdeling daer binnen komende, een leydsman moet hebben om hem daer wederom uyt te helpen.

Molqueren.

Op dese informatien en aenmerckingen, nevens de particuliere reden, my naderhandt gegeven van de constitutien van de *Provintie van Vrieslandt*, soo onderscheyden van d'andere, begon ick mijne reflectien daer op te maken, als de waerschijnlickste oorsprong van veel oude constitutien onder ons, daer men geen andere vinden kan, en welcke schijnen door de *Saxen* hier ingevoert te zijn, en door hun langdurige en absolute possessie van dat deel des Eylandts genoemt *Engelandt*, soo onder ons geplant en gewortelt te zijn, als datse voor een gedeelte veyligh gebadet hebben door de succederende water-vloeden, en conquesten der *Deensche* en *Normannische* natien; en lichtelijck dat men veel stoffe sou konnen vinden voor de curieuse aenmerckingen van eenige neerstige en studieuse Beschryvers van Antiquiteyten of outheden, in vergelijckingen van de *Grietmannen* onder de *Vriesen*, met onsen *Vice-Graef*: van hun *Assesseurs*, met onse *Schouten*; van hun Vonnissen van Burgerlicke saecken, in hun district op het eerste besteck, doch niet sonder appél, met de wijse van onze *Quartier Sessien*: van hun hooghste vonnis, bestaende uyt Raedtsheeren van vier besondere Quartieren, met onse vier Ommegangen: van dese, zijnde d'algemeene Crimnele judicature of Rechtspraek van 't Landt: van 't maken van hun *Staeten*, met ons' *Parlament*, ten minsten met ons' Huys der Gemeente; uyt de besonderheden van twee *Gedeputeerden*, verkoren wordende uyt yder Stadt, als by ons, en twee uyt yder *Grietmanschap*, als uyt yder *Graefschap* hier: en dese laetste by stemmen van alle Persoonen die behuyst en behooft zijn: en in een Vergadering, by den *Grietman* tot dien eynde by een geroepen:

Vergelijkingen.

en

en dese *Gedeputeerden* macht te hebben om vonnis te strijcken over alle saken, sonder de gene te kennen die haer verkoren heeft, oft hun sin en meening te vernemen, welcke altemael omstandigheden zijn met onse constitutien over een-komende, doch volkomentlijck verschillende van die van d'andere *Provintien* in de *Vereenigde Staeten*, en daer meen ick, de *Staeten* uyt gemaeckt zijn, ofte nu, oft eertijts gebruyckt in d'andere Natien van *Europa*. Hier uyt, gisse ick, is oock gesproten, daer ick my dickmaels over verwondert heb, dat men in *Engelandt* niet en siet nochte geregistreert vindt eenigh Heer ofte Heerlijckheyt, die de Rechtspleging sich aenmatigt, dat of het hooge of laege Recht genoemt wort, 't welck een levrey of teecken schijnt te zijn van zeker oude *Souveraniteyt* of oppermacht, hoewel dat wyse zeer dickmael onder onse Gebueren sien, soo onder meer arbitraele *Monarchien* als onder d'allervryste en populaire *Staeten*.

HET III. HOOFTSTUCK.

Van hun situatie ofte gelegenheyt.

HOllandt, Zeelandt, *Vrieslandt* en *Groeningen*, zijn gelegen aen de zee-kant, en maken desen Staet soo sterck en groot: d'ander drie, nevens de geconquesteerde Steden in *Brabandt*, *Vlaenderen* en *Kleef*, maecken slechts de buytenwercken ofte frontieren, dienende voornaemlijck tot behoudenis en defensie van dese. Niemant kan verhaelen de vreemde en geweldige veranderingen, die lichtlijck op d'eene tijt of d'ander gebeurt zijn, op de vlackte en omtreck van landen aen de zeekant gelegen, door geweldige overloop van wateren, op d'ongewoonlicke t'saemenloop van landt, vloeden, winden en getyen. Hierom is 't, dat niemant weet of de *Provintie van Hollandt* in vorige eeuwen geheel geweest zy van hout, en rompeligh onessen grondt, volgens den inhoudt van sommige oude traditien of overleveringen; en geslecht soo als men siet, door het inbreecken van de zee, en het langh blyven op het landt; sedert door desselfs vertreck, en neerstigheyt, wederom te recht geraeckt; want het is openbaer, dat de zee voor zekere tijt van jaeren geduerigh avanceert op d'eene Kust, afwijckende van de geene die daer tegen over light: en in een ander eeuwe haeren loop geheel en al verandert, overgevende 't geen datse opgevat hadde, en opvattende het geen datse overgegeven had, sonder dat men reden kan geven van sulcke tegenstrijdige beweegingen. Maer ick geloof dat dese groote verandering in *Hollant* is geschiet, toen de zee *Engelandt* eerst van het vaste landt scheyde, brekende door een hoeck lands tusschen *Dover* en *Calis*; 't welck een fabel magh zijn maer gewisselijck geen bewijs is; in 't tegendeel gaet dit gewis en zeker, dat sestien-hondert jaeren herwaerts datter geen gewoonlijck gewagh of geheughnis was van eenige diergelijcke veranderingen, en dat de vlackte van alle dese kusten, en de aerdt van 't landt, insonderheyt van *Hollandt*, meest soodanigh was als het nu is: toegevende slechts d'aenleggingen van rijckdommen, tijdt en neerstigheyt; 't welck blijckt uyt de beschryvinge die *Tacitus* doet, soo van de grenzen van het eylandt *Batavia*, en de aert van 't landt als van het Climaet ofte de luchtstreeck, en de eygentlijcke naemen der rivieren die noch blyven.* Veranderingen

't Is waerschijnlick dat de veranderingen, sedert die eeuwen in dese landen, gekomen, dese verstoptheden hebben veroorsaeckt, metter tijt aen gegroeyt, door dien

* *Rhenus apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, ad Galliam ripam latior & placidior verso cognomento Vahalem accolæ dicunt, mox id quoque vocabulum mutat Mosâ Flumine, ejusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur, eum interim flexu autumni & crebris imbribus superfusus amnis palustrem humilemque Insulam in faciem stagni opplevit.*

Groote rivieren, d'Oude Rhijn, dien de sanden quamen te rollen op de mont van de drie groote rivieren; haer ontlastende in de zee, door de grenzen van dese *Provintien*: te weten de *Rhijn*, de *Maes* en de *Schelde.* d'Oude *Rhijn* verdeelde haer, daer *Schenkenschans* nu staet, in twee rivieren: waer van eene de naem behieldt, tot datse loopende tot dicht aen *Leyden*, haer in de zee by *Catwijck* ontlaste: alwaer men noch als het leegh water is, sien kan de fondamenten van het oude *Romeynsche* slot, 't welck over de mondt van dese Revier gebiedt voerde; doch deselve is geheel toegedempt, hoewel een groote water-loop de naem noch van d'oude *Rhijn* behoudt. Mase, De *Maes*, loopende door *Dordrecht* en *Rotterdam*, storte, gelijckse noch doet, in de zee by den *Briel*, met een geweldige water-loop: doch het sand drie of vier Mijlen op dese Kust verzaemelende, maeckt d'inkomste in de haven seer gevaerlijck, sonder ervarene Piloоten, die met alle getyen de schepen, welke die haven in willen gaen, verwellekomen en inhaelen; en 't is waerschijnelick, dat dese zanden den vryen loop des Reviers gestopt hebbende, desen overloop van wateren nu en dan veroorsaeckt ofte vermeerdert hebben, waer uyt soo veel eylanden het hooft quamen boven te steken, en waer van dat deel des landts voor een groot gedeelte opgemaeckt is.

en Schelde. De *Schelde* schijnt haer uyt-tocht gehadt te hebben by *Walcheren* in *Zeelandt*, 't welck een eylandt was in de mondt van die rivier, tot dat deselve en *de Maes*, schijnende t' samen gepaert te zijn, onderliepen, met grooten bystandt in 't inbreken van de zee, waer door het gantsche Landt onder water raeckte, 't welck nu *d'Inlandtsche Zee* maeckt, streckende tot een algemeene vaert tusschen *Hollandt*, *Zeelandt, Vlaenderen* en *Brabandt.* De zee, eenige mijlen van *Zeelandt* af, light doorgaens op soodanige zee-bancken, alsse doet op de mont van *de Maes*, hoewel daer van afgescheyden door wat beter kanaelen, dan men in d'ander vindt.

Oorsaken van verandering. 't Geen waerschijnlickst schijnt d'oorsaeck geweest te zijn van de geheele toedempinge van een dese Revieren, en de verstoppingen van d'ander, is, de koers van westlijcke winden, welcke meer gestadiger en heftiger op dese kust aanloopen, dan d'ooste-windt; want de saysoenen en jaeren met malkanderen gerekendt, sal men, gisse ick, drie deelen westlijcke winden tegens een oostlicke gewaer worden; behalven dat dese laetste met sachte vorst en schoon weder, en d'ander met onstuymigh vuyl weêr vergeselschapt gaet; en van het opwellen en sacken der zanden, voor een haven omtrent vier voeten, heb ick by gelegentheyt door twee vlaegen van dese tegenstrijdige winden ondervonden. Dit vertrouw ick, is oock de natuerlicke reden van soo veel diepe en bequaeme havens, die men langs de geheele *Engelse* kust van 't *Kanael* vindt, en soo weynig (oft' in der daet geen) op de *Franse* en *Duytse*: een gerief, schijnende ons door de Natuer verschaft te zijn, diergelijck onse nabuuren door geen konst noch onkosten oyt sullen bekomen.

Zuyder-Zee. My gedenckt niet datter in d'oude Schrijvers eenigh gewagh wort gemaeckt van 't gene nu de *Suyder See* wordt genoemt: 't welck my doet gevoelen dat die oock gekomen is door een groote overloop van wateren, inbreeckende tusschen de *Tesselsche eylanden*, en andere, welcke noch liggen in een linie naest aen malkanderen, en als gebrokene overblijfsels van een continuele kust; dit schijnt noch waerschijnlijcker uyt de groote engte van die Zee, en de vlackte der sanden, soo verre alsse sich uytstreckt; uyt het geweldigh geruys der wateren aen dien hoeck inbrekende, welcke de quartieren van *Noort-Hollandt*, omtrent *Medenblick* en *Enchuysen*, dreygen, over de hooghste en sterckste dijcken van die *Provintie* braveeren, als het hoogh water is, en uyt den noort-westen stormt; insgelijcks oock uyt de naemen van *Oost-* en *West-Vrieslandt*, welcke slechts een vast landt souden geweest zijn, tot datse door dese zee verdeelt wierden: want ten tijden

van

van *Tacitus* heeft men van geen ander onderscheyding geweeten, dan van kleyne en groote *Vriesen*, en dat slechts ten aensien van hun getal en macht; en al seght men dat sy grooten Meyren hebben, het woort nochtans schijnt te kennen te geven datse van versch water waren; 't welck noch duydelijcker blijckt uyt het woort *ambiunt*: want Tucitus segt: *ambiuntque immensos insuper locus*, dat is, sy werden omringt van groote meiren: waer meê aengewesen wort, dat de Meyren door dese natien rondtom bewoont wierden; hier uyt sou ick gissen, dat het meer inlandtsche deel der *Zuyder-Zee*, een van de Meyren was, aldaer ter plaetse gedacht: tusschen welcke, en het *Tessel* en *'t Vlie*, eylanden, eertijts lagh een groote streeck landts, (alwaer de zanden noch soo eng zijn, en aen malkanderen vast, dattet baerblijcklijck schijnt te maken) maer sedert bedeckt door eenige groote inbreucken van wateren, welcke die van de Meir en de Zee t'saemen-voeghden, en daer door die groote Baey maeckten, nu de *Zuyder-Zee* genoemt, door gerief waer van de Stadt *Amsterdam* een haven geworden is, die meest van alle in de Werelt gefrequenteert of besocht wert.

Het zy soo als 't wil, 't zy uyt de natuer ofte door eenig toeval, ofte by wat gelegentheyt dattet oock gekomen zy, het landt van de gantsche Provintie van *Hollandt* is doorgaens vlack, als de zee in een stilte: vertoont sich als of het na een langduerige twist tusschen water en landt, wien het sou toebehooren, eyndlijck tusschen haer beyde verdeelt waere geweest: want aengemerckt de groote rivieren, en het groot getal van vaerten die men in dese Provintie vindt, welcke niet alleen tot alle groote steden geleyden, maer oock by nae tot alle dorpen en boerenhuysen in 't landt; en d'ontallijcke zeyl-schuyten, die men langs deselve heen en weer siet kruyssen: sou men dencken dat het water en landt met malkanderen hadden gedeelt: en dat de luyden die met kleyn vaertuygh haer geneeren, de gene slachten die in huysen woonen. En dit is een groot gerief voor den koophandel, die de situatien ofte gelegenheyt des landts eygen is, en niet te bekomen in eenigh landt daer soo vlacke en murwe grondt niet is: waer door het maecken van vaerten en slooten soo gemackelijck werck is dattet bynae een alleen doen kan; en een paert sal in eenen schuyt meer volck of goet konnen voort-trecken, dan vijftigh met een wagen: daer het torssen en dragen den prijs van alle swaere Waeren vry vergroot: en door dit gemackelijck reysen verliest een kloeck man geen tijdt, nochte versuymt sijn saecken niet, want al voortvarende schrijft, eet of slaept hy; alsoo de tijdt voor een neerstigh arbeydts-man het grootste natuurlijck gemack is voor een landt.

Hollandt is water-rijck.

Gemackelijck reysen.

Daer en-boven is 'er een seer groot Meir van versch water, loopende geduerigh midden door dese Proventie, met den naem van *Haerlemmer-Meir*, die men lichtlijck, soo sy seggen, sou konnen uytdroogen: waer door sy een groote streeck landts zouden winnen, in een landt daer sy 't grootste gebreck daer van hebben: en een groote meenigte van volck, daer sy overvloedt van hebben, en waer in haer grootte en rijckdom bestaet; om sulcks t'onderwinden wiert'er sterck van gesproocken: doch die van *Leyden*, anders geen ververschinge voor haer Stadt en burghwallen hebbende dan uyt dese Meir, begeeren sulcks niet toe te staen; in tegendeel die van *Amsterdam* stellen haer tegen het openen en reynigen van d'oude vaert op den *Rhijn*, 't welck zy seggen licht te doen is, waer door *Leyden* een zee-stadt sou worden, en in 't stuck van negotie grooten afbreuck doen aen die van *Amsterdam*, welcke daer door nu seer groot is. Men heeft in *Noort-Hollant* nu het kostelijckste landt in de Provintie, liggende in een holle vlackte, afgescheyden met kleyne vaerten, en de wegen hier en daer met boomen beplant, en daer de vermaeckelijckste hof-steden zijn, die ick in diergelijcke landt gesien heb.

Haerlemmer-meer.

Een ander voordeel hunner situatie om koophandel te drijven, haelen sy uyt de

de twee groote rivieren de *Rhijn* en de *Maes*, die men etlicke mijlen hoogh op bevaeren kan in die macht-en volck-rijcke landen van het *Opper-* en *Neder-Duytslandt*: welcke, gelijckse alle koopmanschappen van die gewesten na beneden voeren, naer de magazijnen in *Hollandt*: van waer deselve te scheep naer alle gewesten der werelt versonden en verkocht worden: soo is 't oock datse met wat meer moeyten en tijt allerley koopmanschappen uyt andere gewesten wederom sendt na die landen op dese stroomen gelegen. Wat haer bequame gelegenheyt belangt om te handelen op de *Straet*, de *Baltische Zee*, oft op eenige gedeelten van *d'Oceaen*, ick sie niet dat sy hier in voordeel hebben boven de meeste gewesten in *Engelandt*; en sy moeten gewisselijck ons toegeven in veel dingen die wy hebben, soo wy slechts in andere gelijcke omstandigheden haer konden ophaelen.

De laegte en vlackheyt hunner landen maeckt voor het meerderdeel de rijckdom van haer landt, dat alle winters lichtlijck onderloopt: sulcks dat het gantsche landt voor die tijt schijnt onder water te leggen, 't welck in 't voor-jaer wederom uytgemaelen wordt: Maer 't geen het aerdtrijck verbetert, bederft de lucht, die geheel dampigh en nevelachtigh sou zijn, soose niet opklaerde door de scherpe felle vorst, die haer met alle ooste-winden ontrent vier maenden in 't jaer selden onbreeckt, en vry scherper is dan by ons, die byna onder de selfde hooghte liggen; om dat die windt over een geweldige lengte van droogh vast landt haer over-komt: maer wordt door de dampen bevochtight ofte versacht door de warmte van de beweginge der zee, aleerse ons bereyckt.

En dit is het grootste ongerief dat sy uyt haere situatie, in 't stuck van negotie hebben, hoewel noodig tot haer gesontheyt: om dat haere havens veeltijts twee of drie maenden lang door het ys toegesloten zijn, daer d'onse open en vry zijn.

De felle scherpte deser winden maeckt dat de verandering van haer weer en saysoenen geweldiger, en meer verrassende zijn dan ergens, dat ick wete, soo dat een warme flaeuwe luht in eenen nacht in een felle vorst komt te veranderen, als de windt noordt-oost wort; en heel anders met verandering van windt. De Lente is vry korter, en soo eenparigh niet als by ons; de Winter veel kouder, en sommige deelen van de Somer veel heeter; en ick heb meer als eens geweten, dat het gewelt van 't eene voor des anders gewelt de wijck genomen heeft, gelijck als een koude grillinge van een bevende koorts voor een heete, sonder eenige tusschen-komende verposing.

De vlackte van hun landt is oorsaeck dat sy 't gevaer van de zee onderworpen zijn, en dat sy soo dickmaels genootsaeckt worden haere dijcken en dammen te versien en op te maken: daer sy 's jaers meer volck aen te werck stellen, dan alle het koorn van de *Provintie van Hollandt* onderhouden kan, gelijck my een van haer voornaemste Ministers selfs verhaelt heeft. Sy hebben onlangs bevonden het zee-wier allerbequaemste te zijn voor dese dijcken, het welcke met wat Aerde vermengt, vast-houdende is, het aenloopende gewelt der zee wat toegeeft, en inkrimpt, en sich wat uytgeeft als de baeren te rugge deynsen; lichtlijck dat sy daer door te veyliger zijn tegens het water, gelijck men seght van huysen die schudden van de windt, geen noot hebben: dan of, volgens d'aenmerckinge van godtvruchtige *Natuurkenners*, alle dingen by sich hebben, 't geen dient tot een remedie tegens d'onheylen diese in de werelt veroorsaken.

De gantsch vochtige lucht, acht ick dat d'oorsaek is van de groote nettigheyt in haere huysen, en reynigheyt in haere steden: want sonder dese gewoonten sou haer landt niet bewoonlick zijn door sulck een gedrang van volck, of de lucht, als het slechts heet weer wort, sou bederven, en d'inwoonderen alsoo in 't gemeen de besmettelijcke sieckte onderworpen zijn; daer sy selden drie Somers na elckander

vry

vry van zijn: insonderheyt omtrent *Leyden*, daer sy niet soo gemacklijck ververschinge van Water konnen bekomen: en hierom, vertrou ick, is het dat men bevindt dat sy te *Leyden* netter en sindelijcker zijn, dan in eenige andere steden.

De selfde vochtige lucht doet alle metaelen verroesten, en hout verschimmelen, 't welck sy met wrijven en schuren genootsaeckt zijn voor te komen; hierom is 't dat de helderheyt en sindelijckheyt, die sy in haere huysen soo behertigen, haer als eygen wordt toegeschreven van luyden die niet verder dencken. Alsoo is 't dat haer bol landt en 't natte weer, waer door haere wegen niet te betreden souden zijn, haer deselve niet alleen soo net doet bestraeten, maer oock niet sonder groote onkosten soo lange kadijcken maken, en hare paden en wegen tusschen veele steden soo verhoogen; sulcks dat meest de gewoonten van een volck d'uytvoerende reden zijn van sommige ongesiene oft' on-aengemerckte natuerlijcke oorsaeken ofte nootwendigheden.

Het IV. Hooftstuck.

Van het Volck, en desselfs aert.

Het Volck van *Hollandt* kan in dese byzondere hoopen verdeelt worden: in Huysluyden ofte Boeren, soo sy deselve noemen, die 't landt bouwen; in Matroosen ofte Schippers, die op hare schepen en binnen-landts-vaertuygh zijn; in Koopluyden en Winckeliers, die haere steden vervullen, in Rententers, die in all' hun voornaemste Steden van haere renten en inkomsten leven, die sy eertijdts met huyshoudinge ofte andersins verovert hebben, en in Edelen en Officieren van haere legers. *Verdeeling van 't Volck.*

De eerste zijn een slagh van volck, veel eer neerstigh als arbeydsaem; dom en bot van verstandt, en die men by gevolgh niet met harde, maer met sachte en soete woorden moet bejegenen; en die de bloote en naekte reden plaets geven, soo men haer tijt en respijt geeft om die te verstaen. Op 't landt en in de dorpen, niet te na aen de groote steden gelegen, schijnen sy slecht en oprecht te zijn, en vernoeght met het haere; invoegen dat als men haer uyt mildadigheyt tien stuyvers geeft voor 't gene maer half soo veel waerd is, sy slechts Marckts-gang sullen nemen, en de rest weerom geven; begeert men op haer dat sy 't nemen, staen bedeest en vragen of wy sot zijn. Sy weten van geen ander goet, dan dat tot versaeding der natuer en gemeen onderhoudt dient. Sy geneeren haer meest met moes-kruyden; wortelen en melck; en hierom, gisse ick, dat sy soo sterck en frisch van leden niet en zijn, als grof van lichaem. *Huysluyden.*

De Matroosen zijn een slecht doch rouwer slagh van Volck; of het zy van wegen het element daer sy onder leven, oft' haer kost, 't welck doorgaens is visch of gort, en harder dan die van de boeren; sy zijn stuur en ongemaniert, 't welck haer voor grootsheyt t'onrecht nagegeven wort; maer vertrou dattet een aenwenst is, gelijck alle manieren zijn, na den ommegang die men heeft; nu de haere is slechts met den anderen gelegen, ofte met de winden en baeren der zee, die met geen goede woorden te paeyen, nochte door geen gedienstigheyt te bewegen zijn; ofte daer men niet meê kan omgaen, dan met moeyte en gedult. Dit zijn all' de eygenschappen die haere Matroosen hebben geleert; haere manhaftigheyt bestaet veel eer in 't lijden, dan in 't doen; en hun spraeck is wat meer dan tot nootwendige oeffening van haer werck dient. *Matroosen.*

De Koop-luyden en Ambachts-luyden, soo die van aensien zijn, als die haer met haerer handen werck geneeren, woonende in steden daer veel toeloop is, soo van vreemdelingen, als passagiers van haer eygen, zijn meer vluchtigh van geest, (het ver- *Koopluyden.*

verſtandt door den handel en ommegang in ſteden geſcherpt wordende,) hoewel niet ſeer ſchrander om iets te bedencken, ſulcks zijnde de gave van heeter herſſenen, nochtans konen ſy een ding geweldigh nabootſen, ja ſoodanigh, dattet het origineel dickmaels overtreft. Sy zijn vry kloeck en neerſtigh, en beſtendigh in het uytvoeren van 't geen ſy be-oogen en voorhebben. Sy leggen haer kennis en verſtandt aen, om by d'onwetenheyt en dwaesheyt van andere luyden daer ſy mede verkeeren, voordeel te behalen. Sy houden haer ſtuck vaſt, als ſy 't recht in haer handt hebben; in andere poinćten, daer ſy met luyden te doen hebben die van haer verſtandt zijn, en in ſchranderheyt en kloeckheyt van verſtandt haer niet behoeven te wijcken, en op het Recht en de wetten haer beroepen, met ſoodanige handelen ſy ſoo eerlijck en vroom als iemant ter werelt; 't welck ſoo ſeer niet en ſpruyt uyt een grondtſlagh van conſcientie ofte zeedigheyt, maer uyt een gewoonte, ingevoert op de nootſaecklickheyt van met haer te moeten handelen, 't welck alzoo ſeer ruſt op de algemeene vromigheyt, als d'oorlogh op goede diſcipline; en ſonder welcke alles in verwarring ſou raken; koopluyden ſouden kramers, en ſoldaten dieven worden.

Renteniers. De huysgeſinnen die in alle groote ſteden van hare inkomſten leven, zijn een volck anders opgevoedt en gemaniert dan de koopluyden en winckeliers, hoewel haer gelijck in burgerlicke dracht en zuynigh huyshouden; haere kinderen worden gemeenlijck ter ſchoole beſteedt, en in de hooge Schoolen tot *Leyden* oft' *Uytrecht* in alle faculteyten van geleertheyt opgevoedt: doch voornaemlijck in de Rechts-geleertheyt, daer te Lande gebruyckelijck, of ten minſten voor ſoo veel als die in *Vranckrijck* of *Spanjen* in ſwang gaet; want voor ſoo veel my van die Landen bericht is, geen *Deciſien* ofte *Decreten* van het Civile Recht, nochte inſettingen der *Roomſche Keyſers*, hebben onder haer de kracht van een wet, ſoo als men doorgaens gelooft, maer ſlecht de kracht van redenen, alſſe de *Hoven van Iudicature* worden voorgedragen, voor ſoo veel als d'achtbaerheyt van mannen voor wijs geoordeelt, voor reden doorgaet: maer d'oude coſtuymen of gewoonten van haer byſondere Landen, en d'ordonnantien hunner *Koningen* en *Princen*, by de *Staten* toegeſtaen, ofte by de *Parlamenten* in *Vranckrijck* vaſt geſtelt, hebben ſlechts de kracht en authoriteyt van een wet onder haer.

Daer deſe familien rijck zijn, worden haere kinderen, na dat haere ſtudien t'huys volbracht zijn, buyten 's Landts geſonden, gelijck als men met de ſoonen van onſen Adel doet; doch ſy reyſen voornamelijck op *Engelandt* en *Vranckrijck*, niet veel op *Italien*, ſelden op *Spanjen*, nochte weynigh naer de *Noorder-landen*, ten zy in gezelſchap ofte gevolg van hun publike Miniſters; het voornaemſte oogwit hunner opvoedinge in de Studien, is om haer bequaem te maken tot den dienſt van hun Landt, in de Magiſtrature hunner *Steden*, *Provintien* en *Staet*; en uyt dit ſlagh van volck, worden de gene gemaeckt, die in burgerlicke bediening van deſe regeering zijn, afkomſtigh zijnde uyt familien welcke veelmaels het ampt der Overigheyt in haer eygen ſteden voor eenige jaeren, en ſommige verſcheyden eeuwen lang, geſtadigh bedient hebben.

De meeſte, ofte alle de voornaemſte Miniſters en perſoonen daer haere voornaemſte Vergaderingen uyt beſtonden, waeren, toen ick mijn reſidentie of verblijf onder haer had, ſoodanigh: en niet geringe ofte ambachts-luyden, daer men het buyten 's landts doorgaens voor houdt, en boertender wijze haere regeering nagegeven wort. Hier meê worden niet buyten geſloten koopluyden ofte winckeliers die in 't gros handelen, en verſcheydemaelen in bedieninge geſien worden in haere ſteden, en voor *Gedeputeerde* gezonden naer de *Staeten*: nochte dat verſcheyden van haere Staets-perſoonen haere Capitaelen in eenige profijtelicke koopmanſchappen aenleggen door dienaren, en huyſen daer toe onderhouden. Maer de

Staeten

Staten en Magistraets-persoonen in 't algemeen, zijn van een ander soort; haere middelen bestaende in de pensioenen van haere publijcke bedieningen, in d'inkomsten van haere landen, in Interest-penningen op kantooren, oft in Actien van *d'Oost-Indische Compagnie*, ofte in een gedeelte te hebben van negotie met groote koophandelaers.

Dese Familien, als gewent tot het ampt der Overigheyt in haere *Steden* en *Provintien*, worden gemeenlijck geen groote rijcke luyden: de salarissen ofte jaergelden van publijcke bedieningen en interest penningen slechts geringh zijnde; doch d'inkomsten van landen noch vry laeger gaende, en selden meer als twee ten hondert opbrengende; sy laten haer vernoegen met d'eere van het Gemeene best dienstigh te zijn: dat sy van hun steden en vaderlandt veel houden, en wat geruster en gemackelicker leven in haer verkreege fortuynen; 't welck selden mist door hun zuynige manier van leven, algemeen geworden, nademael datse, mijns oordeels, eerst nootwendigh, doch naderhandt eerlijck onder haer wierdt.

De geweldige aenwas en exces van rijckdom wort bespeurt onder de koopluyden en negotianten, die 't daer geheel en al op aenleggen, en daerom te beter vernoeght zijn dat sy soo weynigh deel hebben aen de regeeringe, begeerende slechts sy het haere in gerustheyt te mogen besitten; sich nergens anders mede bekommerende dan met haere goederen, en de handthavinge van haer negotie, het overige van hun tijdt en gedachten aenleggende tot divertissement of vermaeck van hun leven. Dese nochtans rijck wordende, soecken haere soonen in dien swier op te brengen, en huwen haere dochters uyt aen de familien van die andere, welcke doorgaens in haere steden in aensien zijn en geoeffent in de regeeringe: en daer door brengen sy haere familien op den wegh van regeering en eere, 't welck hier in geen eertitulen bestaet, maer in publijcke bedieningen.

d'Andere rang onder haer is den Adel, welckers getal in de *Provintie van Hollandt*, daer dese mijne Aenmerckingen voornamelijck op sien, seer weynigh is: de meeste familien of geslachten door de langdurige oorlogen met *Spanjen* uytgegaen zijnde; doch die daer over blijven, worden eenigermate alle in de Militaire ofte Burgerlijcke bedieningen van de *Provintie* of *Staet* gebruyckt. Dese zijn in haire costuymen, zeeden en manieren van leven vry veel verschillende van d'andere luyden: en buyten 's Landts meest opgevoedt zijnde, trachten veel eer gekleed te gaen als haere naeburige Hoven, dan na de gemeene wijse van 't Landt. Sy stoffen meer op haeren Adel dan men in andere Landen doet, daer 't meer gewoon is, en zouden haer selven t'eenemael onteert achten, soo sy niet met haers gelijcken quamen te trouwen, al waere het slechts om de vervallene standt van een Adelijck geslacht door de rijckdom van een on-edele op te rechten. Sy trachten de *Franschen* in haire gesten, gewaet, maniere van praet, eeten, pronckery en debaucheren ofte slempen na te aepen: en zijn, na mijn oordeel, wat slimmer dan sy wilden zijn, met het affecteren van beter te zijn dan sy behoeven; gevende veeltijds quaede exempelen, daer sy goede originelen ofte ingeborenen mochten zijn, met de gewoonten en deugden hun eygen Landt en climaet eygen, te rafineren ofte aen te leggen; anders is het een eerlick, goetaerdigh, beleeft, en edelmoedigh slagh van volck: en quijten haer gemeenlijck met eere en reputatie, daer haer Vaderlandt haer in 't werck stelt. *Adel.*

D'Officieren van haere legers leven na de costuymen en manieren van de Edelen: en soo doen veele soonen van de rijcke koopluyden, die van hun reyse buyten 's Lands weder-keerende, meer beöogen hun eygen vermaeck en d'ydelheyt van wat te willen schijnen, dan den dienst van hun Vaderlandt: ofte indien sy voor hebben daer een intrede in te doen; 't is veel eer door d'Armée of 't leger van den Staet. En dese alle zijn doorgaens genegen om een Hof in haer Vaderlandt te sien, op dat sy haer zelven binnen 's Landts veel mogen doen gelden, om de hoedanigheden *Officieren ofte Ampt-luyden.*

die sy buyten 't Landts geleert hebben; en een verbeelding maken, die met haer eygen humeur en de manieren van de Hoven beter over-een-komen, dan met de gewoonten en orders, welcke in meer Populaire Regeringen d'overhant hebben.

Zuynigheden; Daer zijn sommige gewoonten ofte hoedanigheden, die door alle dese trappen van menschen onder haer doorgaens schijnen te loopen: als groote zuynigheyt en ordentelijckheyt in het uytgeven van haere penningen. Hun algemeene rijckdom bestaet hier in, dat ieder een meer heeft dan hy verteert: oft' om eygentlijcker te spreken, dat ieder niet meer verteert dan hy inkomsten heeft, hoedanigh datse oock zy; nochte het komt niet eens onder haer in bedencking, dat sy soo veel gemeenlijck zouden verteeren als sy inkomen hebben; en als dit al gebeurt, soo meenen sy dat sy dat jaer te vergeefs hebben geleeft: en 't gevolg dat daer aen vast is, is voor haer al soo disreputatieus als eenige gebreckelijcke ofte quistige uytsporigheyt in andere landen; hierom is 't dat ieder een sijn extreme schattingen bequaemer kan dragen, en haer die minder doet gevoelen als in andere plaetsen: want die met twee deelen van de vijf, die hy tot inkomsten heeft, sich geneert, soo hy twee meer aen de *Staeten* betaelt, dan scheydt hy slechts van 't geen hy anders sou opgelegt hebben, en tegenwoordig niet van doen had; daer hy in 't tegendeel, die 't geen hy jaerlijcks ontfangt, verteert, soo hy slechts het vijftigste deel aen schattinge geeft, het gaet van hem soo bekrompen af, als of hy kost en kleeren voor hem en sijn huysgesin daer voor moest koopen.

Dit veroorsaeckt het çieraet en sterckte van haer steden; het groot gerief van treck-schuyten, over bruggen en langs dijcken het landt door te konnen reysen: hier uyt worden geboren haer vermaeckelijcke wandel-plaetsen en grachten, in en omtrent haere steden, met boomen çierlijck beplant; kortom de çierlijckheyt, gerieflijckheyt, en oock somtijts heerlijckheyt van alle publijke gebouwen daer alle man zoo gewilligh toe contribueert, en sulck een vermaeck en ydelheyt in schept, als die van andere landen in de selfde omstandigheden onder het besit van haere familien of particuliere erffenis. Het gene sy konnen sparen, behalven dat zy tot haere huyshoudinge, gemeene betaelingen, en tot geduerige vergrootinge van hun Capitaal van doen hebben, wort aengeleydt tot het gebouw, çieraet oft' oppronckinge van haere huysen: dingen, niet soo verganckelijck en schadelijck voor haere gezontheyt en affairen, als geduerige overdaedt in brassen en suypen; nochte lichtelijck t'eenemael so groote ydelheyt, als d'overdadige kostelijckheyt in kleedinge, en naesleep van dienstboden; ten minsten dat dese op den mensch selfs sien, en op de voldoeninge van sijn eygen sindelijckheyt; daer de andere niet alleen een huysgesin rijck maken, maer oock veel vorderen tot publijck çieraet en eere van een Landt.

Ennuttigheyt derselve.

Voorsichtigheyt, Het overslaen van haere kosten gaet in 't algemeen soo ordentlijck toe, dat niemant iets by der handt neemt, ten zy hy sich te voren daer toe bereydt heeft, geen werck aenvangt eer hy 't weet uyt te voeren: soo dat ick van geen gebouw by de Stadt oft' eenigh particulier burger aengevangen, oyt gehoort of gesien heb, dat binnen de tijdt daer toe bestemt, niet en is voltoyt geworden; soodanigh zijn haere treck-vaerten, kadijcken en bruggen; soo was het oock gelegen met het bestraeten, &c. van de wegh uyt den *Haegh* na *Scheveling*, een werck dat d'oude *Romeynen* wel had gepast, om dat het soo haest verricht wiert. Het huys in den *Haeg*, gesticht alleen tot het gieten van kanon, wiert in eenen somer voltoyt, gedurende de hitte van d'eerste *Engelsche oorlogh*, en scheen veel eer in haere Regeering een desseyn van ydelheyt, dan van nootwendigheyt ofte nuttigheyt. Het Stadthuys van *Amsterdam* heeft men al willens draelende gehouden, sonder eenige bepaling in den eersten aenvang van tijdt of onkosten; ten deele om dat men de naerstigheydt en kloeckheydt van soo veel navolgende Magistraets-persoonen mocht

En naerstigheyt.

mocht gebuycken, tot het verzaemelen van alles dat men dienſtigh konde achten tot çieraet en verheerlijckinge van dat gebouw; en oock lichtelijck om wat achter te doen blijven d'ondervindinge van een loopende *Prognoſticatie*, als dat de negotie van de ſtadt, in het ſelfde jaer als het Stadthuys voltoyt was, te gronde ſou gaen; gelijck het met *Antwerpen* was gegaen.

Barmhertigheyt aen den armen ſchijnt deſe natie eygen te zijn, hoewelſe gericht zy na de order van 't Landt, en niet gemeenlijck uyt enckele compaſſie ofte meedogentheyt voortkomt: maer deſelve blijckt aen de wonderlijcke voorraedt die men opdoet voor allerley ſlagh van volck, die onder een Regeering gebreck ſouden konnen lijden, ofte behoorden onderhouden te worden: onder de veelderley *Gaſthuyſen*, daer een ieder, die in dat Landt reyſt, het oogh op en de mondt vol van heeft, ſtondt my geen ſoo wel aen dan dat huys *t'Enchuyſen*, voor bejaerde zee vaerende luyden gepractiſeert, voltrocken en geordineert, als geſchiedt uyt enckele gulhertigheyt van een goet meenende perſoon: op dat de gene die hun gantſche leven in verdriet en ongemack ter zee hadden door gebracht, een vertreck-plaets mochten vinden, voorſien van allerley gemack en gerief, daer d'ouderdom het gevoel en genot van kan hebben; en alhier is my voorgekomen de eenige rijcke man, die ick oyt in mijn leven heb geſien: alſoo een van deſe oude zee-vaerende luyden, my een geruymen tijdt ophoudende met de bloote hiſtorien van ſijn vijftigh jaerige reyſen en avontuuren, terwijl dat ick het hoſpitael en de kerck daer naeſt aen beſagh, gaf ick hem een ſtuck Hollandtſch-gelt, omtrent twee gulden bedragende; hy nam het blymoedigh aen, my het ſelve wederom aenbiedende; doch ick ſulcks weygerende, vroegh hy wat hy met gelt ſou doen: alſoo ſy in haer huys van alle noogdruft verſorght wierden; ick van hem ſcheydende, liet hem ſijne beuſcheyt overwinnen ſoo als hy beſt vermocht: maer een knecht achter my komende, ſagh hem het gelt geven aen een meysje, die de kerck deur open deê, toen ſy voorby hem ging. Hier door wierd' ick gedachtigh aen de eygenſinnelijcke rekening van hartstochten rijckdom en armoede, die in de Wereldt in ſwang gaet: volgens welcke hy wien een milioen ontbreeckt, een Prins is; en wien ſlechts een ſchelingh ontbreeckt, een bedelaer is; en dit was een arm man die gantſch geen gebreck had.

Barmhertigheyt tegens den armen.

Alle luſten en ſchijnen hier in 't algemeen laeger en koeler te gaen, dan in andere Landen daer ick verkeert heb, uytgeſondert de gierigheyt; en deſe nochtans behoorde ſoo krachtigh niet te zijn, daerſe haer ſlechts met naerſtigheyt en ſpaerſaemheyt geneert, als daerſe in bedrogh, rovery en verdruckinge uytberſt; maer men ſiet haer ſelden krackeelen, ten zy aen de bierbanck: van wreken hoort men ſelden, en van jaloersheyt weet men niet veel: haere getemperthedenen zijn niet luchtigh genoegh tot vreughde, ofte eenige ongewoonlijcke toonen van een geneuglijck humeur, nochte heet genoegh tot de liefde: hier van is't, dat'er onder de jonge luyden ſomtijts van geſproken wordt, doch als van een ſaeck, daer ſy veel eer van gehoort hebben, als ondervonden: en als een praet die haer veel eer betaemt, dan ter herte gaet. Ick heb ſommige onder haer gekent, die een minnaers perſonagie aerdigh genoegh wiſten te ſpelen, maer niet een wien ick oyt dachte datſe rechtſchapen om 't hert geſlagen was; nochte oock eenige vrouwen, die 't haer kreunden, of ſy ſoodanigh geſtelt waren of niet: of het nu zy dat ſy ſulcke liefhebbers van hare vryheyt zijn, als dat ſy de dienſtbaerheyt van een *Matres* of Beminde al ſoo weynigh willen gedogen, als van een heer; ofte dat ſy van wegen de doffigheyt des luchts de geeſtrijkſte paſſien en genegentheden ſoo wel niet konnen annemen; ofte dat ſy daer van worden afgekeert, nadien alle mans ſinnen op ſijn werck vaſt ſpeelen, hoedanigh dat'et oock zy, alſoo geen ding ſoo een doodelijcke vyandt van de liefde is, welcke geen medemacker gedoogt; ofte dat de gedachten elders naer toe hellen.

Luſten en hartstochten.

De selfde oorsaecken konnen de selfde werckingen gehadt hebben onder haer getroude vrouwen, aen wien de gantsche sorge, en het volkomen bewint van alle haer huyssaecken berust, en voeren doorgaens een on-opspraecklijck leven; een zeker soorte van kuysheyt haer aengeboren, en onder haer een gewoonte geworden, gelijck de vromigheyt onder de mannen.

Start Vastigheyt. Door de selfde doffigheyt des luchts gebeurt het mogelijk, dat sy genegen zijn haere zinnen geduerigh op een ding te setten, en gestadigh peinsen en arbeyden op het gene dat sy voor hebben en by der handt nemen: hierom is't dat sy gedult hebben om te soecken naer schatten, door soo langduerige *Voijagien* en avonturen naer de *Indiën* en door een spaersaemheyt, die soo lang duert als haer leven. Ja, om een particulierder exempel van dese *dispositie* ofte aert by te brengen: Ick heb een man onder haer gekent, die vier en twintigh jaeren besteede in het maken en voltoyen van een *Globe*; en eenen anderen, die meer als dertigh jaeren aen het inleggen van een tafel te koste leyde: ja niemant weet wat tot publijcke en private saken van groot belang in desen al gedaen is door dit eene *humeur*, van noyt te laten steken, 't geen sy meenen dat uytgevoert kan worden; ofte, om 't gene sy onder handen hebben te laeten vaeren, om wat anders dat haer voorkomt: 't welck de eygenschap is van lichter en subtijler natien: en de *humeur* van een Regeringe doorgaens eenerley met die van de persoonen daerse uyt bestaet; niet alleen hier in, maer oock in alle andere stucken: sulcx dat alwaer de luyden, die aen 't roer der Regering sitten, wijs, vroom, bestendigh, en rechtvaerdigh zijn, de Regering sich oock soodanigh zal vertoonen, en het tegendeel, daer 't anders toegaet.

Gebreck verschoont. De selfde eygenschappen in de lucht, kan haer lichtelijck doen hellen tot de gewoonte van drincken en klincken, 't welck haer soo veel wort te laste geleydt, en voor soo veel my bewust is, niet alleen nodigh tot haer gesontheyt (daer sy 't in het algemeen voorhouden,) maer oock dienstigh tot verwackering en opscherpinge van hun verstandt, in't midden van een dicke mistige lucht, en van soo koude getempertheden en complexien: want of schoon het gebruyck of *d'exces* van dranck de gaven der gener kan komen te verdoven en bederven, die in een beter *climaet* of luchtstreek woonen, en van heeter *constitutien* zijn. Wijn voor heete hersenen, zynde als oly in 't vier, en doende de geesten door al te veel lichtigheyt uytwaessemen in roock en volkomen luchtachtige inbeeldingen: ofte door al te veel hitte tot razery te vervallen, ofte ten minsten tot humeuren en gedachten, daerse veel meê vermengt is; in het tegendeel nochtans kanse de gaven en krachten in luyden van een koude complexie in een doffe lucht verwackeren, en 't sou konnen nootsaeckelijck zijn, om de vervrorene en onwerckelijcke geesten der hersenen t'ontdooyen en aen de gang te helpen; om de slaeperige gedachten op te wecken, en de grove inbeeldingen te rafineren, en misschien om de geesten van het herte soo wel levendigh te maken, als die van de hersenen. Hierom scheen de gewoonte der oude *Hooghduytschen* niet geheel ongefondeert te zijn, welcke was om geen groote resolutien uyt te voeren, aleerse tweemael gedebateert en toegestaen waeren geweest in twee byzondere vergaederingen, de eene na de middagh, en d'ander 's morgens; om dat sy oordeelden dat hun Raedt misschien kracht soude ontbeeren alsse sober waeren, of onvoorsichtigheyt alsse gedroncken hadden.

Matigheyt der voornaemsten. Doch evenwel heb ick in *Hollandt* seer weynige onder de voornaemste Ministers van Staet bevonden, die met dit gebreck besmet zijn; ofte soo sy al wat stijf droncken, 't was slechts op bestemde gastmaelen, en om haer veel eer te quijten dan uyt verkiesinge ofte genegentheyt; en wat de koopluyden of winckeliers belangt, die 't meer gewent zijn, sy doen 't noyt 's morgens, noch eer sy van de Beurs komen, als haere saecken gemeenlijck afgedaen zijn: ja het komt haer naulijcks in 't hooft, dattet haer voor die tijdt eenighsins vry staet: maer sy sullen 't

ver-

verschoonen als ghy aen haer huys komt, en seggen dattet haer moeyt dat ghy haer 's morgens komt besoecken, als sy u niet eens mogen schencken; als of het op die tijt van den dagh voor haer selven niet alleen ongeoorloft waere te drincken, maer selfs voor een vreemdeling binnen haere huysen.

De namiddagh, ofte ten minsten de na avont, wort vry gelaten om haer te vermaecken; en 't is niet meer als noodigh, aengemerckt met wat kommer en sorge sy de rest van den dagh door brengen; want de natuur kan den geduerigen arbeydt des lichaems niet uytstaen, en al soo weynigh konnen de sinnen gedurigh wercken: door al te groote bewegingе van de teerste deelen der hersenen, wordense of afgesloost, of al te drae geconsumeert: datse niet gerepareert ofte herstelt konnen worden, oft'anders is het datse de raeden als aen brandt steken, en komen alzoo te eyndigen, of met een algemeene ondergang des lichaems, ofte met een ontsteltenis des gemoedts, (alsoo dese doorgaens veroorsaeckt worden door de geduerige bewegingе der gedachten omtrent eenderley voorwerpsel; 't zy dattet omtrent ons selven zy in overdadigheden van hoovaerdy, oft' omtrent eenen ander in die van liefde ofte droefheyt.) Hierom is niemant soo seer te verschoonen, als die veel kommer en gedachten hebben, en tot de ooren toe in gewoel steken, dat sy eenige uytspanningen hebben, ofte dieversien, waer door sy geen wet komen t'overtreden, en haer selven nocht anderen schade of ongemack aendoen; en hierom schijnt het dat in alle burgerlijcke constitutien, aen de gene die in bediening zijn, en wien men de last daer van meent op te dragen, niet alleen eere bewijst, maer oock behoorlick tractement ofte salaris laet toekomen, om door de sorgen en bekommeringen over haer eygen huyslijcke ofte private interesten niet verhindert te worden, van deselve na behooren waer te nemen: maer dat sy met behulp van reputatie of aensien en tijdlijcke midelen, dat vermaeck en die uytspanningen in haer gewelt mogen hebben, welcke ledigh gangers niet behoeven noch verdienen: maer die noodigh zijn tot ververschinge of 't herstellinge van de geesten, door kommer en gewoel uytgeput, en dienen om te versoeten en behouden dat leven, 't welck andersins al te drae sou verslijten, ofte al te ongemackelijck worden in de publijcke bediening. *Vermaeckelijckheden.*

De tweederley benaemingen, by d'oude *Romeynsche Schrijvers* naegelaten van d'oude *Batavi* ofte *Hollanders*, zijn, dat sy niet alleen de braefste onder de *Hooghduytsche* volckeren waeren, maer oock de grootste liefhebbers en voorvechters van haere vryheyt; waer door sy vry gekeurt wierden van alle schattingen by de *Romeynen*, * die slechts soldaten van hun eygen natie begeerden, om sommige van haere hulpbenden op te maken, gelijck als sy in vorige eeuwen deden van de natien in *Italien*, welcke haere vrienden en geallieerde waeren.

De laetste aert ofte hoedanigheyt schijnt altijt van die tijt al onder haer standt gehouden, en haer noyt meerder geopenbaert te hebben, als in d'opgang en oprechtinge van hun tegenwoordige Staet. Het schijnt niet soo van begin aen geweest te zijn, ofte dat het volk in 't algemeen geteyt kan worden nu noch dapper en manhaftigh te zijn, een eygenschap van oudts soo gemeen onder haer, en die van wegen de verscheyden oorlogen der *Graven van Hollandt*, insonderheyt met de *Vriesen* en ten aensien van de desperate defensien die dit Volck in de eerste beginselen van hun Staet tegens de *Spanjaerden* hebben uytgerecht, al lang souden schijnen geduert te hebben, en slechts onlangs vergaen te zijn: te weten, sedert dat haere ingesetenen haer geheel en al tot de commercie en koophandel begeven, en den koers van hun huyssselijck leven geschickt hebben tot spaersaemheyt; (door omstandigheden die wy in een ander Hoofdstuck sullen verhandelen:) en sedert dat het gros van *Oude dapperheyt.*

* *Queruntur Fabii Valentis Legiones orbari se Fortissimorum virorum auxilio veteres illos & non Bellorum auctores, non abrumpendos ut corpori validissimos artus.* Tacitus.

van hun gantſche macht en 't lichaem van hun leger opgemaeckt, en geduerigh vervult is geworden uyt hare naeburige volckeren.

Onderſcheyt van ſoldaten en kooplieden. Alſoo men by ervaerentheyt bevindt, dat ſoldaten en koopluyden niet meer incompatibel ofte on-overeenkomende zijn in hun verblijf-plaets, dan de diſpoſitien en coſtuymen verſcheyden ſchijnen te zijn, welcke een volck tot den koophandel en oorlogh bequaem maken. De ſoldaet denckt op een kort en vrolijck leven: de koopman op een langdurig en moeyelick, d'eene is geſint door ſijn kloeckmoedigheyt, overwinninge en buyt, ſijn fortuyn kort te maken: d'ander door loosheyt, verbintenis en neerſtigheyt wat trager, maer gewiſſer te gaen. Dit maeckt den eerſten gulhertigh en genereus, en aen ſijn geneughten weghwerpen, 't gene hy met eens te wagen gewonnen heeft, en in de naeſte kans kan komen te verlieſen, of wederom goet te maken; d'ander voorſichtig en zuynig, niet graeg willende ſcheyden in eenen dagh van 't geen daer hy een geheel jaer om gearbeyt heeft, en geen kans altoos ſiet van wederom aen te raken, dan door de ſelfde treden van neerſtigheyt en tijt: d'eene heeft ſlechts voor te bewaren 't geen hy heeft, als de vrucht van ſijn vaders arbeydt, ofte 't geen hy krijgen ſal, als de vrucht van ſijn eygen: d'ander dunkt dat de prijs van een weynigh bloet meer is dan van veel ſweet, en is geſint van anderer luyden arbeyt te leven, en in een uur te beſitten daer ſy jaeren over doende geweeſt zijn om te verkrijgen. Dit doet den eenen graegh leven onder beſtipte orderen en wetten: daer d'ander ſou willen dat alles aen ſijn vrywillige macht en wille hing. De Koopman maeckt ſijn rekening om rijker, en na ſijn giſſing, beter te worden hoe hy langer leeft: dies hy voor ſijn geſontheyt en leven ſorge draegt, en ſoo genegen is een zeker order en mate te houden in ſijn diëet; daer een ſoldaet na beyde niet veel omſiet, en de koſt hem op geſette uuren ofte als hy daer luſt toe heeft, niet opgeſchaft zijnde, propt hy ſijn darmen vol, als hy'er aen komt; en miſſchien dat onderſcheydt van ſpijs en dranck meerder onderſcheyt maeckt in 's menſchen natuerlijcke kloeckmoedigheyt, dan men gemeenlijck oordeelt.

Kloeckmoedigheyt. Alſoo de kloeckmoedigheyt eenighſins kan komen te ſpruyten uyt de getemperrheyt des luchts, die door de tucht geformeert, gewoonte verkregen, ofte door opinie ingeſtort kan worden; doch 't geen meer natuerlijck, en by gevolgh meer eygen is in ſommige Landen dan in andere, ſchijnt t'ontſtaen uyt de hitte en kracht der geeſten omtrent het herte, 't welck voor een groot gedeelte kan beſtaen in de mate en ſubſtantie van de ſpijſe daer men toe gewent is. Dit heeft een grooten *Genees-meeſter* onder ons doen ſeggen, dat hy met iemant ſes weken lang te ſpijſigen bloohertigh ſou konnen maken: en *Prins Maurits van Oranjen d'Engelſchen* doen ontbieden, die eerſt overgekomen waren, en, ſoo hy ſeyde, haer eygen oſſevleeſch in haer buyck hadden, om een ſtoute en diſperate daet uyt te voeren. Om deſe reden kan het oock zijn dat den Adel overal moediger is dan de boeren, welckers gemoederen niet alleen door ſlaverny worden ondergehouden, maer oock door een bekrompen en onhertige koſt, 't effect van hun armoede. Hierom is het dat de Adel en 't gemeen volck in *Engelandt* doorgaens edelmoediger zijn als in andere Landen, om dat ſy van wegen d'overvloedt en conſtitutien van 't Rijck, minder met renten en Schattingen worden belaſt, beter en luſtiger geſtelt zijn dan die van haer ſoort in eenige andere natien; haer voornaemlijck en in der daet gedurigh generende met vleeſch; en onder alle ſchepſelen, ſoo vogelen als beeſten, ſal men bevinden, dat die haer met vleeſch geneeren fel en moedigh zijn, en in 't tegendeel vreesachtigh en kleynhertigh, welcke gras en kruyden eeten; my dunckt dat men ſlechts twee exceptien of uytſonderingen kan voorwenden, die deſen regel omſtooten: te weten een haen en paert: daer de moedigheyt van de eerſte nergens ſo beſpeurt wort als in *Engelandt*, en aldaer ſlechts in ſeker geſlachte; en wat d'ander belanght, alle de roemwaerdige moedigheyt beſtaet hier in, dat het niet

vrees-

vreesachtigh is;en men merkt dat het vry feller wort,so wanneer het uyt gewoonte of noot tot het eeten van vleesch is gewent.

Uyt het verhaelde magh men besluyten, dat niet alleen de langhduerige ongewoonte tot de wapenen onder d'ingeborene Hollanders, voornaemlijck te lande, en 't gebruyck van andere natien insonderheyt in den oorlog: maer oock de oeffening soo van negotie als vrede, en hun groote spaersaemheydt in spijse, en het eten van soo weynigh vleesch, ('t welck de gemeene man selden meer als eenmael ter weeke doet) veel gevordert magh hebben tot vermindering van d'oude dapperheyt en manhaftigheydt der natie, ten minsten by gelegentheydt van dienst te lande. Hun zee-vaerende volck is vry beter, doch niet soo goet als die van Zeelandt, die doorgaens helden zijn; 't welck ick vertrouw hier uyt ontstaet, om datse by alle gelegentheden haer zoo veel te meer tot vrybuyt en ten oorlogh begeven hebben: en die van Hollandt haer doorgaens in de negotie en koopvaerdy-vaert oeffenen: daer haere oorloghs-schepen bemant worden met matroosen van allerley natien, welckers getal onder haer vry groot is, maer insonderheydt die van *d'Oostlandtsche kusten*, van *Hooghduytslandt*, *Sweeden*, *Deenmarcken* en *Noorwegen*. In de Hollanders vermindert.

't Is vreemt dat de aderen van kloeckmoedigheydt souden schynen te loopen als aderen van goede aerde in een landt; en evenwel worden die van de *Provintie van Henegouw* onder de *Spaensche*, en van *Gelderlandt* onder de *Vereenighde Provintien*, niet alleen voor beter soldaten gerekent als andere: maer oock de burgers van *Valencijn* onder de steden van *Nederlandt*, en van *Nimwegen* onder die van *Neder-Gelderlandt*, in 't byzonder voor dappere luyden gehouden, doch daer kan een vastigheyt en bestendigheyt van couragie zijn, soo wel uyt traditie als uyt opinie: en my dunckt niemant sou weten hoe hy een bloohertige sou konnen zijn, die in dese opinie opgewiegt is, dat alle die van sijn natie en stadt haer altijdt als manhaftige gequeten hebben.

Ick kan niet met al seggen van 't gene haer doorgaens van wegen hare wreedtheyt te laste wort geleydt, behalven 't geen daer wy soo veelmaels van gehoort hebben, hoe Barbarisch sy met sommige van ons volck in *Oost-Indien* hebben gehandelt, en 't geen wy soo onlangs hebben gesien van haer verwoede moordt van hun *Raed Pensionaris de Wit*; een Persoon die een ander lot had verdient, en een beter vergelding van sijn landt, na dat hy achtien jaeren in haer dienst had besteedt, sonder eenige sorge voor sijn onderhoud of gemack, en weynigh voor sijn fortuyn; een man van een onvermoeyde naerstigheyt, onbuygsame stantvastigheyt, van een gesondt, suyver en diep verstandt, en van een onbesmette oprechtigheyt; soo dat, indien hy oyt verblindt is geweest, 't was uyt een passie tot het gene hy oordeelde te strecken tot besten en interest van sijn Staet. Dit getuygenis komt hem gerechtelijck toe van alle die met hem te doen hadden; en wordt te vrywilliger betaelt, nademael datter al so weynig interest of belang in steeken kan om te vleyen, als eere in d'afgestorvene te lasteren. Doch dese daed van dit volck magh men het ongeluck van hun landt toeschryven: en schijnt haere gewoonten en humeuren soo ongelijck, levende gelijck ick gesien heb onder de orders en wetten van een stille en bevestigde Staet, en moet men bekennen, dat der menschen kinderen seer wispelturige schepsels zijn, en dat men niemant kan kennen, die men niet gesien heeft in sijn dolheyt, of dronckenschap. Beschuldiging van wreetheyt.

Sy leven doorgaens soo lang niet als die onder een beter lucht woonen; en beginnen vroegh af te nemen, soo vrouwen als mannen, insonderheydt tot *Amsterdam*; in den *Haege*, daer de beste lucht is, heb ick'er wel slechts aensienlijcke persoonen gekent, diep in de t'seventigh jaeren oudt, en eene der selver by sijn vol verstandt en in seer goede gesontheydt; maer dit is soo gemeen niet als in Kortheyt van leven.

Engelandt en *Spanjen*. De toevallen of sieckten van het climaet schijnen te zijn 't voet-euvel en de blaeuw-schuit; maer alle heete en drooge soomers brengen eenige besmettelijcke sieckten onder haer, voornamelijck in *Amsterdam* en *Leyden*; dese zijn gemeenlijck heete koortsen die in 't hooft liggen, daer sy of schielijck van komen te sterven, ofte lang aen gaen quijnen, aleer sy wederom te recht raken; Pestilentiale sieckten gaen daer zoo seer niet in swang, ten minsten in soo hoogen graedt niet dat men daer acht op slaet; want ieder een houdt het soo stil als hy kan, en daer wort geen onderscheydentlijcke Register gehouden van de dooden, nochte veel op de siecken gepast; 't zy uyt een geloof van de Prædestinatie, of dat sy meer van de neering houden, 't welck is het leven van 't Landt, boven dat van de besondere menschen.

Siecktén.

Vreemdelingen onder haer klaegen licht van de miltsucht, maer de boeren selden of noyt; 't welck, na mijn oordeel, ontstaet uyt hun gedurige besigheyt, ofte om dat sy soo licht vernoeght zijn; alsoo dit een gebreck schijnt te zijn van een volck dat niet om handen heeft, ofte van luyden welcke meenen datse niet wel onthaelt zijn, en ieder vlaegh van swaermoedigheyt oft' inbeeldinge een geheele sieckte toeschryven, daer sy dese naem voor bedacht hebben; daer alle menschen sulcke vlagen d'eene tijdt of d'ander onderworpen zijn, spruytende uyt de dampen van *Indigestie*, ofte teer-machteloosheyt, uyt gemeene alteratien van eenige ongevoelige trappen in gesontheyt en frisheyt; * ofte uyt eenige veranderingen ofte naerdering van verandering van windt en weer, welcke de fijner geesten van de herssenen treffen, aleer andere deelen dit gewaer worden; en de gedaenten en verwen van al wat ons door onse imaginatien, terwijl wy soo gesint zijn, wort voorgedragen, lichtlijck veranderen; dese werckinge nochtans is soo krachtigh niet, of besigheyt, en het peynsen op een saeck, doet haer gemeenlijck wederstandt ofte diverteertse; en die desselts beweginge verstaen, laetense voorby gaen, en keeren wederom tot haer selven; maer die ledigh zijn, ofte niet en weten waer uyt dese veranderingen ontstaen, en haer hooft breken met d'uyterlijcke kennis en vertooningen van een algemeen geluck oft' ongeluck in het leven, beginnen op ieder soodanige vlaegh reflectie te nemen op de conditie van hare lichaemen, zielen ofte middelen; en (gelijck als alle dingen haer dan in de slimste Verwen voorkomen ofte vertoont worden,) vallen in swaermoedige bevattingen van d'een of d'ander, en te met van die alle; dese maken diepe indrucksels op haere gemoederen, en komen niet lichtlijck te verslijten door de natuerlicke wederkomsten van een goedt humeur, insonderheyt alsse door de tegenstrijdige dickmaels worden afgebroken: gelijckerwijs als in sommige particuliere constitutien gebeurt, en meer generaelijck onder onsekere climaten, insonderheyt indien door toevallen van ongesontheyt ofte ongeluck niet wel aengeleydt. Doch dit is een gebreck al te geraffineert voor dit Landt en volck; die'er wel aen zijn als sy'er niet qualijck aen sijn: en wel te vreden, als men haer niet moeyelick valt; die vernoeght zijn om dat sy'er weynigh op dencken; en haer geluckfaligheyt soecken in het algemeen gemack en geriefllijckheden des levens, oft' in den aenwasch van rijckdom: haer selven niet bekommerende met opmerckender aenleggingen van genegentheden, ofte natrachtingen van vermaeck.

Om van dit Hooftstuck een eynde te maken: *Hollandt* is een landt daer de aerde beter is dan de lucht, en voordeel meer aensoeck heeft dan eere; daer meer gevoel is dan vernuft; en beter natuur dan goet humeur: en meer rijckdom dan ver-

* *Ubi Tempestas & Cœli mobilis humor mutavere vias, & Iupiter humidus austris pensat, verte erat quæ rara modo & quæ densa relaxat, vertantur species animorum & pectora motus, nunc alios, alios dum nubila ventus agebat, concipiunt, hinc ille avium concentus in agris & læta pecudes & ovantes gutture Cervi.* Virg.

vermaeck; daer men liever sou willen door-reysen dan leven: daer men meer aenmerckens dan begeerens in waerdige dingen sal vinden, en meer achtens- dan lievens-waerdige persoonen; doch de selfde eygenschappen en genegentheden doen een Particulier Persoon en een Staet niet gelden, nochte en maken niet dat de verkeeringe aengenaem, en een Regeeringe groot zy: nochte het is niet onwaerschijnlijck, dat een seer groot Koning slechts een seer gering privaet Joncker sou konnen zijn, en een seer ongemeen Joncker uytsteeckende sou konnen maken, om slechts een seer gering Prins te zijn.

HET V. HOOFTSTUCK.

Van haer Religie.

ICk sal hier van *Religie* geensins spreken als een Theologant, maer alleen als een Leeck of ongeleerde, so wanneer ick d'oorsaken aenmercke die de selve in de gedaente hebben bevestigt, ofte met de vryheden voorsien, daerse nu in de *Vereenighde Provintien* mede vergeselschapt gaet. Ick vertrouw dat de *Gereformeerde Religie* aldaer, soo wel als in *Engelant* en veel andere Landen, alwaer belijdenis daer van wordt gedaen, door werckinge van de Goddelijcke wil en voorsienigheyt, is ingevoert; en dat door deselve oock de *Roomsch-Catholijcke Religie* in *Vranckrijck* wiert gecontinueert: daerse door de t'saemen-komst van soo veel toevallen inden aenvang van de Regeeringe van *Karel de Negende*, so naby een verandering scheen te zijn; en die hier aen twijffelt, schijnt niet alleen Gods wille, maer ook sijn macht in twijffel te trecken; 't sal oock tot geen verkortinge van d'eer van een *Religie* strecken, datse in een Landt is geplant geweest door wereltlicke middelen, ofte burgerlicke revolutien of veranderingen, welcke al overlang gevolgt zijn op die wonderbare werckingen, die voor 't Christendom in de wereldt de wegh hebben gebaent. 't Is genoegh dat Godt Almachtigh het Geloof in 's menschen herte heeft gestort, oft' anders bestiert dattet uyt Religieuse ondersoeckingen en onderwijsingen opwasse, en dat, alwaer een volck in't algemeen door dese middelen tot een Geloof komt te geraken, dat sulks geschiet uyt kracht van dese t'samenlooping in de Regeering ingevoert, en wort de bevestighde *Religie* van dat Landt. Aldus wiert de *Gereformeerde belijdenis* in *Engelant*, *Schotlandt*, *Sweden*, *Deenmarcken*, *Hollandt*, en in veele gewesten van *Duytslandt* ingevoert; aldus wiert de *Roomsch-Catholijcke Religie* in *Vranckrijck* en eenige *Nederlanden* herstelt: alwaer niet tegenstaerde de groote ongemacken en onlusten, welcke in de Regeering door de *Hugenoten* en *Geusen* op de baen wierden gebracht, echter evenwel heeft men noyt geoordeelt datse meer dan 't sevende of achtste deel van dat volk in die beyde landen uytmaeckten; en al wie de verandering van *Religie* in een Landt ofte regeering door andere middelen soeckt in te voeren, dan door een generale omkeering des volcks, oft' het meerder gedeelte daer van, die brengt een natie tot alle ongelucken, welcke op de twee grootste ongetempertheden van een Staet (burgerlijcke oorlogh en tieranny) volgen, ofte die vergeselschappen: namentlijck gewelt, onderdruckinge, wreedtheyt, roovery, onmatigheyt, ongerechtigheyt, en om kort te gaen, de jammerlijcke vergietinge van 's menschen bloedt, en de verwarring van alle wetten, ordinantien en deughden onder de menschen.

Invoering van Godsdienst.

Diergelijcke gevolgen als dese zijn, vertrouw ick, wat meer dan de gedisputeerde meningen van eenigh mensch, ofte dan eenige byzondere vergadering van menschen kan waerdigh zijn; nademael dat het hooghste en algemeen eynde van alle *Religie* is, naest 's menschen geluckssaligheyt hier na, sijn geluckssaligheyt hier op aerde; gelijck als blijckt uyt Godts Geboden, zijnde soo wel de beste en grootste

Morale of redelijcke burgerlijcke, als Goddelicke geboden, welcke aen een volck gegeven zijn; en uyt de belooningen de godtvruchtigheydt der *Joden* overal in het Oude Testament voorgestelt, welcke waren de zegeningen van dit leven: als gesontheyt, lengte van leven, getal van kinderen, Godtvruchtigheyt, vrede en overwinning.

Geluck salig-heyt na dit le-ven, Nu, den wegh tot onse toekomende geluckfaligheyt heeft men over alle de werelt gedisputeert, en moet eyndelijck berusten aen *d'impressie* of indruck, gedaen op yder mans geloof en conscientie, ofte door natuurlicke ofte boven-natuurlicke beweegh-redenen en middelen, welcke *impressien* de mensch met een momaensicht mach overtrecken en dissimuleren, doch niemant wederstaen kan; alsoo 't Geloof alsoo weynigh in 's menschen macht bestaet, als dat hy iets tot sijne lengte ofte gedaente kan doen: en die my seght dat ick mijn gevoelen om het sijne moet veranderen, om dat het waerachtiger en beter is, sonder andere beweegh-redenen die by my de kracht van overtuyging hebben, mach my alsoo wel seggen dat ick mijn graeuwe oogen om andere, gelijck de sijne die swart zijn, moet verwisselen, om datse bevalliger ofte meer geacht zijn; die seght dat ick my moet laeten onderrichten, heeft reden soo ick het niet en doe; maer soo ick met alle mijn vermogen daer na trachte, en misschien met meer yver dan hy oyt gedaen heeft, en noch van hem verschille; en hy, die misschien luy is, hebben wil dat ick voort sal studeeren, en my beter laeten onderrichten, en dat soo lang als ick leve: dan verstae ick licht wat hy met onderrichten seggen wil, 't welck is in 't korte gesegt, dat ick het soo lang moet doen tot dat ick van sijn gevoelen worde.

Ingeval dat hy, die misschien sijne vermakingen en interesten al soo veel ofte meer als ick behertigt, en my vergunt dat ick in andere saecken al soo goet gevoelen hebbe als hy, my segge dat ick van sijn gevoelen behoorde te zijn, maer dat passie ofte interest my verblindt: ten zy dat hy my kan overtuygen hoe ofte waer deselve in gelegen is, die blijft slechts daer hy te voren was, alleen dat hy voorgeeft, dat hy my beter kent dan ick my selven, die niet bedencken kan waerom ick soo groote sorge niet dragen sou voor mijn ziele, als hy voor de sijne.

Die my segt, dat mijne opinien ongerijmt ofte belacchelick zijn, impertinent ofte onredelick, om datse van de sijne verschillen, schijnt voor te hebben met my te krackeelen in plaets van te disputeeren: en noemt my een dwaese ofte uytsinnige, nevens eenige omstandigheden meer, hoewel ick lichtelijck doorgae voor een die soo wel by sijn sinnen is als hy, soo pertinent in het spreken, en alsoo voorsichtigh in belevinge als hy: doch dit zijn de gemeene heusheden in Religieuse argumenten, van welbegaefde en verwaende menschen, die veel praeten van gesonde reden, en meenen altijdt daer mee haer eygen; en willen d'algemeene waerheydt by haer eygen particuliere inbeelding afmeten; doch sulcke tael leght alle questie tusschen ons ter neder, en het dispuyt loopt eyndelijck op dese drie woorden uyt, daer het al soo wel in 't begin mochte meê ge-eyndight hebben: dat hy recht heeft, en ick doole.

en in het sel-ve. * Het ander voornaem eynde der Religie, 't welck is onse geluckfaligheydt hier in dit leven, daer in is doorgaens het menschelijcke geslachte eens geweest, blijckende soo uyt de gedenck-boecken van alle haere wetten, als aen alle haere Religien, welcke door d'over-een-komste van der menschen gewoonten en opinien komen bevestigt te worden; hoewel in het laetste die over-een-komst lichtelijck voortgekomen is uyt Goddelijcke impressien ofte ingevingen: want alle menschen accorderen in het leeren en beveelen, in het inplanten en in 't werck te stellen, niet alleen der Moraele ofte redelijcke deughden, welcke dienen tot de geluckfaligheyt

* *Fiunt diversæ Respublicæ ex Civium moribus, qui quocunque fluxerint, cætera secum rapiunt. Plutarch. de Republ.*

heydt en gerustheydt van een jeders leven : maer oock die manieren en hoedaenigheden welcke strecken tot vreede, order, en behoudenis van alle burgerlijcke geselschappen en Regeeringen onder de menschen. Ick heb het oock niet konnen vatten, hoe dat de geene die haer selven noemen en van de wereldt doorgaens worden genoemt *Religieuse luyden*, soo swaer tillen aen de poincten van Geloof, daer de menschen noyt in eens geweest zijn; en over het stuck van deught en zedigheydt soo licht overheen loopen, waer over sy nauwlijcks oyt gehapert hebben? nochte oock waerom een Staet sou bestaen haer vrede en order, welcke gewisse goederen zijn, het onderste boven te keeren, om ongewisse ofte disputable opinien voort te planten.

Een van de voornaemste oorsaecken van d'eerste revolte oft oproer in de *Nederlanden*, blijkt geweest te zijn d'onderdruckinge der menschen conscientie, ofte vervolginge in hare vryheden, goederen en leven, onder deckmantel van Religie; en dat op soodanigen tijt, als'er scheen een t'samen-spannende genegentheyt te sijn in de meeste Landen van't Christendom, om te soecken Reformatie van zeker misbruycken, ontstaen in de leere en discipline der Kercke, ofte door langduerigheyt van tijt, door sloffigheyt; ofte door menschelijcke vonden, passien en Interessen. De gestrenge wederstant tot *Romen*, gepleegt aen de gene, die doorgaens van dit humeur waren, wierdt gestijft door den afval van een vry groot getal in alle die bezondere Landen, welcke verklaerden haer selven te sullen reformeren na soodanige regulen, die sy oordeelden nodigh te zijn tot reformatie van de Kerck. Dese Persoonen, hoewel sy in het voornaemste van de Pauselijcke macht niet te erkennen, en het Geloof van de authoriteyt der traditien oft overleveringen wederom te brengen tot die van de H. Schrift, van eenerley verstant waren; nochtans hadden sy met den anderen groot verschil in andere omstandigheden, voornamentlijck in *discipline*, volgens de *persuasien* of over-redingen, en *impressien* of indruckingen van hare voorgangeren en Leeraren in hare besondere Landen. Op dese wijse zijn de *Gereformeerde* in *Vranckrijck* in 't algemeen *Calvinisten* genoemt geworden : maer voor soo veel die van *Duytslant* belangt, hoewel sy doorgaens *Luthers* waren, nochtans liepen daer veel *Calvinisten* en *Mennonisten* onder. Reformatie.

De eerste vervolginge deser *Gereformeerden* is in *Duytslant* opgestaen, ten tijde van *Karel de Vijfde*, en heeft groote menigten derselver gedreven na de *Seventien Provintien*, voornamentlijck naer *Hollandt* en *Brabant*, alwaer de *Privilegien* of voorrechten der steden grooter waren, en des *Keysers* regeering soo streng niet, als onder de onderdanen van sijne eygene natuerlijcke Landen. Hierom is 't, dat in 't jaer 1566. als wanneer op de eerste beroerte in *Vlaenderen*, die van de *Gereformeerde Professie Consistorien* begosten te formeren, en contributien onder haer selven te lichten tot onderstandt van hun algemeene saeck, na voorgaende consultatie onder de Hoofden der selve geresolveert wierd, dat om in tijt van noot alle verschillen onder haer t'ontgaen, de publijcke Professie van hun Party die van de *Luthersen* zou zijn, doch met vryheyt en verdrag van andere gesintheden. Volgens *d'Unie* van *Uytrecht*, gesloten in 't jaer 1579. liet men aen yder *Provincie* berusten 't stuk van Religie te ordineren, nae dat'et hun raetsaem dacht, en meest was dienende tot welstant van haer Provintie; met dese voorwaerden, dat ieder een sijn Religie vry sou beleven, en niemant om die zaeck ondersocht of achterhaelt sou worden, volgens de *Pacificatie* van *Gent*; Maer in 't jaer 1583. wierd'er in een algemeen verdragh vastgestelt, dat van de *Euangelische Religie* alleen in de *Seven Provintien* professie sou worden gedaen : die daer doenmaels geworden is de *Bevestigde Religie* van desen Staet. Vervolging. Vryheyt van gewisse. Gereformeerde Religie bevestigt

De redenen die haer schenen te bewegen om dit vast te stellen, waren veel en gewichtig; als voor eerst, om dat van wegen de vervolginge, gereesen in *Vranckrijk*

(daer alle de *Gereformeerde Calvinisten* waeren) het volck by menighten uyt dat Koninckrijck gevlucht was in de *Nederlanden* : en om dat door de groote commertie en geduurigen handel met *Engelandt*, alwaer de Reformatie met de *Calvinisten* in 't Poinct van Leere veel over-een quam, doch meer met de *Luytersche*, in 't stuck van *discipline*, die opinien meerder ingang kregen, en wijder voortgeplant wierden, dan eenige andere onder het volck van die Provintien; sulcks dat het getal hier van vry grooter geworden was in de Steden, dan van eenige andere Professie. Ten anderen, om dat de hulpe en bystant van volck en gelt, waer door de swacke beginselen van dese Republijcke bewaert en versterckt wierden, voornaemelijck uyt *Engelandt* quam, van de *Protestanten* uyt *Vranckrijck* (soo wanneer hun saecken wel geluckten) en van de *Calvinische Vorsten* uyt *Duytslant*, die hun allernaest lagen, en gereedst stonden, om haer de behulpsame handt te bieden; en met eenen oock, om dat die van dese Professie de hardste Party, en meest gebeten waren op de *Spanjaerden*, dewelcke door het gantsche Christendom haer selven Hooft maeckten van de *Roomsch-Catholijcken*; en de haet tegens *Spanjen*, en des selfs heerschappy, had in de gemoederen van dit volck soo diepen wortel geschooten, dat sy selfs in de verkiesinge van haer Religie daer op sagen. En eyndlijck, om dat door dese Professie alle eygendommen en jurisdictie van de Geestlijckheyt ofte Kerck-Voogdy * onderdruckt zijnde, geen Kerckelijcke authoriteyt was overgebleven om op te staen, en de burgerlijcke macht t'ontrusten ofte in te binden : En om dat alle goederen en bezittingen der kercken en kloosters in de handen van den Staet waeren vervallen, waer door d'algemeene inkomsten merckelijck vergroot wierden; een saeck, zeer noodigh tot ondersteuning van hun regeering.

redenen van 't selve

Hier sou men misschien noch een reden meer mogen byvoegen, welcke een van de Provintien eygen was: want daer in de meeste, so niet in alle andere deelen van 't Christendom de *Geestelijckheyt*, een van de drie Staeten van 't Landt uytmaeckte, en daer door in 't stuck van regering al soo veel te seggen had, als den Adel en de Gemeente. Die Order maeckte noyt eenigh lidt in de *Staeten van Hollandt*, nochte had een stem in haer vergadering, bestaende alleen uyt Edelluyden en Steden, en dese Provintie altijdt het hooge woort voerende in de Geunieerde Raeden, meest genegen was om de Professie vast te stellen, die minst op de macht ofte jurisdictie van de Geestelijckheyt te seggen had, en dien volgens met haer eygen oude constitutien best over-een quamen.

Soo wel na, als voor dese oprechtinge ofte vast-stellinge, heeft het de hooghste bekommering van desen Staet geweest, geen particulier ofte nauwkeurigh ondersoeck in 't Geloof of de gronden van Religie van eenigh vreetsaem persoon, die onder de bescherming van hare wetten quam leven, te gedogen, nochte toe te laten, dat iemants gemoet eenigh gewelt ofte verdrucking aengedaen wierde, wiens gevoelen niet uyt en berste in uytdruckinge ofte daedlijkheyt van een quaet gevolg voor den Staet; een vrye forme van regering, ofte den wegh banende tot meerder vryheydt in de Religie, ofte anders hebbende onlangs selfs soo verre voor de vryheyt in dit deel gestreden, hebben sy 't dies te onredelijker voor haer geacht, andere te verdrucken. Lichtelijck, terwijl sy soo gedreyght wierden, en in gevaer stonden van uytheemsche legers, hebben sy 't des te noodiger geacht, voor te komen alle onlusten binnen 's Lands, welcke noyt gevaerlijck konnen zijn, daer se niet gegrondvest zijn, op ofte verdadight worden met verdruckinge in 't stuck ofte van Religie ofte van vryheyt : Maer in dese tweederley gevallen gebeurt het, dat een vlam in een Staet dickmaels op het allerheftigste aengaet, hoe se meer ingebonden, ofte langer verholen gehouden wordt.

De

* *Hierarchy*.

De *Roomsch-Catholycke Religie* alleen wierdt uytgesondert van d'algemeene beschermingе hunner wetten, die de luyden (soo de *Staten* geloofden) slimmer onderdanen maeckte dan andere, door d'erkentenisse van een uytheemsche en hooger *Jurisdictie*; want soo moet noodsaeckelijck alle Geestelijcke macht zijn, als gegrondt-vest op grooter hope en vreese dan eenige burgerlijcke; ten minsten daer de aenraedingen uyt het Geloof al soo sterck zijn als die uyt het gevoelen waer van soo veel getuygenissen aengeteekent zijn door de marteliatien, pœnitentien, ofte conscientieuse restrictien en gestrengheden, welcke ontallijcke persoonen onder alle soorten van Religie hebben uyt-gestaen. Roomsche Religie wort niet beschermt

Daer benevens, dese Professie scheen de *Spaensche* regeering noch aen te houden, die doen de groote voorstander daer van was in de wereldt: soodanige sorge nochtans droegh desen Staet, om alle menschen, die niet meer en begeerden, dan op hun wijse en maniere Godt te dienen, en hun eygen zielen te behouden, in dit poinct verlichtinge te geven: dat al wat de constitutien hunner regeering hier in niet voorsien hadden, geschiede voor een groot deel door ooghluyckinge van haer Officiers, die op zekere continuerende betaelinge voor yder huysgesin, d'oeffeninge van de *Roomsche Religie* in haer byzondere *Jurisdictien* gedoogen, al soo vry en gemackelijck, doch niet soo goet koop en soo vast gestelt, als d'andere. Dit, vertrouw ick, is d'oorsaeck geweest, dat schoon die van dese Professie onder de boeren ten platten lande vry groot van getal zijn, en in de steden considerabel, en niet wordende tot eenige publijcke bedieningen toegelaeten, nochtans schijnen sy een gesondt deel van den Staet te zijn, en met de rest vast in 't lidt geset; ende en hebben geen onrust in de regeering veroorsaeckt, nochte eenige genegentheydt tot verandering getoont, ofte tot eenige uytheemsche macht, ofte in de vorige oorlogen met *Spanjen*, ofte op den laetsten inval van de *Bisschop van Munster*. doch met ooghluyking geleden.

Van alle andere *Religien* geniet ieder een de vrye oeffening in sijn eygen kamer of huys, ongevraeght en onverspiedt: en by aldien dat de naevolgers van eenige Secte ergens soo aengroeyen, dat sy na een openbaere Vergadering staen, en genegen zijn een vergaederplaets te koopen, en d'onkosten te draegen van een Herder ofte Leeraer, en voor dese vryheydt te betaelen aen 't gemeen, stellen sy hun begeerte den Magistraet dier stede daer sy woonen, voor, die haer laeten onderrichten van hun opinien en maniere van Gods-dienst, en by aldien dat sy daer in niet vinden iets dat de burgerlijcke gemeenschap om verre stoot, ofte de constitutien van hun Staet nadeeligh is, en dat sy met d'aengebodene prijs voor dese verworvene vryheydt te vreden zijn, staen sy 't haer lichtelijck toe: doch met dese voorwaerde, datter een of meer Gecommitteerde geordineert sullen worden, die een vryen toegang sullen hebben tot hare vergaderingen, beyde waernemers en getuygen sullen zijn van al het geen onder haer gedaen ofte gepredickt wort, en welckers getuygenis van 't geen aldaer tot nadeel van den Staat mocht passeeren, aengenomen sal worden; in welcken geval de wetten en executien al soo gestrengh gaen, als tegens eenige burgerlijcke misdaden. Oeffening van andere gesinthe-den.

Aldus worden de *Joden* haere *Synagogen* in *Amsterdam* en *Rotterdam* vergont: en in de eerste plaets hebben byna alle Secten die men onder de *Christenen* kent, hun openbaere vergaerder-plaetsen; en sommige, welckers naemen byna in alle andere gewesten versleeten zijn, *Bruynisten*, *Familisten*, en andere, *d'Arminiaenen*, hoewel dat sy een grooten naem onder haer maken, zijnde veel eer de distinctie van een party in den Staet, dan een Secte in de Kerck, zijn nochtans, Oock Joden.

tans in vergelijcking met andere, slechts weynig in getal: hoewel considerabel ten aensien van de persoonen, dewelcke van een beter qualiteyt zijn, geleerder en verstandiger, en van welcke veel in Regeering zijn. De *Mennoniten* in 't tegendeel zijn vry groot van getal, maer slechter volck, als ambachts-luyden, zee-vaerende luyden; en zijn vry sterck, voornamelijck in *Noort-Hollandt*, en *Vrieslandt*.

Gereformeerde Leeraers. De *Calvinisten* maken het gros van de Gemeente, besitten soo wel alle publijcke kercken onder de heerschappyen van den Staat, als d'eenige Leeraren en Herders die van den Staat onderhouden worden: doch dese hebben geen landen, thienden, nochte eenige geauthoriseerde contributien van de Gemeente, maer seker salaris van den Staet, daer sy geheel aen dependeeren; en al is 't dat sy dickmaels seer vrypostigh zijn in het openbaer bestraffen en predicken tegens de sonden, en se met tegens het ontoolel tractement soo wel van d'aensienlijckste persoonen in de regeering, als van slechte: nochtans en hoort men niet dat sy de publijcke daeden ofte resolutien van den Staet bestraffen ofte tegenspreken: sy zijn in 't algemeen over het gantsche Landt gepassioneerde vrienden van d'Interesten van *'t Huys van Oranjen*: en geduerende d'intermissie en stilstaen van die authoriteyt, hebben sy wegen uytgevonden, om uyt te drucken haere genegentheden tot de Persoon en welstant van dese *Prins*, zonder ergernis te geven aen den Staet, so als die toen was gestelt. Sy zijn bittere vyanden van *d'Arminiaensche* party, welkers grontslagen men meynde aenleydinge te geven in *Barnevelts* tijdt tot een t'samenvoeging ofte-ten minsten een over een kominge met de *Spaensche* Religie en regeering; welcke beyde *'t Huys van Oranjen* in den gantschen loop des oorlogs getracht hebben onverzoenlijck te maecken met die van den Staet.

Vreedsaemheyt, 't Is byna ongelooflijk, hoe alle het gewelt en de bitterheyt, die de verscheydenheden van Religie in andere landen vergeselschappen, hier schijnen bevredigt en versacht te zijn door d'algemeene vryheydt, die alle man ofte door vergunning ofte ooghluycking geniet; nochte hoe dat de gedeeltheden en eersucht daer door machteloos worden, om haer geinteresseerde en oproerige desseynen, onder den dekmantel van Religie, te verbloemen: welcke de Christen-wereldt in dese laetste hondert en vijftigh jaeren lang soo veel bloedts gekost hebben. Niemant kan hier klaegen van verdruckinge in de conscientie, van dwang tot eenige publijcke Professie van sijn particulier Geloof; van sijn eygen manier van Godsdienst in

en oorsaken van genoegen. huys niet te mogen plegen: ofte buyten 's huys aen eenen ander verbonden te zyn: en al wie meer eyscht in 't poinct van Religie, sonder een onwedersprecckelijck bewijs ofte blijck van een particuliere sendinge uyt den hemel, dien magh men met recht verdacht houden sulcks niet om Godts, maer om sijn eygen wil te eysschen? nademael pretenderen de souverainiteyt in plaets van vryheydt in opinie, in der daedt de zelve oock pretendeert in 't stuck van authoriteyt, bestaende voornaemlijck in opinie, en wat mensch ofte Party dat 'et oock zy, die een algemeen en vast vertrouwen krijgen kan, dat hy van Godt gantsch immediatelijck is geinspireert, onderwesen ofte begunstight, die sal lichtlijck dat voor-recht bekomen, om van de menschen meest geeert en gehoorsaemt te worden.

Gevoeglijkheyt. Maer in dese Republijcke niemandt eenige reden altoos hebbende om te klagen over verdrucking in 't gemoedt; en niemandt hope van by 't voortsetten van sijn Religie een party te formeeren, oft' een inbreuck te doen in den Staet, soo is 't dat de verschillen in opinie, geen onlusten maken, en weynigh in ommegang, daerse slechts dient tot onthael en verandering. Sy argueeren sonder

interest

interest of toorn; sy verschillen sonder vyandtschap of smaedtheyt, en sy accorderen sonder Verbondt te maecken. De menschen leven daer met den anderen als burgeren der werelt, aen den anderen verknocht door den algemeenen knoop van menschelijcke beleefheyt en bandt des vreedes, onder d'onpartijdighe bescherming van middelmatighe wetten, met gelijcke aenmoedinge tot allerley konsten en naerstigheyt, en eenparige vryheydt van speculatie en ondersoeck; alle man sijn ingebeelde heerlijcke gaven en verkregene wetenschap al soo veyligh besittende, als sijn meer wesentlijcke landen en goederen der Fortuyne. De kracht van Religie onder haer, daerse is, light in een ieders hert; de schijn daer van is slechts als een stuck van beleeftheydt, bestaende in ommegangh en verkeeringh met de gene welcker costuymen en humeuren, welcker discours en aerdt ons best aenstaen; en gelijck het in andere plaetsen toegaet, daer het in alle mans keur staet met wien hy wil eeten, slapen, te merckt of ten hove gaen: soo schijnt het oock hier gelegen te zijn, met wien men bidden, te kerck gaen, ofte vergesellschappen wil in den Godtsdienst; daer wordt oock niet meer gelet nochte geen meer censure gestreken over 't gene ieder een in dese, dan in andere gelegentheden verkiest. En haere gesprekken en omgang.

Ick vertrouw dat de kracht van Commercie, verbonden en kennis sich soo wijdt verspreydende, gelijckse doen in soo een kleyn omtreck als de Provintie van *Hollandt* is, veel daer toe vorderen magh dat d'ommegang en alle gedienstigheden van een algemeen leven soo gemackelijck toegaen onder soo verscheyden opinien; waer van soo veel byzondere Persoonen dickmaels voor alle mans oogen swieren; en niemant bestraft ofte ergert sich meer aen gedaenten, costuymen ofte ceremonien die hy daeghlijcks siet, dan aen de gene daer hy van hoort in verre gelegen plaetsen, en lichtlijck uyt een eensijdig verhael, en die hy al laet in sijn leven komt te sien, en nae dat hy al lang te voren met passie ofte voor-oordeel tegens deselve is ingenomen. Hoe het oock zy, de Religie magh lichtlijck in andere plaetsen meer goet doen, maer hier doetse minst quaet, en waer het oock zy dat d'onsichtbare werckingen daer van allergrootst en profijtelijckst zijn, ick ben verseeckert dat de sichtbaere hier te Lande soodanigh zijn, soo om haer continuele, onverstoorde, burgerlijcke, vreedsaeme regeering soo veel jaeren na malckander; en van wegen soo een geweldigen aenwasch van volck, waer in blijcken sal dat hun soo groote toeneminge van koophandel en rijckdom, en by gevolgh de sterckte en grootheyt van hunnen Staet, voornaemlijck bestaet. Oorsaeck van 't selve.

Het VI. Hoofstuck.

Van haeren Koophandel.

'T Is kenbaer den genen die meest geleesen en verst gereyst hebben, datter geen Landtschap, ofte in dese tegenwoordige eeuwe, ofte in eenighe Gedenck-boecken der Historien te vinden is, daer soo groote koophandel ghedreven wort, als in het nauw begrip van de vier *Zee-Provintien* deser Republijcke; ja men houdt het gemeenlijck daer voor, dat hier meer schepen t'huys behooren, als in geheel *Europa*: nochtans hebben sy geen Waaren binnen 's landts vallende, daer sy 't kleynste schip meê timmeren en toe-takelen konnen; hun vlas, hennip, pick, hout en yser altemael komende van buyten, gelijck oock de wol daer sy haer meê kleeden, en het koorn daer sy sich meê voeden, ick weet oock niet datter eygentlijck iets van consideratie, tot hun eygen ge-

bruyck ofte tot koophandel met haere gebueren, in haer eygen Landt wascht ofte voort-gebracht wort: als boter, kaes, en aerdt-vruchten. Wat de havens belangt, die hebben sy niet die bequaem zijn op haer gheheele kust; de beste zijn *Helvoetsluys*, daer geen negotie altoos is; en *Vlissingen*, die weynigh heeft, ten aensien van andere steden in *Hollandt*; maer *Amsterdam*, welcke zege-praelt met den buyt over *Lisbon* en *Antwerpen*, (die te voren de grootste negotie van *Europa* en *Indiën* in besit hadden,) schijnt d'ongeriefllijckste haven te zijn die sy hebben, gelegen op soo smalle wateren, dat gemeene schepen niet konnen opkomen dan met het gety, nochte de groote sonder datse eerst ontlaeden worden. *Tessel* in te komen, en over de *Zuyder-Zee* te vaeren, is ghevaerlijcker dan een reyse van daer te doen op *Spanjen*, geleghen altemael in blinde en naeuwe *Canaelen*, waer uyt lichtelijck blijckt datter geen haven is die de negotie na haer lockt, maer de negotie die de haven vult en op sijn dreef brengt. *Hollandt* is oock door geen inlandtsche Waaren rijck geworden, maer door onvermoeyde neerstigheyt; door de vertiering en manufacturen of hantwercken van allerley Uytheemsch gewasch; met te zijn het algemeen Magazijn van *Europa*, en alle gewesten te voorsien en te versorgen van alles wat de Merckt gebreck heeft, ofte ontbiedt; en door haere Matroosen, zijnde, gelijck mense eygentlijck genoemt heeft, d'algemeene vracht-dragers van de werelt.

Weinig havenen. *Naerstigheyt.*

Grent-oorsaken van haren koophandel.

Nademael dat de grondt-oorsaeck van Negotie niet te haelen is uyt de havens, ofte inlandtsche Waaren, (gelijck men bequaemelijck besluyten kan uyt d'aenmerckinghe van *Hollandt*, die de minste en slimste heeft, en van *Yerlandt*, die de meeste en beste van beyden heeft,) sal 't niet ongeriefllijck zijn, dat wy considereren, uyt wat bron-ader deselve meer natuerlijck en zeker gehaelt kan worden: want spreeckt men van kloeckheyt ofte neerstigheyt, soo is't noch even veer te soecken, wat het zy dat het eene volck neerstigh maeckt in het eene landt, en luy en traeg in het ander. Ick oordeel dan, dat de rechte oorsprong en grondt-oorsaeck van haere Negotie is, de groote menighte van volck in soo kleyn begrip van Landt, soo dicht op malkanderen gestouwt, waer door allerley lijftocht duerder wordt, en alle luyden die behuyst en behooft zijn, genootsaeckt worden sober en zuynigh te leven: maer die geen goedt nochte geldt hebben, moeten haer verstandt of handen te werck stellen, ofte gebreck lijden; *Magister Artis ingeniique largitor, Venter.* zegt *Persius*, dat is, Lichamen die frisch en kloeck zijn, vallen aen den arbeydt; die 't niet en zijn, soecken dat gebreck met eenige inventien ofte practijck goedt te maecken. Dese gewoonten komen eerst voort uyt de noodt, doch nemen toe door navolginghe, en raecken eyndlijck tot een gewoonte in een landt; en daerse soodanigh zijn, slaense, indiense by de zee woonen; van natueren aen 't negotieeren, soo om dat alles wat haer van haer eygen, dat nootwendigh is tot veeler menschen onderhoudt, ontbreeckt, van buyten moet inkomen; en om dat om de menighte van 't volck, en de kleynheyt van 't landt, het landt soo dier valt, dat het geldt op die wijse aen te leggen niet om 't lijf heeft, en daerom het by de zee soecken, daer de groote profijten het avontuur goedt maken.

Tegenstelling der Yerlanders.

Dit kan niet beter verklaert worden, dan door het tegendeel, 't welck sich nergens soo klaer opdoet, als in *Yerlandt*: alwaer het Landt vry groot en overvloedigh, en het volck schaers zijnde, alle lijf- en leef-tocht soo goet koop is, dat een kloeck persoon met twee dagen te arbeyden, genoegh winnen kan om d'overige dagen in de weeck van te leven: 't welck my toe-schijnt de enckele reden te zijn van de luyigheyt die men dat volck toeschrijft: alsoo de luyden uyt de natuer veel eer het gemack soecken als den arbeydt, en geen moeyte willen doen,

soo

soo sy met ledigh gaen aen de kost konnen raken; hoewel, uyt noodt daer toe gewendt zijnde, sy 't niet konnen laeten, een gewoonte nu geworden zijnde noodtsaeckelijck tot hun gesontheydt en onderhoudt: de veranderingh oock van geduerigh gemack tot den arbeydt over te gaen, valt lichtlijck niet swaerder dan van geduerigen arbeydt tot gemack.

Dese gissinge, nopende den oorspronck der Negotie, komt over een met d'ondervindinge aller eeuwen, en met de gestaltenissen aller plaetsen daerse in de Werelt meest gefloreert heeft, als *Tyrus*, *Carthago*, *Athenen*, *Syracusen*, *Agrigentum*, *Rhodus*, *Venetien*, *Hollandt*; en sal eenen iegelijck die den standt, ruymte en aert van all' die Landen kent en aenmerckt, soo levendigh voor oogen speelen, dat men die door geen gelijckenissen vorder behoeft te verklaeren.

Uyt dese exempelen, bestaende altemael uyt Republijcken, en uyt de verminderingh ofte verslappinge van Negotie in de ses eerst genoemde Steden, toen het gebeurde datse overwonnen wierden, ofte in subjectie raeckten van opperheerschappyen; sou men konnen besluyten datter in die wijse van regeeringh wat eygens en natuerlicks steeckt, om op een meer byzondere manier te Negotieeren; maer de hooghte daer de koophandel tot *Brugge* en *Antwerpen* toe ghekomen is onder haere Princen, tot vier of vijf Naelaten toe van *'t Huys van Bourgondien*, en twee van *Oostenrijck*, wijst ons aen datse soo wel onder goede Princen en Wettelijcke Monarchien kan prospereren, als onder vrye Staeten. Onder een Arbitrale en tyrannische Macht moetse noodtsaeckelijck vergaen ofte versmelten, om dat dit een Landt van volck ontleedight, daer d'andere het zelve vervullen; dit blust alle neerstigheyt uyt, alsoo men in twijffel is van 't gene men wint selfs te mogen besitten, of sijne kinderen nae te laeten: d'andere geven daer toe aenmoediging, met de menschen van beyde te verzekeren; het eene vult een Landt met soldaten, het ander met koopluyden: welcke men tot noch toe noyt geweten heeft, datse met den anderen wel leven, om dat sy malkanderen niet en konnen vertrouwen: en gelijck de Negotie niet en kan leven sonder onderling vertrouwen onder bysondere Persoonen: soo en kanse niet toenemen ofte eenighsins prospereren, sonder te steunen soo op een publijke als private veyligheyt, en gevolghlijck te vertrouwen op de regeering, uyt een gevoelen van dessels stercte, wijsheyt en gerechtigheydt: welcke ofte op de persooneele deughden en eygenschappen van een Prins, ofte op de constitutien en order van een Staet moet gegrondt-vest zijn. *Gematighde regeering vordert de koophandel.*

't Is voor yders oogen openbaer, die *Hollandt* slechts doorreyst en gelet heeft op het getal en de na-gelegenheyt van hun groote en volck-rijcke steden en dorpen, nevens het verwonderens-waerdigh aenleggen van ieder stip aerde in 't landt, en van de groote meenighten die steedts op de scheep-vaert buyten 's Landts, en binnen op schuyten en booten gebruyckt worden, dat geen ander bekendt landt in de wereldt van de selfde wijdte, by dit getal van volck eenighsins te vergelijcken is; en soo, dat het voornaemste fondament van haer Negotie zy, de bequaemste reden die men van de haere kan geven, is, dat men aenmercke d'oorsaeken en toevallen, waer door soo grooten toeloop van volck is genoodtsaeckt of genoodight in haer Landt toe komen. In het eerste lidt sou men mogen stellen de Burgerlicke oorlogen, ellenden, vervolgingen, verdruckingen ofte onlusten, die voor de meeste van haere naeburen soo fatael zijn geweest voor een tijt lang, soo wel voor als na den aenvang van hunnen Staet. *Ook d'onrust der naburen en vervolgingen.*

De vervolgingen om de Religie, in *Duytslandt* onder *Karel de Vyfde*; in *Vranckrijck* onder *Henrick de Tweede*, en in *Engelandt* onder de Koninginne *Maria*, hebben groote menighten van volck uyt alle die Landen gedwongen te vertrecken,

trecken, en schuylen in de bysondere steden van de XVII *Provintien*, alwaer d'oude vryheden van 't Landt en privilegien der steden, onder soo een langduerighe Successie van Princen ongeschonden waren gebleven, en bescherming gaven aen die verdruckte vreemdelingen, dewelcke haere steden met volck en Negotie vervulden, en *Antwerpen* tot soo een hooghte en roem optrocken, datse tot *Duc d'Alvaes* aenkomst in de *Nederlanden* noch standt hieldt. De schrick voor dese man, d'order die hy mede bracht, nevens de legers tot uytvoeringe daer van, begonden de kudde van 't volck, die voor een tijdt lang aldaer genestelt had, te verstrooyen; invoegen dat in seer weynige maenden boven de hondert duysent huysgesinnen uyt dat Landt quamen te verhuysen; Maer toen de seven *Vereenighde Provintien* haer met succes te weer stelden, onder het beleydt van de *Prins van Oranjen*, en faveur van *Engelandt* en *Vranckrijck*; en dat de vervolgingen om de Religie in de *Spaensche* landen fel aengroeyden, soo hebben alle belijders van de *Gereformeerde Religie*, en haeters van de *Spaensche* heerschappy, haer begeven in de stercke steden van dese Republijck, en op eenen tijdt de Negotie aldaer doen aengroeyen, en tot *Antwerpen* vergaen.

Disen Staet is een toevlucht van alle vervolgde;

De langdurige burgerlicke oorlogen, eerst in *Vranckrijck*, daer nae in *Duytslandt*, en eyndelijck in *Engelandt*, dienden tot vermeerdering van 't geswerm des volcks in dat Landt, niet alleen van weghen de gene die binnen 's Landts vervolght wierden, maer oock om het groot getal van vreedsame luyden die hier quamen een gerust leven soecken, en een veyligh besit van haere goederen en Negotie: slachtende hier in die vogelen, welcke op het naerderen van een fel winter-saysoen, de Landen daerse geteelt en gekipt waren, verlaten, na een soeter en warmer lucht-streeck vliegen, en niet wederkeeren voor en aleer dat de vorst over is, en de winden t'huys gaen liggen.

d' Oorsaken daer van.

't Geen dit volck veel eer in *Hollande* dan in veel bequaemer Landen gelockt heeft, scheen in 't begin geweest te zijn de groote sterckte hunner steden, welcke sy, alsoose aen de zee-kant zijn geleghen, en hun landt laegh en vlack is, met haere sluysen te openen, het landt rontom deselve steden soo verre konnen laeten onderloopen, dat haer geen landt-militie kan genaecken. En dese natuerlicke sterckte heeft men voornaemlijck tot *Amsterdam* in 't werck gestelt, met alle kunsten en kosten welcke tot defensie van de plaets eenighsins mochten dienen.

De tweede oorsaeck is geweest de constitutie van haer regeering, volgens welcke nochte de *Staeten Generael*, nochte de *Prins*, yemants persoon ofte dat hem toebehoort, vermogen aen te tasten binnen de *jurisdictien* van haere steden. Men had oock niet te vreesen dat de Raedt van eenighe Stadt sou t'saemen-spannen tot eenige sulcke violentie, ofte soo sy 't al deden, dattet haer niet mogelijck waere sulcks uyt te voeren, hebbende geen soldaten in hun dienst, en de burgers alleen geimployeert wordende in de defensie van haere steden, en uytvoering van alle burgerlijcke wetten onder haer.

Dese omstandigheden gaven soo groot credijt aen de Wissel-banck tot *Amsterdam*; en dit heeft oock het volck aengelockt om te komen, en hier op te leggen de penningen die sy konden transporteren, en daer sy geen wegh mee wisten om t'huys te salveeren; nochte en heeft oock dit volck alleen haer gelt hier bewaert die herwaerts over-quamen in 't Landt, maer oock veel andere die haer eygen noyt hadden verlaten: hoewel sy op haer hoede waren, en op haer vertreck stonden, en voorsien waeren tegens een storm, en oock geen plaets veyliger keurden als dese; nochte van waer sy soo gemackelijck hun gelt op alle gewesten der wereldt konden trecken.

Een ander omstandigheyt was d'algemeene vryheydt en gemack niet alleen in het

het poinct van conscientie, maer oock in alle andere saecken, welcke tot gerief en ruste des levens dienen; elck een sijn eygen gang gaende, sijn eygen affairen waernemende, en haer weynigh bemoeyende met eens anders; 't welck ick vertrouw gebeurt te zijn door soo grooten toeloop van verscheyde natien, onderscheydentlicke Religien en costuymen, waer door onder haer niet vreemts noch nieuw was; en door 't algemeene humeur, ieder een sich begevende tot naerstigheyt, daer de curieusheyt den ledigh gangers alleen eygen is.

Daer-en boven, 't is altijdt de voornaemste grondtslagh van hun Staet geweest, selfs met jalousie onder alle haere *Provintien* en *Steden* in swang gaende, om van hun Landt een algemeene schuyl-plaets te maken voor alle elendige menschen: van welckers beschermingе geen Aliantien, Tractaeten oft' Interesten haer nauwlijcks oyt hebben konnen aftrecken ofte versetten; invoegen dat, soo lang als dese Staet aen *Vranckryck* soo zeer vast was ten tijde van *Henrick de Vierde*, alle Persoonen, by 't Hoff in ongenade geraeckt, ofte daer te Lande uytgebannen zijnde, hier hun algemeene schuyl-plaets hadden; nochte hebben de *Fransche Ambassadeurs* door haere Instantien by den *Staet* soo veel konnen te wege brengen, om haer te weygeren het gebruyck en de vryheyt van een algemeen leven en lucht onder de bescherming hunner regeering. Schuyl-plaets der elendigen.

Dese standtvastige resolutie in den Staet, is geweest een van d'omstandigheden die soo veel ongeluckige menschen uyt hun gantsche naebuurschap, ja in der daedt van meest alle gewesten van *Europa* genodight hebben om haer te verbergen voor de slagen van *Iustitie* ofte *Fortuyn*; en voorwaer, geen landt kan men daer toe soo bequaemlijck gebruycken, niet alleen ten aensien van de veyligheyt, maer oock als een plaets die soo gestadig en gemackelijck correspondentie en onderhandeling houd met alle deelen der werelt, en van waer men wissel trecken kan op alle andere plaetsen; daer men om sijn rijckdom geen gevaer, nochte om sijn armoede smaetheyt hoeft te lijden: maer in 't tegendeel, daer de zuynigheyt eerlijck is, het zy datse noodigh zy, of niet; en die van wegen sijn ongeval genoodtsaeckt wordt sich wat naauw te behelpen, magh hier op sich selven fatsoenlijck leven, en op gelijcke termen (in uyterlicke schijn) met de voornaemste van haere Ministers, en de rijckste van haere koopluyden: het is oock niet licht te dencken, hoe veel dese constitutie of geschapenheyt onder haer metter tijdt vermocht heeft tot vermeerdering van hun volck en negotie.

Gelijck de twee eerste aenlockingen van 't volck in dit Landt zijn geweest de sterckte hunner steden, en de aert van haere Regeering: soo zijnder metter tijdt twee andere gegroeyt, die hun rijckdom en macht hebben doen vermeerderen.

Het eene is de reputatie ofte achtbaerheyt van haere Regeering, ontstaende uyt aenmercking van het succes hunner wapenen, de voorsichtigheyt van haere negotianten, de eenpaerigheyt van haere raedtslagen, de bestendigheyt van hun vreede en rust binnen 's Landts, en d'aensienlijckheyt die sy hier door bequamen by de Koningen en Staaten des Christendoms. Uyt dit alles is in 't algemeen gesproten een groot gevoelen van hun wijsheyt en goet beleydt in den Staet, en datse was gebouwt op fondamenten, die men door geen gemeene toevallen kan doen schudden, en by gevolgh in geen gevaer stondt van eenige groote en schielijcke veranderingen. En dit is een krachtige beweegh-reden voor een kloeck en neerstigh volck, om een Landt te gaen bewoonen, die niet alleen van ongerechtigheyt en onderdruckinge door de wetten soecken bevrijdt te zijn, maer oock onder de macht en goedt beleydt van een Staet, voor het gewelt van Uytheemsche aenvallen ofte burgerlicke beroerten veyligh te wesen. Andere aenlockingen van 't volck.

Het ander is, de groote schoonheyt van dit Landt, (metter tijdt en met aenwen-

dinge van vlijt, in weerwil van de Nature daer toe geraeckt) waer door soo een groot getal van nieuwsgierige en ledighe Persoonen dagelijcks worden aen-gelockt, om hare Landen te sien, hoewel niet te bewoonen; en voorwaer haer Landt is een veel beter *Matres*, of Bemiude, dan Huysvrouw, en daer weynige persoonen, dien het t'huys wel gaet, souden willen woonen; maer daer de gene die tijdt en geldt genoegh over hebben, slechts voor een reys souden willen nae toe reysen: en gelijck als *Engelandt* met de schoonheyt van 't Landt toont wat de Natuur al verrichten kan; soo oock *Hollandt* met het getal, de grootheyt en schoonheyt van haere steden, wat de kunst al vermagh; doch dese en veel andere saecken van speculatien onder haer, vervullende d'aenmerckingen van alle slechte reysigers, zullen geen deel van de mijne maken, wiens ooghmerck veel eer is d'oorsaecken van hun Negotie en rijckdom t'openbaren, dan d'uytwerckingen te verhalen.

Doch hier uyt sou men 't voor een stuck van wijsheyt in eenigh koninckrijck ofte Staet aenmercken, dat men door *magnificentie* en grootdadigheyt van Hoven ofte publijcke gebouwen, door aenmoedigende cieragie van particuliere gebouwen en oppronckinge van Steden, met vermaecklijcke en reguliere plantagien van boomen; door het vieren van zekere heerlijcke feest-dagen en solemniteyten; door instellinge van zekere Merckten ofte Kerckmissen; en door het oeffenen van eenige ongemeene en vermaerde Schou-spelen, nodige, en, soo veel dickmaels als doenlijck is, veroorsaecken den toeloop van woelende ofte ledige menschen, uyt naebuerige ofte verre-gelegene natien, welckers enckele door-tocht en onderhandeling bybrengen een grooten aenwasch van rijckdom en Negotie, en een verborgene aenprickelinge van volck, om te bewoonen een Landt, daermen evengelijcke voordeelen, en meer tijdtkortingen dan in andere plaetsen kan bekomen. Soodanigh waren *d'Olympische* en andere speelen onder de *Griecken*; soodanigh waeren soo wel de *Triumphen*, *Tropheën*, en wereltlijcke speelen van *Oudt Romen*, als de Schou-speelen naderhaedt door de Keyzers vertoont met sulcke effecten van kunst en kosten, tot verwonderlijcke onthaelinge van 't volck: soodanigh waeren de Jubel-jaeren van *Nieuw Romen*: De Worstelingen en Tournoy-speelen, voor desen gebruyckelijck in de meeste Hoven van 't Christendom: de hoogh-tijden van de meer gecelebreerde Ordens des Ridderschaps: en in bysondere steden de Vastel-avonden en Jaermerckten, de Kerck-missen ofte Kermissen, die in alle *Nederlandsche Steden* in swang gaen, en in sommige derselver met een grooten hoop boeren, zoo wel als met neringe verzelt, zijnde een aes te gelijck tot vermaeck en winst.

Aldus verklaert hebbende de voornaemste fondamenten van hun Negotie, rustende op de menighte van hun volck, 't welck de kloeckheyt en neerstigheyt onder haer geplant, en als tot een gewoonte gebracht heeft, en daer door allerley Manufacturen en hantwercken: soo wel als zuynigheyt, en daer door een algemeene rijckdom: sal ick nu seer kortelijck overloopen sommige andere omstandigheden, welcke, naest aen dese, de negotie in hun Landt schijnen voornaemlijck gevordert en verwackert te hebben.

Andere omstandigheden. De laege interest en dierte van 't Landt, veroorsaeckt door de meenighte van 't volck, maecken datter soo veel gelt gereedt leght tot alle voorvallen, waer uyt winst te verwachten staet, als burghwallen en slooten uyt te graven, bruggen en kadijcken te maken, duynen te slechten, en moerassen uyt te baggeren, behalven alle nieuwe aenstellingen tot Uytheemsche Negotie, welcke met alle waerschijnlijckheyt van voordeel worden voorgedragen.

Het gebruyck van hun Wissel-bancken tot verzekering van penningen, alle betalingen snedigh van de handt te doen gaen, en den koophandel te verwackeren.

De

De verkoopinge van gezegelde papieren, welcke hier en in *Nederlandt* ten tijde van *Karel de Vyfde* in-gevoert, dienen tot verſekeringh van alle koop.

Het geſtreng Recht niet alleen over alle dievery, maer oock alle bedriegery, en het nabootſen van publijcke handt-ſchriften, ('t welck by haer den hals koſt) en ſelfs tegen alle gemeene bedelaers, die men in *Rasp-huyſen* ofte *Gast-huyſen* brengt, na dat ſy bequaem oft' onbequaem zijn om te wercken. *Recht.*

Het convoyeren van koopvaerdy-ſchepen in alle gewesten, ſelfs in tijdt van vrede, maer voornaemlijck na de *Straet*; waer door hun negotie tegens veele onverwachte voor-vallen wordt verſekert, haer natie buyten 's landts credijt krijght, en vele zee-varende Luyden tot hun oorloghs-ſcheepen worden opgequeeckt.

De geringheyt van hare tollen op 't uyt en in-komen, en gemacklijckheyt van betalinge, 't welck nevens de vryheyt van hun havens, vreemdelingen en ingeſetene noodight om hare Waren herwaerts te brenghen, niet alleen als tot een Marckt, maer Magaſijn, alwaer ſy blijven leggen, tot datſe tot andere en beter Markten worden uytgelokt. *Tollen.*

Order en preçijsheyt in handthaven van hun koop-handel, 't welck hare Waren buyten 's Landts een luyſter en aenſien geeft. Dit wiert eerſt met geſtrenge wetten en boeten ingevoert, maer 't is ſedert een gewoonte geworden. Aldus zijnder meer als dertigh Placcaten uyt gegaen van wegen het ſtuwen, kaken, ſouten, en het vaten van haring. Aldus wordt allerley geweer tot *Uytrecht* gemaeckt voor verbeurt verklaert, ſoo het ſonder merk, ofte gemerkt, ſonder voorgaende proeve verkocht wordt: en ick heb by haer in 't *Oost-Indiſch-huys* geſien, dat alle ſchaerlakenſe ſtukken, welcke in groote quantiteyt na die gewesten geſonden worden, met het wapen van *Engelandt*, en 't opſchrift in 't *Engelſch* gemerkt zijn: waer door ſy de roem van die Waren, verkregen door onſen handel op die gewesten, daerſe nu verloren ofte vergaen is, behouden en maintineren. *Handthaving der negotie.*

De handthavinge der regeering door koop-luyden, ofte ſoodanighe welckers huysgeſinnen daer door geproſpereert hebben; ofte die met anderen in compagnie zijn, ofte die geboren en opgebracht zijn in ſteden, welckers ziele en welvaert t'eenemael in de Negotie beſtaet; waer door men verſekert is van alle gunſte die men van tijdt tot tijdt van nooden mocht hebben, en dieſe van de regeering kan bekomen.

De gewoonte van yder Stadt, ſtaende na eenighe particuliere commercie ofte ſtapel: ſich daer na waerderende, en alſo de ſelve tot den hooghſten Markt aenleggende, ghelijck te *Vliſſingen* met de *West-Indiſche Compagnie*: *Middelburgh* met de Franſche wijnen, *Terveer* met de *Schotſe* ſtapel, *Dordrecht* met *d'Engelſche* ſtapel en Rhijnſche wijnen, *Rotterdam* met den *Engelſchen* en *Schotſen* handel, en Franſche wijnen ſterck te drijven; *Leyden* met allerhande Manufacturen van ſtoffen, ſijde, hayr, gout en ſilver; *Haerlem* met lywaet, gemengde en gebloemde ſtoffen; *Delft* met bier en *Hollandts* poſteleyn; *Serdam* met het timmeren van ſchepen, *Enckhuyſen* en *Maeſlant-ſluis* met de haring-vangſt; *Vrieſlandt* met den handel op *Groenlandt*; en *Amſterdam* op *Oost-Indien*, *Spanjen* en de *Straet*. *Stapel-steden.*

De groote yver van de gantſche Provintie tot de viſſchery, op de kusten van *Engelandt* en *Schotlandt*, waer toe een ongelooflijck getal van ſchepen en zee-varende luyden gebruyckt werdt, en waer door meeſt alle zuyderlijcke deelen van *Europa* met een koſtelijcke en noodtwendige koopmanſchap voorſien worden.

Het laetſte dat ick ophalen ſal, is de groote ſchreden die ſy ghedaen hebben tot incorpereringe ofte inlijving van de gantſche commercie en handel op *Oost-Indiën*, door hare ſucceſſen tegens de *Portugeeſen*, en hun meenigvuldige oorlogen en victorien tegens en over d'ingeborene, waer door ſy haer gedwongen hebben tot tractaten *Handel op Oost-Indien.*

ten

ten van commercie, met uytsluytinge van alle andere natien, en tot het toelaten van fortressen te stichten in de *Straet*, en op de passagien welcke ghebiedt voeren over d'ingangen tot den koop-handel op sulcke plaetsen. Dit hebben sy verkregen door de menighte van hun volck en matroosen, dewelcke soo groote schepen tot sulcke voyagien alle jaren hebben konnen versorgen en opvöllen, het verlies van 't leven soo veeler menschen, als de veranderingen van Climaet gekost hebben, al eer sy de wijse leerden van daer in te leven, door het ongemeen groot Capitael, 't welck geheel tot die Negotie is aengewendt; door het beleydt en behertigen van *d Oost-Indische Compagnie*, die 't veel eer als een Republijcke dan een Negotie gemaintineert hebben: en daer door een Staet in *Indien* opgerecht, wel geregeert door de order van de *Compagnie*, maer andersins die Natien toeschijnende een Souveraine Staet, oorlogh en vrede makende met hun allergrootste Koningen, en machtigh om 40 of 50 oorlogh-schepen te brengen ter zee, en 30000 mannen te lande na de minste calculatie. Het Capitael van dese Negotie, behalven wat bedraeght in *Vranckrijck*, *Spanjen*, *Italien* de *Straet* en *Duytslandt*, maeckt haer soo grooten Meester in den handel der Noorder-gewesten van *Europa*, als *Moscovien*, *Polen*, *Pomeren*, en op de gantsche *Baltische* zee, alwaer de speceryen, die een *Indiaensch* ghewasch, en een *Europæische* overdaet zijn, heerschen over alle de Waren van die landen, welcke tot levens onderhoudt soo noodigh zijn als hun koorn, en tot de zee-vaert, als hennip, pick, masten, plancken en yser.

Aldus heb ick aengewesen dat de Negotie van dit Landt niet en is gesproten uyt een algemeen beleyd, uyt een natuurlijke dispositie, situatie of gelegenheyt, ofte uyt geringe toevallen: maer uyt een groote t'samenloop van omstandigheden, een langwijligh verloop van tijdt, geweldt van order en methode, welcke noyt te voren in de werelt tot soo hoogen trap, ofte met soo een wonderbaerlijck succes, gepaert zijn geweest, en lichtlijck noyt wederom paren sullen: gegroeyt zijnde, om alles in eener somme te bevatten, uyt de situatie ofte gelegenheyt van hun Landt sich uytstrekkende langs de zee twee sulke groote Revieren als de *Rhijn* en de *Maes*, met hare naburen de *Eems*, *Wezer* en *Elve* daer tusschen loopende: uyt den toeloop van volck uyt *Vlaenderen*, *Engelandt*, *Vranckrijck* en *Duytslandt*, aengelockt door de sterckte hunner steden, en door de continuatien en aensienlijkheyt hunner regeering; door de vryheydt van conscientie, versekertheydt van goedt en bloedt (bestendighe wetten alleen onderworpen) uyt een algemeene naerstigheydt en spaersaemheyt, veroorsaeckt door de menighte van 't volck en kleynheydt van 't Landt, uyt het goe koop en gemakkelijk voeren door gerief van de grachten; uyt den lagen interest en dierte van 't landt, welke 't geldt in negotie ofte koophandel veranderen; d'oprechtinghe van wissel-bancken van Leening; verkoopinge van gezegelde en geregistreerde Brieven, sorgen voor het convoyeren van koopvaerdy-schepen, geringheydt van tollen, vryheyt van havens, order in 't stuck van Negotie, d'intrest van Persoonen in de Regeering, de drift tot besonderen koophandel op particuliere plaetsen, de groote visschery, en de conquesten in *Indien*.

Kort begrijp van 't voorige.

Het is geen vaste regel dat Negotie rijckdom baert, want daer kan een negotie zijn die een natie doet verarmen; gelijck het dickmaels Marckten den landt-man niet verrijckt; maer in het tegendeel, indien hy t'elckens als hy te Marckt komt, tot grooter prijs koopt dan hy verkoopt, hoe hy'er meer na toegaet, hoe hy armer wordt; maer d'eenige en gewisse schael van rijkdom, spruytende uyt de Negotie, is de proportie van al wat uytgedragen wordt tot vertieringe van anderen, by 't geen in-gebracht voor sijn eygen.

De rechtschapen gront van dese proportie, steunt op d'algemeene neerstigheyt

en

en suynigheydt van een volck; oft' in tegendeel van beyde. Neerstigheyt vermeerder d'inlandsche Waren, oft' in 't geen het aerdrijck voortbrengt, oft' in de Manufacturen van 't Landt, welcke het Capitael vergroot tot uytvoeringe; suynigheyt vermindert de vertieringe, soo van haer eygen, als uytheeemsche Waren, en doet niet alleen d'invoeringe door het laetste afslaen, maer oock d'uytvoeringe door het eerste opslaen; want van alle inlandsche Waren hoe minder in een Landt vertiert wordt, hoe meer buyten 's Lands vervoert wordt; alsoo'er geen koopmanschap is, offe sal tot d'eene prijs of d'ander aen de man raken, waer van de Marckt sullen stellen die de beste koop kan geven: soodanigh zijn altijdt de neerstige en spaersame luyden, welcke prospereren by prijsen, daer de luye en quistsiecke niet van leven kunnen.

Het misverstant van de gemeene man, dat het inbrengen van uytlandtsche Waren, indien buyten 's Lands gekocht met inlandtsche Waren, en niet met gelt, een volck noyt armer maeckt; is slechts 't geen ydereen, die sich selven respijt geeft om te dencken, van stonden aen moet herroepen; als gewaer wordende dat, op 't sluyten van de Regeering tusschen een natie, en alle de gene daer sy buyten 's Landts mee handelen, al wat aen d'uytvoeringe in waerdy ontbreeckt, om dat van d'invoeringe te balanceren, noodsakelijck met gereet gelt moet goet gemaeckt worden.

Hier uyt komt men uyt te vinden de grondt-oorsaeck, soo van de rijckdom als negotie van Hollandt, door d'omstandigheden alreede verhaelt; want noyt heeft eenigh Landt soo sterck genegotieert en soo weynigh geconsumeert; sy koopen oneydelijck, maer 't is om wederom te verkoopen, ofte om de Waren aen te leggen, ofte tegens een hooger Marckt te bewaren. Sy zijn de groote Meesters van *d'Indiaensche* speceryen, en van de *Persiaensche* sijde, maer dragen enkel wol; en geneeren haer met haer eygen visch en wortelen; ja sy verkoopen hun fijnste lakenen aen *Vranckrijck*, en koopen grof uyt *Engelandt* voor haer eygen dracht. Sy versenden haer eygen beste boter na alle gewesten, en koopen het geringste van prijs in *Yerlandt*, ofte in 't Noorden van *Engelandt*, voor haer eygen gebruyck; kort om, sy schaffen oneyndelijcke overdaet, die sy noyt plegen, en handelen in vermakelijcke dingen, die sy noyt smaken. Gront-oorsaken van rijkdom

De Edelen en Officieren van 't Leger, veranderen met hare naburen de mode van hun kleedinge; maer onder het gros van de burgerlijcke Magistraets-persoonen, de koop-luyden, rijcke handelaers en burgeren in 't algemeen houden een en de selfde moden gedurigh standt; en andere manieren van kleedinge veranderen al soo weynigh onder de matrosen en boeren: sulcks dat men de klederen alleen aflaet om datse versleten zijn, en niet om dat 'et geen mode meer is.

Hun groote vertieringe van buytenlandtsche Waren, is *Fransche Wijn* en *Brande-Wijn*, doch dit en is haer niet te misgunnen, als d'eenige belooninge die sy genieten voor al hun moeyte, en als het gene dat haer alleenlijck rijck en gelukkigh maeckt in haer vrywillige armoede, die anders in haer reële rijckdom arm en elendigh souden schijnen; daer-en-boven, 't geen sy in wijn verteeren, sparen sy in granen om andere dranck van te maken, die buyten 's Landts gekocht wordt; en nu door de noodt van hun affairen smeken, siet men dat sy haer selven onder alle dese droefheden, selfs oock dese troost hebben onttrokken, en 't goen haer in de dadelijcke kloeckmoedigheydt quam t'ontbreeken, met de tijdelijcke hebben vervult. Voornaemste VVaren.

Hierom is 't dat veel gestadigh uytgaende, 't zy in koopmanschap oft' in den arbeyd van zee-varende luyden, en weynigh inkomende om binnen 's Landts te vertieren, van de rest tot gelt gemaeckt wordt, en 't landt in dier voegen vervult dat men in *Hollandt* meer silver siet onder de gemeene man, dan koper in *Spanjen*,

 of in

of in *Vranckrijck*, hoewel d'eene soo rijck zy in de beste inlandtsche Waren, en d'ander alle de schatten uyt *West-Indien* put.

VVederlegging van eenige grontregels.

Na dese gantsche calculatie van hun negotie en rijckdom, sal het blijcken dat sommige van onse *Maximen* ofte grontregelen soo vast niet gaen, alsse by onse *Politiken* ofte Staetkundigen gemeenlijck in swang gaen; als voor eerst, dat exempel en aenmoediginge tot overdaet en gulsigheyt, aengeleyt in de consumptie van inlandtsche Waren profijtelijck is voor de Negotie: 't mach soo zijn ten aensien van 't gene verarmt, maer niet ten aensien van 't gene een Landt verrijckt; en is voorwaer soo schadelijck niet, indien meer is gelegen in inlandtsche dan uytlandtsche Waren; maer de gewoonte en genegentheden tot overdaed en onkosten en kunnen niet bepaelt zijn; 't welck met inlandtsche Waren begint, sal met uytlandtsche voortgaen, en hoewel het voorbeeldt onder ledige Personen opkomt, de navolgende nochtans sal door alle standen gaen, selfs door de gene in welckers naerstigheyt een Natie bestaet; en daer-en-boven, hoe wy meer van het onse vertieren, te minder sullen wy buyten 's Landts vertieren; en soo sal 't gebeuren, dat, daer wy een grooten handel dryven, wy nochtans niet meer te koopen dan te verkoopen, arm sullen worden: daer wy, toen wy een seer geringe negotie buyten 's Lands deden, nochtans met soo veel te meer te verkoopen dan wy inkochten, seer rijck wierden ten opsicht van onse buuren. Dit is gebleken ten tijde van *Eduward de Derde*, doen wy soo swaren oorlogh voerden in *Vranckrijck*, en onse victorieuse wapenen in 't herte van *Spanjen*, daer in het 28e jaer van dien Konings regeering, de waerdy en tollen van alle onse uytgevoerde Waren, bedroegen 294184 ponden sterlings 17 schellingen en 2 penningen: en van de ingevoerde slechts 38970 ponden 3 schellingen 6 penningen: sulcks dat 'er in dat jaer in 't Koninckrijck ingekomen moeten zijn aen gemunt gelt ofte buillion, (ofte anders een schult geworden zijn voor de Natie) 255214 ponden sterlings 13 schellingen 8 penningen, en toen voerde men noch onse wol ongewrocht uyt, en brachten in een groot deel van onse lakens uyt *Vlaenderen*. Een ander algemeene maxime is, dat by aldien door eenige uytheemsche invasie ofte slaverny den Staet, en gevolghlijck de Negotie van *Hollandt* quame geruineert te worden, het laetste soude by beurte ons hier in *Engelandt* ten deele vallen; 't welck geen gevolgh is: alsoose gewisselijck aen verscheyden stucken sou brecken, en of Ons, *Vlaenderen*, de *Hanse-steden*, ofte eenige andere gewesten ten deele vallen, na dat de meeste van die omstandigheden ergens mochten t'samenkomen om de selve te noodigen, en lichtelijck den genen toevallen die eertijdts in *Hollandt* schijnen gelokt te hebben, door soo een geweldige toeloop van volk, en soo een algemeene genegentheyt van neerstigheyt en spaersaemheyt onder haer; en al wie voorwendt in Negotie en rijkdom, haer gelijck te sullen worden door andere middelen, dan alrede verhaelt is, sal, gis ick, of bedriegen ofte bedrogen worden.

Ouden staet van d Engelsche koophandel.

Het derde is, dat by aldien die Staet tot d'uyterste nood soodanigh gebracht wierdt, als te worden een Provintie onder een hoeger macht, dat sy dan veel eer Ons als iemant anders onderdanigh souden willen zijn, ofte ten minsten die Provintien welcke aen de zeekant leggen ofte de rijckste zijn; doch men sal met meerder reden van fondament uyt alle de vorige discoursen konnen besluyten, dat schoon sy door absolute conquesten mochten komen gescheyden te worden, sy met consent van den anderen noyt en sullen scheyden, maer altemael na eenen wegh toevallen, en door een algemeen verdragh de beste conditien die sy konnen voor haer Landt bedingen, als een Provintie, soo niet als een Staet: en aleer de nood soo hoogh loopt, sullen sy eerst trachten aengenomen te worden als een Nederlandtsch Circkel of Kreyts in 't Keyser-rijck ('t welck sy van ouds waren) en daer door geraecken onder de bescherming van dat machtigh lichaem, het welcke

(voor

(voor soo veel als groote en kleyne saken met den anderen mogen vergeleken worden) hun eygen Staet best gelijckt in des selfs voornaemste constitutien, maer insonderheyt in de vryheyt ofte souverainheyt der Keyserlijcke Steden; en hier van heb ick hare Menisters dikmaels hooren spreken, als hun laetste plecht-anker, in geval sy door een al te sterke en doodelijke ongeval mochten gedreygt worden.

En soo dit al quame te gebeuren, de Negotie der Provintien sou veel eer behouden blijven en vermeerderen, dan eenighsins een krak krijgen, en te niete gaen door sulck een verandering van hun Staet, om dat de vryheden van 't Landt souden blijven de gene diese zijn, en de selve sou veyliger zijn danse nu is.

Het laetste dat ick ophalen sal is van een ander alloy; dat, by aldien de *Prins van Oranjen* souverain oft Opperheer gemaekt wierdt van hun Landt, schoon door uytheemsche wapenen hy sou een groot Prins zijn, om dat dit nu blijkt soo een groote Staet te zijn; daer in 't tegendeel die Provintien haest een seer gering land souden worden; want sulck en macht moet men met gewelt staende houden, gelijckse sou moeten verkregen worden, en gelijck het in der daedt met alle absolute heerschappy in die Provintien moet toegaen. Dit sou algemeene onlusten veroorsaken, en daer uyt gedurige beroerten onder de Steden, 't welk de ordres van 't Landt sou veranderen, het eygendom van particuliere personen in gevaer brengen, en d'achtbaerheyt en behoudenis der regeering doen daveren. Soo wanneer dit mocht gebeuren, het volck sou verstroyen, de neerstigheydt verflaeuwen, de banken te niete gaen, en de neering soo lanigh komen te vergaen, als dat lichlijck met'er tijdt selfs hare dijcken door de defensien van soo een swack volck, tegens soo een geweldige aenval niet langer souden konnen gemainteneert worden; maer de zee sou een inbreucke doen over 't landt; en haer voornaemste steden wederom laten visschers hutten worden, gelijkse van outs waren. *Souverainheyt van de Prins.*

Sonder eenige dergelijke veranderingen ben ick van gevoelen, dat de Negotie voor ettelijke jaren herwaerts haer middagh-linie is gepasseert; en onder haer merkelijck heeft begonnen af te nemen: waer van schijnen verscheyden oorsaken te zijn. Voor eerst, om dat soo veel andere Natien in 't algemeen haer daer na hebben geschikt, binnen dese twee of drie-en-twintigh jaren; want t'sedert de Vrede tot *Munster*, die in 't jaer 1648 de ruste in 't Christendom herstelt heeft, hebben niet alleen *Sweeden* en *Deenmarcken*, maer ook *Vranckrijck* en *Engelandt* meer in 't bysonder, als ooyt voor desen, soo wel de gedachten en raedtslagen van hun verscheyden regeeringen, als de humeuren van hun volk besigh gehouden omtrent de saken van Negotie. *Verminde-ring van koop-handel.*

Dit is oock niet geschiet sonder voordeelige trappen van succes; hoewel Koninkrijken van sulk een wijte, die andere en heerlijker fondamenten van grootheyt oft' aensienlijkheyt hebben, de Negotie soo hoogh niet konnen doen opklimmen als dese kleyne Staet, welke geen ander had om op te bouwen; niet meer als een die schoone en overvloedige middelen heeft, tot den arbeydt en neerstigheyt sich soo niet kan begeven, als een die sich nergens anders op te verlaten heeft daer hy 't leven meê onderhouden kan: maer het zy soo als 't wil, alle dese natien zijn onlangs gekomen om rijkelijk met haer te deelen; en 't schijnt dat'er al te veel negotianten op de baen sijn gekomen om in de wereldt te negotieren, in voegen dat sy by den anderen naeulijks konnen leven, gelijk als in een groot volck-rijck Dorp de eerste grossier ofte handelaer, die onder haer winkel op set, voort rijk wordt, all' de neeringe na sich treckende, tot dat een ander aengemoedigt, siende dat 't et hem soo wel gaet, nevens hem opset, en een deel van sijn winst trekt; eyndelijck komender soo veel in 't vaerwater dat'er niet by te winnen is, sulcks dat 'er of sommige moeten uytscheyen, oft' altemael bankeroet speelen. *Te veel koop-lieden.*

't Is niet veel eeuwen geleden, of *Venetien* en *Florentien* hadden alle de negotie

Negotie der Venetianen en Florentinen

van *Europa*: de laeste met hare Manufacturen of gewerckte Waren; maer de eerste hun scheepvaert, en geheel op *Persien* en *Indien* te handelen, welckers Waren gebracht wierden (gene te landt en dese langs *d'Arabische* Zee) naer *Egypten*, daerse van daen gehaelt met de Venetiaensche koopvaerdy-schepen, en vervoert wierden naer de meeste gewesten van *Europa*; en in die tijden bevondt men dat de gantsche negotie van *Engelandt* door de *Venetianen*, *Florentiners* en *Lombarden* gedreven wiert.

der Oosterlingen,

d'Oosterlingen, welcke de inwoonderen der *Hanse-steden* waren, als van *Dantzik*, *Lubeck*, *Hamburgh*, en andere aengrensende plaetsen, vingen naderhant de Negotie aen, en hebben die alle van dese noorder quartieren ettelijcke jaren lang gemainteneert, en eerst beneden naer *Brugge* gebracht, en van daer naer *Antwerpen*.

en Portugesen

Der *Portugeezen* eerste vaert op *Oost-Indien* heeft den grooten handel der *Venetianen* de neck gebroken, en naer *Lisbon* doen verhuysen; en d'oproer der *Nederlanders* die van *Antwerpen* naer *Hollant*; maer in all' dese tijt hebben d'andere en grooter natien van *Europa* sich daer weynigh mee bemoeyt; hun handel was den Oorloogh; hare raedtslagen en aenslagen sagen op de onlusten in 't *Heylige Landt*, oft' op de gene die tusschen de *Pausen* en *Keysers* (beyde op een en het selfde ambeelt gesmeed alle Christen-Princen daer in-trekkende, en eyndigende met de grootheydt van de Kerckelijcke Staet door het gantsche Christendom:) in swang gingen; somtijds op de machtige oorlogen tusschen *Engelandt* en *Vranckrijck*, tusschen *Vranckrijck* en *Spanjen*; de meer algemeene tusschen de *Christenen* en *Turcken*; ofte de meer particuliere onlusten tusschen mindere en naburige Princen. Kortom, de Koninckrijcken en Prinsdommen waren in de wereldt als de Edelluyden en Jonckers in een landt; de vrye Staten en Steden als de koopluyden en winckeliers: dese wierden eerst van d'andere versmaedt; d'andere door haer gedient en * geëert, tot dat, door de veranderlijcke loop der uytkomsten in dese werelt, sommige van dese door neerstigheyt en spaersaemheyt rijk en machtig wierden; en sommige van d'andere door den oorlog en overdaet arm: waer op de koopluyden moedigh begonden te worden, en te braveeren als Jonckers: en de Jonckers het in 't hooft kregen van de negotie t'aenveerden. Uyt dese korte stellinge sal 't geen wonder schijnen dat particuliere steden soo rijck en machtig wierden, daerse alleen met de negotie byna van de geheele werelt gingen strijcken: nochte oock waerom niet alleen de negotie in *Hollandt*, maer het profijt of voordeel daer van in 't algemeen sou schijnen te verminderen, daer 'er soo veel aen vast zijn.

Andere oorsake van verminde-ring der negotie.

Ten anderen, de verslappinge van de Negotie in dien Staet, kan oock hier uyt ontstaen: om dat door de machtige progressen van hun *Oost-Indische Compagnie*, de Waren van dat Landt in die gewesten der weerelt meer toe-genomen zijn danse konnen vertiert worden: dien volgens moetense noodsakelijck in prijs af-slaen, nademael dat d'onkosten zijn vermeerdert van wegen de swaere oorlogen, legers en fortressen, noodigh om de conquesten van die Compagnie in *Indien* te mainteneren ofte t'extenderen of uyt te breyden; want in plaets van vijf of ses Oost-Indische schepen die sy 's jaers plachten uyt te rusten, en een vloot uytmaeckten, zijnse nu tot 18 of 20 geresen, ja ick meen dat'er in de Vereenigde Provintien 22 in een jaer overgekomen zijn. Hierom is 't dat particuliere Persoonen van die Compagnie in *Hollandt*, met even soo groot Capitael soo veel niet winnen als die van d'onse doen in *Engelandt*; hoewel dat haer Compagnie ongelijck rijcker is, en vry grooter handel drijft, dan onse, welcke door geen last van legers, forten oft' oorlogh-schepen wordt uyt-geput: en hierom is 't dat de *Hollanders* genoodtsaeckt worden, soo lang en soo veel van hare waren op te leggen, tot dat syse verkoopen ofte quijt konnen worden: en waerom dat sy nu soo veel minder uyt *Indien* voeren dan sy souden konnen doen, soo sy consumptie of vertiering genoegh hadden; gelijck

* Pag. 17. reverend. lin. 21.

lijck my noch gedenckt, dat een van haer bootsgesellen, onlangs uyt *Oost-Indien* gekomen in 't jaer 1669, in de schuyt tusschen *Delft* en *Leyden* verhaelde, voor sijn oogen gesien te hebben, eer hy van daer trock, dat 'er drie hoopen van Nootemuscaten op een tijt verbrandt wierden, waer van yder hoop grooter was dan men in soo een kerck konde bergen, wijsende op een seker kerck die daer in het dorp in 't gesicht stondt.

Een ander oorsaeck kan oock zijn, om dat het koorn twaelf jaren en langer, soo geweldigh goedt koop is geweest in alle dese gewesten van *Europa*, en dat seer groote opsicht heeft op den handel van *Hollandt*: alsoo 'er veel *Oost-Indische* Waren (ten minsten speceryen, welcke het gros daer van zijn) na de Noorder-quartieren van *Europa* wierden versonden in verwisseling van koorn, nademael dat het tot een hoogen prijs in *Nederlandt, Engelandt, Vranckrijck, Spanjen*, oft *Italien* vertiert wiert, in alle welcke landen het koorn in dese laetste jaren soo slap is geweest, dat de groote quantiteyten, die uyt *Polen, Pruyssen*, en andere Noorder-quartieren plachten te komen, d'onkosten van de vrucht naulijcks konnen goedt maken. Nu hoe dat volck minder voor de granen krijgen, hoe sy minder voor de speceryen konnen geven? 't welck aen beyde kanten een groote schade is voor den *Hollander*: daer door verminderende de consumptie of vertiering van haer Oost-Indische Waren in de Noorder, en van hare granen in de Zuyderlijcke gewesten. De oorsaeck dat 'et koorn soo goet koop is, schijnt soo seer niet te zijn ten opsicht van de vruchtbare en overvloedige jaren, als om d'algemeene vrede die 'er in *Europa* geweest is t'sedert het jaer 1659 ofte 60; waer door soo veel menschen en landen haer tot de landtbouwery hebben gekeert, die te voren ten oorlogh dienden, ofte in alle de Frontier-Provintien, soo wel van *Vranckrijck* en *Spanjen*, als door gantsch *Duytslandt*, die voor de *Munstersche* Vrede braek lagen; en in *Engelandt* gedurende de werckingen of gevolgen van een burgerlijcken oorlogh; en daer komt geen volkomen overvloed, dan als'er verscheyden soo wel vreedsame als vruchtbare jaren achter-een volgen. Over-vloet van koorn.

De laetste oorsaeck die ick bybrengen sal, is de geweldige vergrootinge van de Stad *Amsterdam*, van wegen 't gene men de *Nieuwe stadt* noemt: welcker omtreck soo wijdt is, en d'oude gebouwen van soo veel grooter cierlijckheyt en kostelijckheyt, dan d'oude, dat daer toe een ongemeen groot capitael moet aengeleyd zijn geweest, 't welck in die stadt te voren in de negotie wierdt gebruyckt. Voegt hier by, dat'er een grooter sonde van overdaet en kostelijckheyt in eenige jaren herwaerts onder de koopluyden van die stadt schijnt toegenomen te zijn, dan daer men oyt te voren van geweten heeft: 't welck by sommige onder de verstandighste van hare *Ministers* soodanigh is aengemerckt, terwijl ick mijn verblijf onder haer had, dat sy daer soo wel over klaeghden als over de vergrooting van haer stadt: dat sy voor hadden eenige wetten te stellen tegens de overdaedt, als wel wetende dat selfs de fondamenten van hun Negotie haest ondermijnt souden worden, by aldien dat de gewoonlijcke naerstigheyt, spaersaemheyt en slechtigheyt van hun volck, van d'overdaedt, luyigheyt, pronck en prael quame overheerscht te worden. Hoe 't oock bygekomen is, ick heb bevonden uyt d'allernaerstigste en omsichtigste ondersoeckingen die ick ooyt konde doen, dat sy alle hier in eens zijn, dat'er in 't jaer 1669 en 70 naeulijcks eenige uytheemsche koophandel onder haer wiert gedreven, behalven die van *Oost-Indien*: van waer de negotianten hare gelden in retour sonder schade ontfingen; en geen daer sy boven twee of drie ten hondert van kregen; in voegen dat 'et met de koopmanschap schijnt gelegen te zijn, als met de zee, des selfs element, die een sekere peyl heeft boven welcke sy noyt en klimt in d'allerhoogste getyen, en begint te ebben soo haest als se ophoud van vloeyen: en altijdt gront verliest, op d'eene plaets na proportie van 't geen se aenwint in een ander. Vytleg-ginge der Stadt Amsterdam.

HET VII. HOOFTSTUCK.

Van haer Macht en Inkomsten.

Oude macht van Rijken en Staten.

De sterckte en macht van een Koninckrijck ofte Staet, placht men in vorige eeuwen af te meten by 't getal van ingeborene en strijdtbare onderdanen, die sy by tijdt van oorlogh met hare gebuuren te velde konden brengen; de twisten van een volck wierden door hunne oorlogen bygeleydt, niet door loon-treckende machten, geworven met gelt, ofte door gestadige betalinge onderhouden. In de verscheyden Koninckrijcken en Prinsdommen van *Europa*, bestond het lichaem van hun legers, gelijck noch in *Polen*; uyt den Adel en Jonckers, welcke ten oorlog op hare Princen gehouden waren te passen, met seker getal van gewapende mannen, volgens den teneur en uytbreyding der besondere heerlijckheden en landeryen, die sy genoegh van de Kroon hielden: waer dese niet waren na de gelegentheyt der sake, wierdt het resterende uytgemaeckt met onderdanen, versamelt uyt liefde tot hun Prins en Vaderlandt; uyt een begeerte tot conquesten en buyt; uyt een nootwendigheydt van defentie, aen malkanderen hangende door verbintenis ofte Religie; en aengeprickelt door eere, wraecklust ofte gierigheydt (niet om 't gene sy van hare leydtsluyden souden konnen bekomen, maer van hare vyanden.) Een veldtslagh of twee, deftigh afgemaeckt, heeft den oorlogh ter neder geleydt: en een oorlogh, een twist van een geheele eeuwe geslecht, en de saeck of het landt daer om getwist wierdt gewonnen of verloren, tot dat de verandering van tijden en voorvallen de selve tot een nieuwe decisie brachten, tot dat de deughden en ondeughden der Princen die stercker of swacker maeckten, ofte in liefde en gehoorsaemheyt van 't volck, ofte in soodanige ordre en gewoonten die d'onderdanen meer of min strijdtbaer ofte verwijft maeckten. Landt-militie ofte lijfwachten steeds in dienst te houden, wierdt nergens by wettelijcke Princen in hun eygen ofte erf-landen gebruyckt, dan alleen by Conquesteurs in veroverde ofte t'ondergebrachte Provintien; ofte by usurpateurs binnens landts; en dienden slechts tot bescherming der onderdanen, niet tegens de vyanden.

Verandert door de Venetianen en Hollanders.

Dese ordre schenen eerst in *Europa* verandert geweest te zijn, door de twee Staten van *Venetien* en *Hollandt*; beyde kleyn in 't begrip van landtpalen te lande, en sich uytstreckende op de grensen van machtige naburen: beyde swack in 't getal van ingeborene ondersaten: en die minder strijdtbaer zijn te lande, haer soo seer tot de negotie en ter zee begevende: doch beyde vermogende in rijckdom en negotie; waer door sy getracht hebben in sterckte van natuurlijcke onderdanen, hare nabuuren gelijck te worden, door uytheemsche loontreckende krijgsbenden; en hare frontieren te beschermen door de konst van fortificatie en sterckte van plaetsen, welcke met belegeringen den oorlogh wat langer mochten doen duuren, soo wanneer sy geen Batailje of veltslag dorsten avontuuren; en maken alsoo datse veel eer door macht van gelt, dan door wapenen geeyndigt wierde. Hierom zijn die Princen, welcke aen den bodem van dese Staten grensden, genoodsaeckt de selfde voorsieningen te doen: welcke by continuatie van oorlogen op het vaste landt van *Europa* zijn toegenomen, t'sedert de opkomste van desen Staet, tot de vrede der *Pireneen*, tusschen Princen aen malkanderen grensende, en zijn alsoo tegen schielijcke invallen op hun hoede geweest.

Over-

Oversulcks is de macht van dese Provintien niet af te meten by 't getal ofte humeuren hunner onderdanen, maer by de sterckte van haer scheepvaert en staende troupen, welcke sy gestadigh in dienst houden, selfs ten tijde van vrede; en door welcker beyde getal sy bestandigh geweest zijn om een oorlog te water en te lande te voeren; door hun geduurige inkomsten het eerste te mainteneren: en door de lasten van tijdt tot tijdt, hebben sy het ander van onderstant konnen voorsien. VVat in haer macht bestaet.

Ick wil hare frontier-steden ('t welck een gemeene stellinge is) niet ophalen, nochte de soldaten die sy van noode hebben om die te besetten; nochte den aert en verscheydentheyt van hare schattingen en imposten: alhoewel ick een pertinente lijst daer van by my hebbe, verklarende de veelerhande prijsen daer yder Provintie en Stadt na proportie opgestelt is; maer dit discours sou dit ons Tractaet met een grooten hoop van verdrietige stoffe doen opswellen, en weynigh om 't lijf hebben; ick sal my derhalven vernoegt houden met een enckel verhael van 't geen my bericht is van Persoonen onder haer die daer best oplossinge van konden doen, nopende hun Militie of krijgsmacht en algemeene inkomsten.

De gewoonlijcke inkomst van desen Staet, bestaet, ofte in 't gene gelicht wordt in de geconquesteerde steden en 't landt van *Brabandt Vlaenderen*, ofte den *Rhijn*: het welck t'eenemael door den Raedt van Staten geadministreert wordt, ofte in gewoonlijcke samel-penningen die de seven Provintien alle jaren versorgen na hun besondere proportien, op petitien van den Raedt van Staten, en reekening van d'onkosten van het aenstaende jaer door haer ingelevert aen de Staten Generael; en dese inkomste bedraegt jaerlijcks omtrent 21 millioenen, yder millioen uytmakende ontrent negentigh duysent ponden sterlings inlandsch gelt. Inkomst.

Het voornaemste middel waer uyt dese penningen voortkomen, zijn d'Accijsen en tollen. Het eerste is groot, en soo algemeen, dat ick gehoort heb van sommige die daer acht op genomen hebben *t'Amsterdam*, dat als men in een herbergh een schotel visch wil eten met de gewoonlijcke saus, omtrent de dertigh besondere accijsen betaelt word, en voor 't gene dient tot soo een kleyn gerecht. Het laetste loopt niet hoog, en wordt in 't besonder tot *d'Admiraliteyt* aengeleyt. Accijsen.

Uyt dese inkomsten worden opgemaeckt d'onkosten van de gantsche Militie, van alle publijcke Officieren van Staet, en Gesanten ofte Ministers buyten 's lands, en d'interest van omtrent 13 millioenen, welcke de Staten Generael schuldigh zijn. Onkosten.

De soldaten die sy in 't jaer 1670 in dienst hielden, en dat in soo een generale vrede, en na alle reformatien bestonden uyt ses-en-twintigh duysent twee hondert mannen; in 10 Regimenten ruytery, uytmakende 50 troupen, en 19 Regimenten voetvolck, bestaende in 380 compagnien. De gedurige onkosten van dese soldaten, quamen haer 's jaers te staen, op ses millioenen een hondert negentien duysent guldens. Getal der krijgs-bendes.

Hare *Admiraliteyten* of Zee-Raden in tijdt van vrede, houden in hun dienst tusschen de 30 en 40 oorloghschepen, die sy gebruycken om nu en dan hare koopvaerdyschepen te convoyeren; met een esquadre van acht of tien Schepen, om op die van *Algiers* en de *Corsairen* in de Middelandsche zee een wakend oogh te houden: en sommige die sy altijdt gereet houden in hare havens, om in alle schielijcke voorvallen ofte gelegentheden van den Staet te konnen gebruycken. De gemeene onkosten der *Admiraliteyten* in dese equipagie of toerusting, en 't getimmer van schepen; beloopen omtrent ses millioenen 's jaers. Oorlog-schepen.

Behalven de schult van de *Generaliteyt*, of algemeenen Staet, is de Provintie van *Hollandt* schuldigh, omtrent 65 millioenen, waer voor sy vier ten hondert aen interest betalen: maer ten opsicht van het capitael en interest, gaet dit soo glat en precijs, dat men daer noyt tweemael hoeft om te vragen. Sy mogen opnemen so veel Schulden.

gelt als sy begeeren. Die hier sijn gelt mach brengen, reekent het voor een groot faveur : en als sy van de hooftsom yet afleggen, soo wordt het ontfangen met schreyende oogen, niet wetende waer sy haer gelt soo veyligh en gemakkelijck sullen op intrest doen; en de gemeene inkomsten van particuliere persoonen liggen veel op de Kantooren, ofte van de *Generaliteyt*, ofte van de bysondere Provintien, welcke Registers houden van dese publijcke schulden.

Imposten. Wat belangt de verscheydene Imposten en Accysen : welcke op vaste onroerende goederen zijn, als huysen en landen, worden door Magistraets-persoonen der bysondere plaetsen versamelt, en door haer betaelt aen d'Ontfangers, om dat beyde het getal en de waerdy daer van bestendigh blijven, en gemackelijk te kennen zijn; dewelcke uyt onsekere consumptien bestaen, worden opgeveylt aen de meestbiedende, sommige voor drie maenden, sommige voor ses, en sommige voor een heel jaer.

d'Insamelinge, ontfangst, en omdeylinge van alle publijcke penningen, geschiet sonder dat d'Administrateurs ofte Bedienaers daer van iets van particulieren daer voor trekken; maer hebben seker geset salaris of loon van den Staet, 't welck sy door eenige private practijcken ofte afpersingen niet en derven vermeerderen; in voegen dat soo iemant een hantschrift van eenige publijcke schult heeft, die gaet soo seker als of hy soo veel gereet gelt in sijn kas had, de betalinge gewis en vast gaende op d'invordering, sonder kosten en moeyte; en over gemaeckt in wat gelt dat men wil, als de prompste wisselbrief.

Andere inkomsten. d'Extraordinaire ofte ongewoonlijcke inkomsten zijn, soo wanneer by tijde van oorlogh ofte eenige andere hooghdringende nooden, *de Generaliteyt* eenige extraordinary contributien toestaet: als somtijds den hondertsten penning van de goederen der inwoonderen; als hooftgelt, schoorsteengelt, ofte eenige andere subsidien ofte betalingen, na datse eens konnen worden en de gelegentheyt vereyscht, 't welk te met soo hoogh gegaen heeft, dat yder persoon die van d'eene plaets of Stadt na d'ander treckt, het zy in een koets of schuyt, op een wagen of te paert Passagie-gelt heeft moeten betalen.

Krijgsmacht in den naest. lesten oorlog. Door alle dese middelen, in het eerste jaer van d'Engelsche oorlogh, in 't jaer 1665, wierdender gelicht in de Provintien 40 millioenen, waer van 22 in de Provintien van *Hollandt*; en toen de Bisschop van Munster op dien selfden tijdt een inval in haer Landt deê, hadden sy in 't jaer *1666*, boven de 60000 Man in dienst te lande, en meer als hondert oorloghschepen te water.

De grootachtbaerheydt van dese Natie op die tijdt, scheen te recht den roem van d'onse te hebben doen opstijgen : welcke in de jaren 1665 en 66 oorlogh voerde, niet alleen tegens de machtige Staet, maer oock tegens de Kroonen van *Vranckrijck* en *Deenmarcken* met haer t'samenspannende; en dat op soodanigen tijdt toen

Rampen der Engelsche. dit Koninckrijck genoodsaeckt wiert t'huys te worstelen, met de jammerlijcke werckingen van een inlandtsche woedende pestilentie, die in de drie maenden van 't eerste jaer een ongelooflijck getal van volck wegh nam; en met dat grouwlijck vuur, 't welck in drie dagen van het tweede jaer in d'assche leyde, die oude en vermaerde Stad *London* (het herte en middelpunt van onse commercie en rijkdom) verslindende het grootste gedeelte van des selfs gebouwen, en een onmatigh gedeelte van desselfs rijckdom : in 't midden nochtans van dese ongeluckige voorvallen,

Zeeslagen. hadden dese twee somers d'eere van drie zeeslagen der machtighste scheepsvlooten, die malkanderen op den Oceaen oyt hebben ontmoet : waer van twee met geheele en ontwijffelbare victorien, en met een vervolginge van onsen vyandt in sijn havens quamen te eyndigen. De derde zeeslagh begonnen zijnde in een ongeluckige verdeeltheydt van onse vloot, met 90 van hare schepen tegens 50 van d'onse: en in spijt van sulcke disadvantagien ofte nadeel aengehouden hebbende ofte

ver-

vernieuwt zijnde drie achter-een-volgende dagen (in welke wy haer eerst alle morgen aenboort quamen) is eyndelijck afgeloopen met een eenparige en onderlinge swakheyt ofte vermoeytheyt aen beyde zijden; d'ontramponeerde of beschadigde schepen en 't gereetschap, nevens het gebreck van kruydt en ammonitie, hebbende ongecideert ofte onbeslecht gelaten de grootste actie die men lichtelijk in eenige historien sal vinden aengeteekent; en in dese Batailje, alsoo de Heer de *Wit* tegens my heeft bekent, hebben onse natie en de matroosen, door hun onverwinnelijcke kloeckmoedigheydt meer eere ingeleyt, dan sy met de twee andere victorien hebben behaelt, dat hy versekert was dat sy haer volck de twee volgende dagen, na de disadvantagien of onvoordeelen van de eerste, noyt aen 't slaen hadden konnen krijgen; en hy vertroude dat geen ander natie daer capabel toe was dan d'onse.

Ick sal niet oordeelen hoe wy een eerlijcke vrede quamen te missen in de ses naestvolgende maenden, na 't geluck van onse laetste victorie en de verkregene eere van dien oorlogh; maer gelijck een rouwe hant een been haest kan komen te breken, daer veel konst en sorgen toe vereyscht worden, om het selve tot sijn vorige sterckte en proportie wederom te brengen. Soo kan oock een Minister van Staet sich haest in een oorlogh inwikkelen; maer 't is alle mans werck niet om de tijden te weten, en de wegen uyt te vinden, om vrede te maken; nochtans toen na de gevoelige uytkomsten van een ongelukkige verwaerlosinge, een indifferent of onverschillend Tractaet gesloten wiert tot *Breda*, in 't jaer 1667, binnen ses maenden daer na, soo wiert door een Alliantie of Verbont met desen Staet, in *Januario* 1668, (die met een ongelooflijcke vreughde en gejuygh onder de hare wiert aengenomen) sijn Majesteyt d'ontwijffelbare Arbiter of Scheyds-man van alle d'affairen in 't Christendom; hy maeckte vrede tusschen de twee groote Kroonen tot *Aken*; 't welk by alle de werelt volkomentlijck toegestemt wiert sijn werk te zijn, en 't welck met een eenparigh gejuyg van de Christen-Princen buyten, en van sijn onderdanen binnen 's Landts aengenomen wiert: en voor drie achter-een-volgende jaren door d'onwrickbare Alliantie en aenhang der Vereenighde Staten, bleef sijn Majesteyt absoluyt Meester van de Vrede des Christendoms, en als gevende palen aen de grootste, soo wel als beschermінge aen de swackste sijner naburen. Vrede-verdrag to Breda.

HET VIII. HOOFTSTUCK.

d'Oorsaken van hun val in 't jaer 1672.

Dit moet men voor vast stellen, dat gelijkerwijs als desen Staet in den loop en voortgang van des selfs grootheyt, soo veel jaren geleden, geschenen heeft als een comeet, soo scheense ook in de veranderingen van dese laetste somer te vallen als een *Meteore*, of ongewoon hemellicht, en heeft soo wel door het een als door het ander de werelt verbaest gemaeckt. Soo wanneer men aenmerckt dat sulck een macht en rijckdom, daer van gedacht is in het laetste Hooftstuk, binnen de tijd van een maent als ter neder gevelt is: dat de Fransche troupen sonder slag of stoot, of byna sonder tegenseggen, in soo veel van hare frontiersteden, vermaert in de belegeringen en daden der Spaensche oorlogen, quamen invallen als in opene vlekken; de meeste sonder eenigh tegenweer altoos, en in alle met soo weynigh, dat hun groote rivieren, welcke voor een onverwinnelijke versekertheyt voor de Provintien van *Hollandt* en *Utrecht* gerekent wierden, met soo groot gemack en weynigh wederstandt, als Wonderlijcke verandering.

 sloo-

slooten, wierden bevaren. Kort om, dat selfs de herten van een volck, soo dapper van ouds tegens *Romen*, soo hardtnekkigh tegens *Spanjen*, nu t'ondergebracht souden worden, en alles als verlaten eer de noodt aen de man quam; soo mach men met recht gaen na de verborgene en bestemde uytgangen van alle menschelijcke grootheyt, om reden te bekomen van soodanige revolutie of verandering; ofte veel tot d'onnavorschelijcke besluyten en onwederstandelijcke macht der Goddelijke voorsienigheyt: alhoewel het niet goddeloofer schijnt die in twijffel te trekken, dan met onse schael te wegen; ofte d'uytkomsten en bewegingе van die eeuwige wille en macht weder te brengen tot een gelijckformigheyt, met het gene gerekent word rechtvaerdigh, ofte wijs, ofte goedt, door de gewoonlijcke toestemming, ofte het eng begrip van arme sterffelijcke menschen.

Maer gelijck als in de navorschinge en aenmerckinge, selfs van natuurlijcke en gemeene saken, ons talent ofte begaeftheden, duchte ick, veel eer is te praten dan te weten; soo mach het ons vry staen na alle dingen te vernemen, en daer van te redenkavelen, soo lang als wy geen sekerheyt stellen, ofte dat een onlochenbare waerheydt noemen, 't welck alle dagen van tien duysent wordt ontkent: nochte die opinien voor onredelijck keuren, welcke wy weten dat soodanige houden die wy voor redelijke menschen erkennen. Ik sal dan soodanige omstandigheden opstellen, die my op het baerblijckelijckste in dese revolutie oft' omkeeringe van saken, schijnen t'samen gespannen te hebben. Latende de oorsaken die men minder kan onderscheyden, aen 't ondersoeck van persoonen, die meer onderscheyds konnen maken.

Oorsaken van hare ongevallen; Als Koophandel.

En voor eerst houde ick het daer voor, dat hun ongemeene groote koophandel, waer door sy soo groot zijn geworden, oock een oorsaeck is geweest van hun val: alsoo daer door d'aengeborene aert van hun natuurlijcke onderdanen en inwoonderen, is afgewent van de hanteringe der wapenen, tot bedrijf van negotie, en tot oeffening van de konsten van vrede; de gantsche avontuur van haer laetste oorlogen, aen uytheemsche en gehuurde krijghsbenden bevelende; waer door de moed en couragie van hun natie (gelijck in een ander Hooft-stuck is aengewesen) veel vermindert is geworden, en maeckten dat de burgers soo weynigh gewichts toebrachten tot bescherming van hare steden; daer sy in de vermaerde belegeringen van *Haerlem*, *Alckmaer* en *Leyden*, haer soo dapper geweert hebben, dat het harte der *Spaensche* legers daer door in de schoenen ging sincken, en de fortuyn van hare saken een keer nam.

Munstersche vrede.

Naest daer aen was de *Munstersche* vrede, waer meê sy nu meer als 20 jaren lang haer al te gerust en veyligh hielden, om van eenige vyanden te lande besprongen ofte aengetast te worden; en hierom hebben sy 't daer geheel op aengeleyt om sich machtigh ter zee te maken, zijnde t'sedert door twee *Engelsche* oorlogen in die tijdt geoeffent: en die door de kleyne jaerlijckse tochten na de *Straet*, tegens die van *Algiers*, en andere *Corsairen* of zeeroovers van de *Middelandtsche* zee quam te verwakkeren.

Spaersaemheyt,

Een ander oorsaeck was, hun al te groote spaersaemheydt in soo veele van hun beste uytheemsche officieren en troupen op de *Munstersche* Vrede te reformeeren: door welckers dapperheyt en beleyd, *Spanjen* tot inwilliging en besluyt van de vredehandeling soo seer bewogen wiert.

En verandering in den Staet.

Maer 't gene voor al gevordert heeft tot verswakkinge, en in der daet tot verbrijseling van de macht van hun landt-militie, was de verandering van hun Staet, 't welck gebeurde door het *Eeuwigh Edict van Hollandt en West-Vrieslandt*, op de doodt van de laetste *Prins van Oranjen*, om de macht van Stadthouder uyt hun Provintie te sluyten, ofte ten minsten om de selve van de bedieninge van *Capiteyn-Generael* af te sonderen. Van die tijdt af heeft het voornaemste voornemen en de bewerkinge van die Provintien daer toe gestreckt, om allengskens alle oude officieren,

soo

soo ingeborene als uytheemsche uyt te schoppen, welcke eertijdts de Prins van Oranjen trouw gesworen hadden, en geoordeelt wierden het interest van dat Huys noch toe-gedaen te zijn; en het gebied over hun krijgsmacht, de soonen ofte neven van Burgermeesters en andere Officieren en Gedeputeerden in den Staet op te dragen, welke sy oordeelden de constitutien van hun Populaire regeering getrouw te zijn, en goedt genoegh voor een eeuwe, daerse geen apparentie sagen dat haer een vyandt te lande sou aentasten.

Edoch, de genegentheden van gunst tot den Jongen Prins, soo in het volck als de militie, en was door geen medicijnen ofte bewerckingen, 't zy van strengheyt ofte listigheyt t'ontbinden ofte te verspreyden: maer groeyde met de jaren van de Prins in 't verborgen op, steeds voorspellende eenige revolutie ofte verandering in den Staet, als hy tot de jaren mocht gekomen zijn om daer na te staen, en sich van d'algemeene genegentheden des volcks te dienen: zijnde een Prins die by de groote qualiteyten van sijn Koninckliick bloedt, de populaire deughden voeghde van sijn landt; zijnde stilswijgende en vol van gepeynsen, genegen om te hooren en te vernemen, van een gesont en bestendigh verstandt, volhardende by 't gene hy eenmael hadde geresolveert ofte afgeslagen, grootelijcks beyverende en behertigende 't gene hy onderhanden heeft, en sich weynigh tot vermaeck begevende, Godvruchtigh zijnde in de Religie sijns Landts, doch oock tot meewarigheyt tot andere gesintheden: plegende matigheyt, ongewoon voor een van sijn jaren, en onder soo een climaet of luchtstreek geboren; suynigh in 't gemeen bestier van sijn goederen, en by gelegentheyt oock grootdadigh, groot van geest en hart, vlammende op de glorie van oorlogsdaden, met een stercke ambitie om groot te worden, doch eer door gedienstigheyt dan slaverny van sijn Landt. Kort om, een Prins verçiert met veele deughden, sonder dat'er eenige ondeught schijnt onder te loopen. Liefde tot de Prins. Des selfs aert en deugden.

In den *Engelschen* oorlogh, begonnen in 't jaer 1665, hebben de Staten alle Engelsche troupen, diese toen in dienst hadden, af-gedanckt, d'Officieren en soldaten van onse natie die haer bybleven, stekende onder andere Compagnien ofte Regimenten van haer eygen. Na der *Franschen* inval in *Vlaenderen*, en de naeuwe Alliantie tusschen *Engelandt* en *Hollandt* in 't jaer 1668, hebben sy sulcks oock gedaen met alle de Franschen die in haer dienst bleven; sulks dat de besondere lichamen van dese twee natien, welcke altijdt met het grootste deel van de eere en geluck hunner oorlogen gingen strijcken, van malkanderen nu t'eenemael gescheyden waren, en de Militie die sy noch in dienst hadden, bestondt eenigermate geheel uyt haer eygen ingeborenen, ontzenuwt door de langdurige oeffening van negotie, en konsten die de vrede meebrengt. Afdancking der Engelschen en Franschen.

Want sy waren een al te groote, voor eenige van de geringer Princen, hare geburen in *Duytslandt*: en al te gerust van dat hun eenigh gevaer van *Spanje* sou overkomen, als die soo wel hun macht als gesintheden kenden; en daer-en-boven naeu verbonden zijnde, soo met *Engelandt* als *Swveden*, door twee besondere defensive verbindingen, en in een algemeene Triple Alliantie, konden sy geen gevaer uyt *Vranckrijck* voorsien, die sy meenden dat de couragie nochte macht oyt souden hebben, om tegens soo machtige Bondtgenoten in 't veldt te derven komen: en soo wanneer *Vranckrijck* het hart al mocht hebben, dat sy dan op een vereeniging met den Keyser en Spanjen vast mochten gaen. Reden van gerustheyt.

Daerbenevens wisten sy wel dat *Vranckrijck* haer niet konde aentasten, sonder door de Spaensche Nederlanden of *Duitslandt* te passeeren: sy waren wel versekert dat *Spanjen* haer door het eerste geen doortocht sou gunnen, soo sy in d'oppositie daer van gestijft wierden, als voorsiende het onvermijdelijck verlies van de gemelde landen op dat van *Hollandt*: en sy konden qualijck gelooven dat een Hoogduytsche Vorst haer souden laten doortrekken, soo wel tegens d'uytgedruckte wil en mee-

ninge des Keysers, als tegen het algemeene intereſt van 't Keyſerrijck: ſoo dat ſy hoopten dat d'oorlogh ten minſten in hare naburige Provintien ſou geſtuyt worden; tot welcker beſcherming ſy de gantſche macht van hun Staet gereſolveert waren in 't werck te ſtellen; en ſouden haer oock dapper te weer geſtelt hebben, in geval de twiſt aen een anders deur dan haer eygen begonnen had.

Sy konden haer niet inbeelden dat *Engelandt* en *Vranckrijck* ſouden t'ſamenſpannen om hun Staet te ruineren; want onſe geſtalteniſſen onbewuſt zijnde, konden ſy niet voorſien hoe wy ons intereſt of belang daer in ſouden vinden, alle Staten afmetende by 't gene ſy oordeelen hun intereſt te weſen. Sy konden ook niet gelooven, dat andere Princen en Staten van *Europa* ſouden gedogen dat de macht van *Vranckrijck* met ſulck een conqueſt of aenwinſt, als *Hollandt* was, vergroot ſoude worden.

Behalven deſe publijcke conſideratien, warender noch andere byſondere ten opſicht van de factien onder haer; en ſommige van hare Miniſters waren niet voorbarig nochte gedweeg genoeg om haer beſt te doen, ten eynde datſe ſulke t'ſamenvoegingen die haer dreygden, vroeg mochten breken ofte afwenden: alſoo ſy niet buyten hope waren datſe door hun gebrokene meſures oft maetregelen met *Vranckrijck* te vernieuwen, mochten eyndigen: daer die van aen de Republijckſe kant meer na helden, als voorſiende d'invloeying die hare Alliantien met *Engelandt* noodſakelijk met'er tijdt moeſten hebben, tot herſtellinge van de Prins van Oranjens authoriteyt: en ſy dachten als het op het nijpen al aenquame, dat hun een veylige voorwaerde op d'eene of d'ander wijſe niet konde ontſchieten, hebbende ſoo een ongemeene groote ſchat in voorraedt, om by alle goede gelegentheyt aen te taſten en te gebruycken.

En van goede hope.

Deſe conſideratien of aenmerckingen hebben haer drie ongelukkige miſſlagen in hare negotiatien of handelingen buyten 's Landts doen begaen: want ſy maeckten een Alliantie met *Engelandt*, ſonder verpandinge van een goet vertrouwen en vriendtſchap: ſy braken hare conditien of voorwaerden met *Vranckrijck*, ſonder nieuwe met *Spanjen* te ſluyten: en ſy maekten rekening op d'aſſiſtentie van *Swveden*, en hare naburige vorſten van *Duytſlandt*, ſonder de ſelve aen haer te verſekeren, met voortſettinge van ſubſidien of gelt-middelen eer den oorlog begon.

Mis-ſlagen.

Eyndelijck, de *Prins van Oranjen* begoſt nu vaſt 22 jaren out te worden, zijnde de beſtemde tijdt van de Staten van *Hollandt*, t'ſedert hun Alliantie met ſijn Majeſteyt, in 't jaer 1668 ingegaen, vaſt geſtelt, om hem tot de bedieninge van *Capiteyn-Generael* en *Admirael*, doch ſonder dat van Stadthouderſchap, over hun Krijgsmachten te vorderen; doch hoe deſe tijdt meer naerderde, die lichtelijk een nieuwe gedaente in haer Regeering ſou gemaeckt hebben, hoe ſommige van hun Miniſters, die meer ſchenen te verſchuyven ofte te bepalen; de Prins in 't tegendeel begoſt confident te worden op de vorige beloften, ofte ten minſten noodinge van *Hollandt*, en oock van d'andere ſes Provintien, welcke eens waren in ſijn avancement ofte vordering, en ſijn party door hun hope en d'uytſtekende deugden van deſe Jonge Prins (nu bequaem geworden tot eenige actie en entrepriſe) aengemoedigt, waren gereſolveert dit poinct tot een ſchielijke *deciſie* of onhandeling te brengen; waer tegens d'ander party haer ſocht te kanten, en all' hare krachten inſpande om ſulks te beletten; in voegen dat deſe ſieckte, die ſelfs in d'ingewanden van deſen Staet ſoo lang had gewerckt, nu recht op haer hoogſte ſcheen te zijn, als wanneer een vereeniging van twee machtige Koningen, op die ſelfde tijt haer een onverwachte en furieuſe inval te water en te lande toebracht, door een Koninckliјcke ſcheeps-vloot, meer als tachtentigh ſterck, en een leger geen minder volck te lande uytmakende.

Vordering van ſijn Hoogheyt.

Toen de Staten nu deſe wolcke over haer ſagen op-komen, begonden ſy (een

tijdt lang eerst vertrouwt hebbende datse sou overdrijven) met hun gewoonlijcke wakkerheyt, niet alleen binnen om te sien na een schuylplaets, maer oock buyten 's Landts; doch in beyde te laet, de selve af te wachten van Princen, hunne geallieerden en geinteresseert in hun gevaer; die verre af waren, en konden niet vroegh genoegh by de wercken zijn: die naerder waren, wilden haer noode in een gevaer steeken daer sy niet genoegh tegens voorsien waren; de meeste sagen graeg dat de hooghmoedt van desen Staet aen het dalen raeckte; sommige dat sy hun moedt aen haer mochten koelen om het leed haer aengedaen. Veele wilden haer gemortificeert ofte seer vernedert hebben die haer niet geruineert ofte verdurven wilden hebben; en soo resolveerden sy alle haer te laten varen, om den storm van eenen *Veldt-tocht* uyt te staen soo sy best konden; 't welck sy vertrouwden niet veel te konnen vorderen tot hun ondergang, aengemerckt de grootheyt van hun rijckdom, het getal van hun Militie of krijgsbenden, en de stercke van hare plaetsen. Der Staten voorsorge. Koelheyt hunner naburen.

De Staet ondertusschen had hare krijgs-benden tot 70000 Man toe vergroot, en begon de fortificatien van hare frontier-steden te repareren: maer soo groote lengte van hun Landt, lagh voor der *Franschen* inval open aen de kant van *Keulen* en *Luyck*; en voor den Bisschop van *Munster*, hun oude vyandt, aen de kant van *Westphalen*, dat sy niet wisten waer sy 't eerste gevaer souden waernemen, ofte haer daer tegens voorsien: en terwijl sy hun Militie en sorgen vast verdeelden, tot versekering van soo veel guarnisoen-plaetsen, hebben sy eygentlijk geen soo seer versorght als *Maestricht*: dat de *Franschen* achter haer lieten, en vielen aen op de steden aen de Rhijn-kant, en in 't herte van hare Provintien. Alom in gevaer.

Daer-en-boven, de Ministers of Staetheeren die 't bewind steeds van huune saken hadden, hebben veel eer de stercke en order van hun scheepsvloot, dan die van haer Landtmilitie behertight; het zy als meer gebeten op *Engelandt* dan *Vrankrijck*, van wegen den oorlogh, en de manier van d'intreê dessels; ofte dat sy geloofden dat een verwinning ter zee den wegh tot een vrede met dese Kroon mocht banen; ofte dat sy hoopten dat hare steden haer soo dra niet souden ontvallen, of aleer dat'er drie of vier verloren wierden, de saeck ter zee sou afgedaen zijn; ofte dat sy misschien wel mochten lijden, dat de *Prins van Oranjens* eerste intreê in het gebied over hare legers, met eenig ramp vergeselschapt mocht gaen, en alsoo dienen tot hun voornemen van sijn gesag en authoriteyt te besnoeyen, daer sy genoodsaeckt waren hem de naem van *Capitein-Generael* te laten behouden. En in der daet, dit scheen niet te sullen feylen, vermits den slechten standt van hun oudt krijgsvolck, de schielijcke lichtingen van hun nieuwe, en de hooghte van hun dristen in den Staet nu uytgeborsten was: waer door de steden en troupen in twijffel waren onder wiens baniere sy vochten, en wiens ordre, die van de Prins ofte die van de Staten, sy hadden te volgen en gehoorsamen. Grootste sorge voor hun scheepsvloot.

Daer gebeurde op de selfde tijdt een voorval, hun climaet of luchtstreek ongewoon, van een geweldige droogthe in het begin van de somer, waer door hare wateren ondiep wierden, op plaetsen die men met de grootste Smakken plagh te bevaren; en hierom waren sy te meer bekommert en verlegen met de bescherming, gelijck het de vyanden te gemakkelijcker hadden in het passeeren van die groote rivieren, welcke tot geen kleyne beveyliginge van hun Landt geoordeelt wierden te strekken. Ongemeene droogte.

En soodanigh was het gestelt met de saken van dese Republijcke, toen den oorlogh uytberste met die ongelukkige uytkomsten, welcke noodsakelijck een Koninckrijck ofte Staet moeten vergeselschappen, daer het gebeurt dat het gewelt van een uytheemschen inval gepaert gaet met de verwerringe van een Inlandtsche beroerte ofte onlust, welcke, gelijck quade humeuren in een lichaem, Ongeval len.

Wan- ordre. maken dat een kleyne wonde gevaerlijck, en een groote doodelijck wort. Sy waren steeds een groot lichaem, doch sonder hun gewoonlijcke ziele; sy waren wel een Staet, doch der *on-Vereenighde Provintien*; hare steden waren ontbloot van alle order, hare burgers wisten van geen gehoorsaemheydt, hare soldaten van geen discipline of krijgstucht: en alle man was de moedt in de schoenen gesonken: daer anders in alle belegeringen, de herten der mannen de wallen beschermen, en niet de wallen de mannen; en voorwaer, het was de naem van *Engelandt* haer met eenen den oorlogh aenseggende, die hare harten een verslagentheyt aenjoegh, en meer deê tot verlies van soo veel steden en soo veel landt, dan de legers van *Munster* ofte van *Vranckrijck*. Soo dat alle omstandigheden aengemerckt zijnde, het lichter schijnt reden te konnen geven waerom sy soo veel verloren hebben, dan waerom sy het overige behielden.

Yemant met de kaert spelende, en siende dat hy een seer goet spel, of in sijn eygen, ofte in een anders hant onvoorsiens komt te verliesen, of hy denckt licht of hy 't had konnen schutten, en hoe hy had behooren te spelen; dit sal oock een natuurlijcke vraegh zijn, nopende den val van desen Staet, en seer swaer om op te lossen.

Na den geweldigen aenwasch van de *Fransche* en vermindering van de *Spaensche* macht, welcke den inval in *Vlaenderen* na sich sleepte, in 't jaer 1667, had den Staet een seer quaet spel te spelen; of sy mosten *Vlaenderen* t'eenemael sien verloren gaen, en met goê oogen aensien dat *Vranckrijck* (die sy wel mochten setten, als een Bondtgenoot, maer ontsagen als een Buurman) op hare landt-palen quame grensen: ofte anders mosten sy *Vranckrijck* toevallen, en *Vlaenderen* met malkanderen deelen, doch sy wisten wel wat het was met den leeuw den buyt te deelen; ofte sy mosten met *Spanjen* t'samenspannen om *Vlaenderen* tegens *Vranckrijck* te beschermen, dat is, met haren ouden vyandt, haren ouden vrient te keer te gaen; ofte eyndelijck met *Engelandt* aenspannen tot bescherming van *Vlaenderen*; nochte brekende met *Vranckrijck*, nochte *Spanjen* toevallende; en een bemiddeling maken, doch eenighsins van een rouwen aert; veel eer een vrede voorschrijvende dan die bemiddelende, en dreygende die Kroon met den oorlogh diese affloegh

Saken van 't jaer 1667;

Sy kosen het laetste, en dat wijslijck, na alle mans oordeel; maer schoon dat dese Alliantie of Verbont gelukkelijck wiert geplant, nochtans wiertse ongelukkighlijck onderhouden, en alsoo quam de vrucht af te vallen en de wortel te verdorren op de eerste verandering van sayzoenen, en dat op een soodanige wijse, en tot sulck een hooghte als men nu onlangs gesien heeft. Of sy de vereeniging van *Engelandt* met *Vranckrijck* hadden konnen beletten, sal geen deel van mijn subject of onderwerp zijn: want ick onderwinde my niet de geheymen van Staet te kennen ofte te verhalen: en ick beooge niet te schrijven d'aenmerckingen van een Ambassadeur, maer van een besonder Persoon, gelijck ick ben, en soodanig als eenigh Edelman lichtlijck had konnen maken, die meer als twee jaren, gelijk ick gedaen heb, sijn verblijf in *Hollandt* gehad heb; en eenigsins, gelijck ick was, genegen tot opmercking. Ick sal slechs seggen, dat de vereeniging van *Engelandt* met *Vranckrijck*, voor desen Staet is geweest als een van die sieckten, die de Doctoren seggen, datse swaer t'onderkennen zijn, daerse licht zijn te genesen; maer eenmael sich klaer openbarende, zijnse ongeneeslijck.

En 't gevolg des selve.

Maer gelijckerwijs als *Hollandt* sich door *Engelandt* en *Vranckrijck* tegens *Spanien* had beschermt; soo hadse behooren door *Engelandt* en *Spanjen* gedaen te hebben tegens *Vranckrijck*, en by tijdts voorsieninge gestelt tegens hun eygen gevaer, soo wel als tegens dat van *Vlaenderen*, door hun vereenigt Verbondt met *Engelandt* en *Sweden* aen te leggen, en te vorderen tot een nauwe defensive Alliantie met

met *Spanjen*, als een Principael of voornaem lidt in dat verbont, en t'accorderen met die Kroon, om tusschen haer gedurigh aen *Sweden* eenige subsidie-penningen te verschaffen, tot onderhoudinge van hun volk die sy in dienst hebben, en dat in tijdt van vrede. Dit was *Spanjens* begeerte, d'interest of belang van alle die voor hadden de vrede des Christendoms te versekeren; en oock het gevoelen van sommige der Hollandtsche Ministers ofte Staetheeren, hoewel niet van de voornaemste, tot dat'et te laet was; welcks nalatigheyt de grootste misslag was oyt in hare regeering begaen: en is voor het meerendeel gesproten uyt hun oude animositeyt of hevigheyt tegens *Spanjen*; het welcke, gelijck het was het begin, soo had het door dese uytwercking byna geworden het eynde van hun Staet.

Toen d'Oorlogh in 't midden der gedachte t'samenvoeging van saken haer aenvang nam, 't valt swaer te seggen wat haer konde beschermt hebben; maer gelijk als luyden in een Stadt, gedreyght met een stercke belegeringh, hare voorsteden laten varen, en de buytenwercken niet achten, welcke of in haer selven swack zijn, of uyt gebreck van volck niet weerbaer; en gesint zijn die Posten of sterkten slechts wel te besetten diese volkomentlijck konnen bemannen, en lichtelijk ontsetten; om dat het verlies van yder kleyn buytenwerck niet alleen het getal verswackt, maer ook den moed van 't guarnisoen de besetting van binnen doet sinken.

Soo hadde oock dese Staet, die als belegert wiert door de geweldige en menigvuldige legers van *Vranckrijck* en *Munster*, behooren, mijns oordeels, voor haer selven slechts drie buytenwercken behouden te hebben om te maintineren (ick meen drie Posten staende buyten de linien, welcke het voornaemste lichaem van hare Provintien omçingelden:) dese souden geweest zijn *Maestricht*, *Wesel* en *Coeverden*; sy souden alle hun overige plaetsen, welcke buyten dese lagen, aen den *Rhijn* ofte in *Over-Yssel* geslecht, en 't volck getrokken hebben in dese steden, in voegen dat men de selve veel eer als veldt-legers dan guarnisoenen gelaten hadde: te weten, 8000 voetvolck, en 2000 ruytery binnen *Maestricht*, soo veel oock in *Wesel*, en half soo veel in *Coeverden*, indien de plaets daer groot genoegh toe ware; soo niet, dan mochten sy een veldtleger geformeert, en met wat grooter getal gesterckt hebben op de naeste passagie of deurtocht in *Vrieslandt* en *Groeningen*. Wat haer had konnen beschermen.

Van hun overige ruyterye (zijnde, na mijn gissing, 5000 sterck) met ten minsten 15000 voetvolck, souden sy een groot Veldt-leger geformeert hebben binnen hare Rivieren, ergens omtrent *Arnhem*; het selve met kanon voorsien, en met alle mogelijcke kunst versterckt, en met allerley voorraedt rijckelijck versorght hebben. Het overschot van hun voetvolck sou genoegh hebben geweest voor 't overige van haer guarnisoenen; van welcke de steden aen den *Yssel*, als *Doesburgh*, *Zutphen*, *Deventer* en *Swol*, als geflankeert souden geweest hebben, hoewel wat van verre, door de stercke guarnisoenen van *Wesel* en *Coeverden*; en door dat voornaem leger, een borstweering hebben. Volgens des Schrijvers gevoelen.

Indien sy met dese schikking van hunne krijgsmacht, wel sorge gedragen hadden voor de Sterckte en bescherming van *Schencken-Schans*, *Nimwegen* en *Grave* (welcke alle van gelijcken geschuylt souden hebben onder de vleugelen van dese buytenposten:) hadden sy, voor soo veel als my bekent is, den oorlogh mogen afwachten, sonder het harte en de besadightheydt hunner raedtslagen te verliesen, en niet sonder waerschijnlijckheydt van een bescherming te maken, welvoegende de groot-achtbaerheyt en conquesten of winsten van hunnen Staet.

Want *Maestricht* ofte *Wesel* te belegeren (soo beset met volck en dapper gedefendeert) mocht de Fransche legers niet alleen opgehouden, maer oock in gevaer gebracht hebben; gelijck als *Coeverden* dat van *Munster*. De wederstandt van een van dese steden, sou de sterckte van alle d'overige vergroot hebben: want Redenen van zijn voorgeven.

het geval van veltslagen en belegeringen gaet de menschen ter herte, na datse meer of min bequaem zijn van een algemeen vertrouwen ofte vreese, die door toevall en en opinien grootelijks worden verweckt. Het sou tegens alle gemeene regelen aenloopen soo diep in 't landt te trecken, om den *Bosch* ofte *Breda*, *Nimwegen* ofte *Graef* aen te tasten, latende sulcke stercke plaetsen achter, als *Wesel* en *Maestricht*, en noch soo veel grooter als dat omtrent *Arnhem*, of schoon eenige van dese drie Posten al verloren hadden geweest, het en had evenwel niet sonder goede voorwaerden konnen gebeuren, en 't volck alsoo te rugge doende trekken om de guarnisoenen wat meer binnenwaerts, ofte de voornaemste gefortificeerde plaets te versttercken, welcke gereet sou gelegen hebben om de passagien over hare Rivieren te beletten; en soo 't al op sijn slimste hier aen mocht haperen, het Fransche leger had evenwel naderhant een gefortificeert Veldtleger van 20000 mannen moeten aengetast hebben, ofte soodanigh een leger hebben moeten achter haer laten, toen sy na *Utrecht* marcheerden, en in het harte der Provincien: welcke beyde aenslagen met geluck van inval te doen, noyt mijns wetens, zijn in 't werck gestelt.

Daer schijnt in dese vertooninge van bescherming, ten minsten eenigh blijck van order of beleyd te zijn, daer in het hare geen was: edoch, lichtlijck dat de groote van het onweder buyten 's Landts, en de gedeeltheden binnen, of het herte gebroken, of den loop hunner raedtslagen tot verwarringe gebracht heeft: doet hier by dat sulcke oude zeevarende luyden, in soo stercken schip dat soo veel stormen sonder eenige schade had uytgestaen, niet anders konden dencken, dan dat 'et haer swaer most vallen soo veel van haer vracht, voor den aenvang hier van, buyten boort te werpen. Als alles al geseyt is, weet ick seer wel dat 'er niets soo swaer is, als iemant voor d'uytkomst der saken goede raedt te geven; en niets soo licht dan alsse geschiet zijn, daer wijse aenmerckingen op te maken. Veele dingen schijnen na de reden waerachtigh te zijn, die men uyt ondervinding valsch bevindt: veele saken daer men sich niet lang over beraed, maer licht over heen loopt, hebben een gelukkige uytkomste. Om dan een besluyt te maken, wy moeten alle bekennen, dat wijsheyt en geluck by Godt alleen woonen; en onder sterflijcke menschen (soo van hun persoonen als Staet) zijn dese de wijste, die de minste dwaesheden begaen; en soodanige de gelukkighste, wien de minste ongelukken ontmoeten.

't Is licht goeden raedt na d'uytkomst te geven.

E Y N D E.

